T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
BİLGİ VE BELGE YÖNETİMİ
ANABİLİM DALI

BİLGİNİN TOPLUMSAL İLETİŞİMİNDE DÜŞÜNCE ÖZGÜRLÜĞÜ AÇISINDAN KÜTÜPHANELERİN ROLÜ

Yüksek Lisans Tezi

Mücella ERGÜL ÖZIŞIK

Ankara
2019

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
BİLGİ VE BELGE YÖNETİMİ
ANABİLİM DALI

BİLGİNİN TOPLUMSAL İLETİŞİMİNDE DÜŞÜNCE ÖZGÜRLÜĞÜ AÇISINDAN KÜTÜPHANELERİN ROLÜ

Yüksek Lisans Tezi

Mücella ERGÜL ÖZIŞIK

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Tülay OĞUZ

Ankara
2019

T.C.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

BİLGİ VE BELGE YÖNETİMİ

ANABİLİM DALI

BİLGİNİN TOPLUMSAL İLETİŞİMİNDE DÜŞÜNCE ÖZGÜRLÜĞÜ AÇISINDAN KÜTÜPHANELERİN ROLÜ

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Tülay OĞUZ

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı	**İmzası**
…Prof. Dr. TÜLAY OĞUZ……..…	…….
…Prof. Dr. DOĞAN ATILGAN……..	…….
…Prof. Dr. BÜLENT YILMAZ……..	…….

Tez Sınavı Tarihi: ……

TÜRKİYE CUMHURİYETİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. (…/…/2019)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin

Adı ve Soyadı

…**MÜCELLA ERGÜL ÖZIŞIK**…

İmzası

……..

"Var olmaya değer her şey bilinmeye de değerdir; çünkü bilgi varlığın bir simgesidir, onda iyi ve kötü aynı anda bulunabilir."

FRANCİS BACON

ÖNSÖZ

Günümüz koşullarında bilgi iletişim teknolojilerinin hızlı gelişimine koşut biçimde bilginin sahip olduğu değer ve iletişimindeki hız da oldukça artmıştır. Yani, bilgi iletişim teknolojileri, çağımızda değişimin sürükleyici unsuru olarak; zaman ve uzamdan bağımsız bir biçimde bilginin işlenmesini kolaylaştırmakta; iş yapma ve üretim biçimlerimizi etkilemekte; sosyalleşmeyi yeni bir düzleme taşımaktadır. Bu açıdan bilgi ve iletişim teknolojileri bir bütün olarak yaşam tarzımızı değiştirmekte ve toplumsal evrim sürecine hız kazandırmaktadır. İşte bu yeni toplumsal sürece genel olarak bilgi toplumu adı verilmektedir. Bilgi toplumu olarak ifade edilen yeni toplumsal düzen, bilginin metalaştığı, ama aynı zamanda sistemin en temel yapıcı ve biçimlendirici bileşeni olduğu bir durumu ifade etmektedir. Bu bağlamda henüz oluşmakta ve yerleşikleşmekte olan yeni sosyal ve ekonomik yaşam; bireylerden, eleştirel ve yaratıcı düşünme gibi bilişsel becerilerini geliştirmelerini talep etmekte ve anılan becerilerin edinilmesinde, geliştirilmesinde kütüphane kurumları ve bu kurumların çalışanlarına, önemli sorumluluklar yüklemektedir: Bireylerin/kullanıcıların gereksindiği bilgilere ulaşabilmesini sağlayan beceriler kazandırma; bilgiye serbest erişimi sağlama; bilginin toplumsal iletişimini mümkün olduğunca yaygın ve çok yönlü biçimde gerçekleştirme, bu sorumlulukların bazılarıdır.

Bu noktada, kütüphanenin, bilginin toplumsal iletişimindeki, yani kişisel bilgi ile toplumsal bilgi arasındaki karşılıklı ve döngüsel özelliğiyle ayırt edilen

ilişkideki rolünün ne olduğu açığa çıkmaktadır. Sözü edilen yeni toplumsal koşullarda – bir diğer ifadeyle – bilgi toplumu koşullarında, bireylerin sahip olmaları beklenen ve aynı zamanda bir gereklilik olan bilgiye erişim becerileri ile bilişsel beceriler, ancak her türlü bilginin erişime açık kılınması durumunda anlam kazanabilir, gerçekleştirilebilir. Bunun ön koşulu ise düşünce özgürlüğünün koşulsuz biçimde benimsenmesidir.

Çalışmada çözümlenmeye çalışılan esas mesele bir başka deyişle; ele alınan problem; değişen toplumsal koşullara bağlı olarak toplumun bireylerden beklediği ve toplumsal-ekonomik gelişme için gerekli gördüğü bilişsel becerilerin kazandırılmasında/geliştirilmesinde bilginin toplumsal iletişimini sağlayan kütüphane kurumunun nasıl bir rolü olduğunu, düşünce özgürlüğü temelinde ortaya koymaktır.

Tez çalışmam sırasında kıymetli bilgi, birikim ve deneyimleri ile bana yol gösteren değerli danışman hocam sayın Prof. Dr. Tülay Oğuz'a, saygı değer jüri üyelerim sayın Prof. Dr. Doğan Atılgan ve Prof. Dr. Bülent Yılmaz'a teşekkür ve saygılarımı sunarım. Ayrıca, bu çalışma sürecinde yararlanmış olduğum bilgi kaynaklarının emektarları olan tüm düşün ve bilim insanlarına teşekkürü bir borç bilirim.

Bu uzun ve meşekkatli dönemin her aşamasında yanımda olan, ilgisi ve desteğiyle beni cesaretlendiren sevgili eşim Murat Tansu Özışık'a, bir an olsun yardımlarını esirgemeyen kadim dostum Can Eren Eryılmaz'a ve tüm eğitim hayatım boyunca maddi ve manevi her türlü desteğiyle beni hiçbir zaman yalnız bırakmayan biricik aileme de sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

ŞEKİL VE TABLOLAR

Şekil 1. VEBA Piramidi (Veri – Enformasyon – Bilgi - Akıl Piramidi)…..……22

Şekil 2. Bilginin Oluşumu……27

Şekil 3. Kişisel Bilgi ve Toplumsal Bilgi Arasındaki İlişki……...34

Şekil 4. Bilgiyi İşleme Modeli……..…..41

Şekil 5. Örtük Bilgi - Açık Bilgi Döngüsü……..71

Şekil 6. Kütüphane Kullanıcısı ile Kütüphane ve Bilgi Hizmetleri İlişkisi……...93

Tablo 1. Bilginin Altı Aşamalı Süreci……52

Tablo 2. Toplumsal Yapılar ve Bilgi Hiyerarşileri……..……...74

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ i

ŞEKİL VE TABLOLAR iii

İÇİNDEKİLER iv

I.BÖLÜM: GİRİŞ 1

I.1- Konunun Önemi 1

I.2- Araştırmanın Amacı 6

I.3- Kapsam 9

I.3.1- Problem 10

I.3.2- Yöntem 11

I.3.3-Düzen 12

I.3.4-Terminoloji 13

I.3.5- Kaynaklar 15

II. BÖLÜM: KİŞİSEL BİLGİ - TOPLUMSAL BİLGİ DÖNGÜSÜ 16

II.1-Bilgi Nedir? 17

II.2- Kişisel Bilgi Nedir? 26

II.2.1- Öğrenme ve Bilgi İlişkisi 37

II.2.2- Bilgiye Erişim ve Okuryazarlık (Enformasyon) Becerileri 44

II.3- Toplumsal Bilgi Nedir? 58

II.3.1- Bilginin Toplumsallaşma Süreci 67

II.3.2- Bilginin Yayımı ve Sahipliği 78

II.4- Kişisel Bilginin Toplumsal Bilgiye Dönüşmesinde Kütüphanelerin Rolü 88

III. BÖLÜM: DÜŞÜNCE ÖZGÜRLÜĞÜ 108

III.1- Özgürlük – Bilgi İlişkisi 110

III.2- Düşünce ve İfade Özgürlüğü 119

III.3- Bilgiye Erişim Hakkı ve Sansür 132

III.4- Özgürlük Bildirgeleri ve Kütüphaneler 149

IV.BÖLÜM: SONUÇ VE ÖNERİLER 168

KAYNAKÇA 176

ÖZET 187

SUMMARY 188

Canım kızım UMAY'a…

I. BÖLÜM: GİRİŞ

I.1 KONUNUN ÖNEMİ

İnsanlık tarihinin en eski dönemlerinden günümüze dek üretilen bilgi miktarı kümülatif olarak sürekli artmış ve bugünkü kültür ve medeniyet düzeyine ulaşmamızı sağlamıştır. Amerikalı tarihçi Robert Dainton'ın sözleriyle aslında "her çağ bir enformasyon çağıydı; fakat her birinin kendine has özellikleri vardı." (Burke, 2018: 45) İçinde yaşadığımız çağın bilgi/enformasyon çağı olarak ve toplumsal düzenimizin de bilgi toplumu olarak adlandırıldığı bu sürecin en önemli özelliklerinden biri, her daim değerli olan bilginin, teknolojinin gelişmesiyle birlikte yerelliği aşıp küresel çapta erişilebilir olmaya başlamasıdır.

Tarım toplumundan sanayi toplumuna geçişte buharlı makineler devrim yaratmışken, bilgi toplumuna geçiş sürecinde de bilişim teknolojisinin alametifarikası olan bilgisayarlar bu işlevi görmüştür. 1960'lı yıllarda ortaya atılan bilgi toplumu kavramının kaşifleri veya ilk kullanıcıları sayılan Fritz Machlup ve Daniel Bell, bilginin ekonomik süreçlerdeki belirleyici konumundan söz ederken iki noktayı vurgulamaktadırlar ki bunlar; ülke ekonomisinde bilgi üretimine ayrılan pay ile bilgi üreticilerinin (bilgi profesyonellerinin) istihdamındaki artıştır. (Burke, 2018: 44) Yani nasıl ki tarımsal üretime dayalı bir ekonomiye sahip toplumlara tarım toplumu; sanayi üretimine dayalı bir ekonomiye sahip toplumlara sanayi toplumu deniliyordu ise; ekonomisi bilgiye dayanan, üretim ve tüketim süreçleri bilgi kanalıyla gerçekleşen toplumlara da bilgi toplumu denilmektedir. Dolayısıyla bir üretim faktörü haline gelen bilgi, sanayi toplumunun maddi ürünlerinin önüne geçmekte, kol gücü ise, yerini beyin gücüne bırakmaktadır.

Ancak bilgi toplumu hedefine ulaşmak yalnızca bilişim teknolojilerinin geliştirilip yaygınlaştırılmasıyla ya da teknolojik altyapı kullanılarak bilginin üretimi ve işlenmesi ile mümkün değildir. Üretim ve pazar payında artış sağlamanın yolu bilimsel bilgide artış sağlamaktır ve bu da formal eğitimin kazandırdığı bilgi ve becerilerle mümkündür. Lakin teknolojinin olanaklarıyla zaman ve uzamdan bağımsız olarak bilgi paylaşımının, iletiminin ve işlenmesinin hız kazanmasıyla etki gücü artan bilginin, kısa sürede güncelliğini yitirmesi ile formal eğitimin tek başına yeterli olmadığı görülmüş ve öğrenmenin sürekli kılınması bir gereklilik olarak kendini göstermiştir.

Bu çalışmada, zaman ve uzam koordinatında konumlandığımız noktayı ifade eden bilgi toplumunda bireylerin gereksindiği bilgi becerileri ele alınacaktır. Burada bilgi becerileri; bilgiye erişme becerisinin yanı sıra bilgiyi işleme, öğrenme ve bilgiyi kullanma gibi bilişsel becerileri de içerir bir anlamda kullanılmaktadır. Bilgi toplumu olgusu bilgiyi toplumsal ve ekonomik yaşamın merkezine aldığından dolayı değişim süreci yeni ikircikli meseleler yaratmıştır. Örneğin: Kişisel bilgi ve toplumsal bilgi döngüsünde, giderek metalaşan bilginin serbest dolaşımına sınırlamalar (fikri mülkiyet, telif hakkı ya da sansür gibi) getirilmesine karşılık hem potansiyel hem kinetik özelliği bulunan bilgi, öğrenme, yaşam boyu öğrenme ve öğrenmeyi öğrenmenin yeniden kavramsallaştırılmasını gerektirmiş, bilgi okuryazarlığı bu yeni kavramsal çerçevede işlevsel bir araç haline getirilmiş, düşünce özgürlüğü ile bilgiye erişim hakkının da yeni bir perspektifle ele alınması zorunlu hale gelmiştir. Bu durumda kütüphane kurumunun rolünü de yeniden bir değerlendirmeye tabi tutmak gerekmektedir. İşte bu çalışmada kütüphane kurumunun tüm bu konularla olan işlevsel bağıntısı alanımız için özsel bir mesele olarak kabul edilip incelenecektir.

Bunların yanı sıra, öncelikle bireysel bir etkinlik olan öğrenmenin toplumsal düzeyde yaygınlaştırılmaya çalışılması, yaşam boyu sürmesi hedeflenirken; bireyin değişimle baş edebilmesi için bilişsel potansiyelini açığa çıkaracak, kapasitesini geliştirecek, entelektüel üretkenliğini artıracak bilgi ve beceriler kazanmasının yeni yollarının neler olabileceğinin analizi bağlamında yaratıcı ve eleştirel düşünme gibi becerilerin üzerinde durulması çalışmanın ele aldığı bir diğer önemli husustur.

Bilgi toplumunun altyapısının bilgi ve iletişim teknolojileri olduğu kabul edilmekle birlikte, teknolojik gelişmişlik, bir toplumun bilgi toplumu olmasının gerekli ama yeterli olmayan bir koşuludur. Bu bakımdan, bilgi toplumunun inşası; öğrenmeyi öğrenme, yaşam boyu öğrenme, eleştirel ve yaratıcı düşünme, bilgi okuryazarlığı gibi kendine özgü süreç veya niteliklerinin, eğitim sürecine dâhil edilmesi ve kazandırılan bu bilgi ve becerilerin sürekliliklerinin sağlanmasıyla mümkündür. Aksi halde bilgi toplumu olma hedefine ulaşmanın pek kolay olmayacağı görülmektedir.

Öğrenme, bilgi toplumuna özgü düşünme biçimleriyle düşünebilmek, düşünce üretebilmek ve de bilgiye doğrudan ve özgürce ulaşabilmekle gerçekleşebilir. Bilgi olmadan düşünme ve dolayısıyla öğrenmenin gerçekleşmesi mümkün değildir. Eğer bir toplumun üyelerinin bilgiye erişimi kısıtlanarak veya engellenerek, bireylere gerekli bilgi arama davranışları ve düşünme becerileri kazandırılmayacak olursa, o toplum yeni bilgiler üretemeyecek ya da ürettiği bilgiler tekrardan öteye geçemeyecektir.

Çalışmada, bilgi toplumunun üyelerinden beklediği bu becerilerin bireylere nasıl kazandırılacağı, hangi kurumlara ne tür görevlerin düştüğü, bilgi olmadan bu becerilerin kazandırılabilmesinin imkânı, bireyin bilgiye erişiminin

hangi yollarla sağlanabileceği, bilgi sağlayan kurumlar olarak kütüphanelerin rolü ve sorumluluğunun ne olduğu gibi meseleye farklı açılardan yaklaşan soruların cevaplarına ulaşılmaya çalışılacaktır.

Bir diğer önemli husus, kütüphanenin demokrasinin işleyişi açısından vazgeçilmez oluşuna ilişkindir. Demokrasinin düşünce özgürlüğü ile olan bağını kurması ve bilginin üretimi, erişimi ve toplumsal iletişiminin örgütlenmesini sağlaması yönünden değerlendirildiğinde; kütüphanenin demokratik bilgi toplumunun yapısına ne denli içkin olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Bu bakımdan, düşüncenin özgür olabilmesi, bilginin kütüphane ve bilgi profesyonelleri sayesinde özgür erişimi ve iletişimi ile sağlanabilir. Özgür düşünce bilgi toplumu açısından çağdaş bir gerekliliktir ve daha önemlisi, çağımızda temel insan hakları arasında değerlendirilmektedir.

Literatürde düşünce özgürlüğü, çoğunlukla bireyin devlet ve toplumla ilişkisinde gerilimli bir mesele olarak değerlendirilmiş ve kütüphaneciler bilginin toplumsallaşmasının önündeki engelleri bertaraf etmek için mücadele etmiştir. Ancak bugünkü bakış açımızla bu mesele, yani bilginin toplumsallaşması sürecinde bilgiye erişme hakkı, temel insan hakları arasında geri alınamaz doğal bir hak olarak yer almaktadır. Düşünce özgürlüğü, kişinin serbestçe düşünebilme, edindiği düşünce ve kanaatlerden dolayı kınanmama, bunları açıklama ve yayma hakkı olarak tanımlanmaktadır. Dolayısıyla düşünce özgürlüğünün karşısında sınırlayıcı rolü olan otorite ve bu otoriteye dayalı toplumsal yargılarla bilginin toplumsallaşması bağlamında yapılacak kısıtlayıcı düzenlemeler, aynı zamanda bu doğal hakka müdahale etme anlamına gelmektedir. Yani yalnız bilgiye erişme hakkı değil o bilginin edinimiyle gerçekleşecek düşünme eylemi de sınırlandırılmış ve kısıtlanmış olmaktadır. Bu

durumda bilgi toplumunun gereksindiği yaratıcı ve eleştirel düşünme gibi becerilerin kazandırılabilmesi ve farklı görüşlerin temsil edilebildiği çoğulcu demokrasinin gerçekleştirilebilmesi de bir problematik haline gelmektedir. Bu durum bilgi toplumu politikalarının hayata geçirilmesi ve bu yöndeki hedeflerin pratikte somutlaştırılabilmesi açısından da güçlük yaratmaktadır.

Bu yüzden bilginin özgürce üretilip yayılabilmesine rehberlik etmek ve doğru, güvenilir, hızlı şekilde erişiminin sağlanabilmesine olanak tanımak için bilgi yönetimine duyulan ihtiyaç giderek artmaktadır. Kütüphaneler ve bilgi profesyonelleri, bilginin toplumsallaşmasında kilit rol oynayan iki temel unsurdur ve bilginin özgürce yayımı konusunda etkili ve önemli bir misyon üstlenmişlerdir. Bu bağlamda, gerek bilgi profesyonellerinin[1] yetenek ve nitelikleri, gerekse kütüphanenin işlevini yerine getirme biçimleri açısından; kütüphanecinin veya bilgi profesyonelinin, sağlanan hizmet ve rehberlik sürecinde, özgür düşünce ve sansür konularında sahip olduğu ya da sahip olması gereken tutum ve yaklaşımlar çalışmada önemsenecek konulardandır. Dolayısıyla, düşünce özgürlüğü, sansür, bilginin üretimi, yayımı, erişimi ve iletişimi konuları birbirleriyle ilişkileri içerisinde ve kütüphanenin bu süreçlerdeki rolü zemininde ele alınacaktır.

Çalışmada, bilginin düşünce özgürlüğü ile olan bağına dikkat çekerek; toplumun, düşüncenin özgür olması gerektiği bilincine varabilmesi için bireylere

[1] "Bilgi uzmanı olarak da adlandırılan bilgi profesyonelini Yılmaz, Obe ve Griffits'den şöyle aktarmaktadır. 'Organizasyonda çalışanlara gereksinim duydukları bilgiyi yerinde ve zamanında sunmakla yükümlü ve çalıştığı organizasyonun rekabet etmesine katkı sağlayan kişi' (Yılmaz, 2008, s.240) olarak belirtilmektedir. Barutçugil (2005, s.148-149) ise bilgi profesyonellerinin sahip olması gereken özellikleri şöyle sıralamaktadır: İnisiyatif almak, bağlantılar kurmak, kendini yönetmek, takım çalışması, liderlik, izleyicilik, bakış açısı, söylemek ve göstermek, organizasyonel duyarlılık. Bu özelliklerin yanında bilgi profesyonelinin esnek, idealist ve ilkeli olması, bağımsız düşünebilmesi, yetki devredebilmesi de beklenmektedir." (Atılgan, 2009: 208)

gerekli bilgi ve becerileri kazandıracak olan bilgi hizmetlerinin tasarlanmasında ne tür yaklaşımların geliştirilebileceğinin incelenmesinin yanı sıra; uygulamaya yönelik yasal düzenlemelerin biçimlenmesinde dikkat edilmesi gerekenlerin neler olabileceğine dönük bir arayış da yer alacaktır.

İncelemenin ayırt edici yönü, düşünce özgürlüğü meselesinin, bilginin öğrenme süreci içerisindeki oluşumu, kişisel ve toplumsal bilgi türleri arasındaki döngüsel ilişki ve bilginin toplumsallaşması bakımından ele alınacak olmasıdır. Ayrıca düşünce özgürlüğü kavramının hem onu meydana getiren bilgi, öğrenme ve düşünme süreciyle ilişkili olarak tartışılacak olması, hem de bilginin toplumsallaşmasında etkin bir misyon yüklenerek bilgi toplumunun gelişmesine katkı sağlayan kütüphaneler ve bilgi profesyonelleri açısından ele alınacak olması çalışmanın bir diğer önemli yönü olacaktır.

I.2 ARAŞTIRMANIN AMACI

Araştırmanın temel amacı düşünce özgürlüğü, sansür ve bilgiye erişim konuları arasındaki ilişkileri kavramsal düzeyde incelemek ve bilginin toplumsallaşması sürecinde kişisel bilgi ile toplumsal bilgi arasındaki döngünün kütüphane ve bilgi hizmetleri aracılığıyla sürekli kılınmasının, bilgi toplumunun temel gerekliliklerinden olan bilginin serbest dolaşımının sağlanması ve bireylerin bilgiye erişim hakkının korunması bağlamında mesleki bakımdan etik bir sorumluluk olduğunu tüm boyutlarıyla ortaya koymaktır. Bilginin özgürce dolaşımı ile düşünce özgürlüğü arasında var olan ilişkinin belirlenmesiyle, kütüphanelerin bilginin toplumsallaşmasının yanı sıra düşünce özgürlüğünün meşrulaşmasında ve tartışmaya açılamayacak bir insan hakkı olarak kabul edilmesinde oynadığı rol ortaya konulmuş olacaktır.

Düşünce bilginin oluşumundaki algılama, mantıksal ilişkiler kurma, soyutlama vb. zihinsel süreçlerin ürünüdür. Bilgi ise özne ve nesne arasında kurulu olan bağın bir sonucudur. Bilen özne, bilinen ise nesnedir. Bilginin ortaya çıkması için öznenin bir nesne üzerine yönelmesi, yani zihinsel veya düşünsel bir faaliyet içerisine girmesi gereklidir.

Yukarıdaki tanımlardan yola çıkarak; bilginin ortaya çıkmasında düşüncenin ve düşüncenin gelişmesinde de bilginin birbirini etkileyen iki öge olduğu görülmektedir. Yani düşünce ve bilgi arasındaki bu ilişki karşılıklıdır. Düşünce ile bilgi arasındaki bu ilişki, kendisini, düşünce özgürlüğü ve sansür kavramları arasında bir zıtlık olarak ortaya koyar. Düşünce özgürlüğü, kişinin serbestçe düşünebilme, edindiği düşünce ve kanaatlerden dolayı kınanmama, bunları açıklama ve yayma hakkı olarak tanımlanırken; sansür düşüncenin yasaklanma, sınırlandırılma ve engellenmesi anlamlarına gelmektedir. Bu bağlamda, düşüncenin herhangi bir şekilde sınırlandırılmaması, bilginin üretimi için vazgeçilmezdir.

Araştırmanın diğer bir amacı, bilginin özgür iletişimi veya dolaşımı ile düşünce özgürlüğü arasında var olan ilişkinin belirlenmesiyle birlikte kütüphanelerin bilginin toplumsallaşmasında oynadığı rolü ortaya koymaktır. Nitekim kütüphaneler, üretilen bilginin kayıt altına alınması, gelecek nesillere aktarılması ve yayımını gerçekleştirerek, bilginin üretim-kullanım sürecindeki akışın kesintisiz sürdürülmesini sağlamaktadırlar.

Ne var ki kütüphaneciler, bilgi kaynaklarının sağlanmasında seçici davranırlar. Burada ön planda tuttukları husus kullanıcı gereksinimlerinin karşılanmasıdır. Seçim kriterlerini oluştururken, dermeye dayalı bilgi hizmetleri üretirken bilgi uzmanının nesnel olması ve nesnel ölçütler geliştirmesi önem

taşır. Bu doğrultuda bilgi uzmanının düşünce özgürlüğü ve sansür konularında açık görüşlü ve demokratik bir tutumda olması, kullanıcı lehine geliştireceği hizmetlerin belirleyicisi olacaktır ve bu aynı zamanda birbirleriyle çelişen kavramlar olan düşünce özgürlüğü ile sansür kavramları konusunda yalnız prosedürleri uygulayan bir kimlikten sıyrılarak felsefi/etik bir anlayış geliştirmeleri için önemlidir.

Aynı durum, doğru ve güvenilir bilginin paylaşımında ve erişiminde de söz konusudur. Bilgi uzmanının bir otorite kimliği ile var olmasından ziyade, kullanıcıya doğru ve güvenilir, doğrudan onun gereksinimleriyle ilişkili kaynakları sunması gerekmektedir. Kütüphane ve kullanıcı ilişkisinin gelişen teknoloji doğrultusunda daha etkileşimli hale gelmesi ile birlikte, günümüzde, kullanıcı eğilimlerinin bilgi hizmetlerinin biçimlenmesinde veya yeni hizmetlerin oluşturulmasında belirleyici bir etkisi olmaktadır. Bu anlamda, kütüphaneler ve kütüphaneciler alışılagelmiş hizmet anlayışlarını değiştirmek durumundadırlar.

Çalışmanın genel amacı, ele alınan konu ile ilgili kavramları, kütüphane hizmetlerinin dayandığı geleneksel ilkelerin dışına çıkarak değerlendirmek; ayrıca, kütüphaneye yüklenen alışılmış misyonun ve bu misyona dayalı ilkeleri savunan kütüphanecilerin de ötesinde bir yaklaşım geliştirebilmektir.

İlgili kavramların ve hizmetlerin bilişsel açıdan öğrenme çerçevesinde ele alınması, düşünce özgürlüğünün; kişisel bilgi–toplumsal bigi döngüsü bağlamında, bilgi toplumunun temel gerekleri olan bilginin serbest dolaşımının ve bilgiye erişim hakkının pratikte hayata geçirilmesi açısından organik ve vazgeçilmez bir unsur olduğunu gösterecektir. Bu bağın açığa çıkarılmasıyla, düşünce özgürlüğünün öğrenmenin doğal ve gerekli bir parçası, bir bileşeni olduğu ortaya konulabilmiş olacaktır. Bu da kütüphanecilerin bugün bilgiye

ulaşma hakkı bağlamında oluşturdukları ilkeleri yeni bir bakış açısıyla değerlendirmelerine katkıda bulunacaktır. Kütüphanenin, salt kendine atfedilen misyonları yerine getiren değil, bireysel ve toplumsal bilincin yükseltilmesinin organik, zorunlu ve doğal bir parçası olduğu yönünde bir kavrayışın gelişmesini sağlayacaktır.

I.3 KAPSAM

Çalışma iki ana izlek üzerinde şekillenmektedir. Birincisi bilgiyi, kişisel bilgi-toplumsal bilgi döngüsü içerisinde tanımlayarak, bilginin öğrenme ile ilişkisini, bilginin toplumsallaşma sürecini ve bu süreci etkileyen faktörleri değerlendirme girişimidir. Bu süreçte kütüphanelerin bu döngünün neresinde olduğu ve nasıl bir işlev gördüğü aktarılmaya çalışılmıştır. İkincisi ise, bilginin oluşumu ve iletişimi açısından düşünce özgürlüğünün nasıl bir role veya öneme sahip olduğunun; ayrıca kütüphanelerin ve bilgi hizmeti veren kuruluşların bu bağlamda ne tür politikalar izlemeleri gerektiğinin belirlenmesidir. Dolayısıyla bilginin özgür dolaşımı ve iletişimi açısından kütüphanelerin ve ilgili kurum ve kuruluşların oluşturduğu kimi metinler (bildiri, bildirge, ilke ve haklar) değerlendirilerek bu konudaki çözüm arayışlarına ve mesleki etik bakımından ortaya çıkan yükümlülüklere yönelik bir inceleme gerçekleştirilmiştir.

Bu iki temel üzerinden hareketle, bilginin toplumsal iletişiminde, kişisel bilgi ile toplumsal bilgi döngüsü içerisinde, düşünce özgürlüğü ile ilişkisi içerisinde kütüphanenin rolünün ne olabileceği açığa çıkarılmaya çalışılmıştır.

I.3.1 PROBLEM

İnsanoğlu, düşünme yetisi sayesinde biyolojik yaşam döngüsünü gerçekleştirmenin ötesine geçerek birey olma ve kendi yarattığı karmaşık toplumsal düzen içinde kimliğini bulma yönünde ilerlemektedir.

Bireyin varoluşunun farkına varması ve kimliğini bulması ile düşünce arasındaki bağ, düşünce ürünlerinin özgürce yayımına dayanmaktadır ve bu özgürlük bireyin bilgi birikimini oluşturmasında son derece önemlidir. Dolayısıyla öznel düşünme eyleminin ürünü olan düşünce için, toplumsal yaşamda düşüncenin aktarımı, paylaşımı ve kalıcılığının sağlanması önem kazanmaktadır. Düşünce ürünlerinin veya bir diğer ifadeyle entelektüel çabanın ürünlerinin oluşabilmesi, düşüncenin özgür yayımı ile mümkündür.

Bununla beraber düşünce ve özgürlük kavramlarının bir araya gelmesi o kadar kolay olmamıştır; olmamaktadır. Özgürlük, düzenin korunması adına, düzeni sağlamanın bir yolu olarak yönetimler için her zaman bir tehdit olarak görülmüştür. Özgürlüğün alanının düşünce bağlamında genişlemesi her zaman sansür gibi kısıtlayıcı yöntemler ile daraltılmıştır.

Sansür kendini, dinî, siyasi, kültürel, ahlaki vb. birçok alanda göstermektedir. Otoritelerin sahip olduğu erk, kendisine muhalefet eden bir düşüncenin varlığını kısmen ya da tümden yok etmek için uğraşır. Çünkü otorite veya iktidar varlığını sürdürebilmenin yolunu bu tehlikeyi ortadan kaldırmakta görür.

Çağlar boyunca her ülkede ve toplumda karşımıza çıkan sansürün günümüzde nispeten etkisiz kaldığı bir alan ortaya çıkmıştır. Teknolojik gelişmeler sayesinde her bireyin ya da topluluğun daha rahat iletişim

kurabilmesini, sınırsız bilgi alışverişi yapabilmesini, sorgulayabilmesini ve eleştirebilmesini sağlayan internet, düşüncenin de özgürleşebilmesinin yolunu açmaktadır. İnternetin sınırları aşan uluslararası niteliği ve doğasında otoritenin veya yetkenin olmayışı denetimini de güçleştirmektedir.

Bu çalışmada ele alınacak olan problem, sansürün günümüzde hala özgür düşünce, özgür bilgi paylaşımı ve erişiminde engel ya da tehdit oluşturmasına ilişkindir. Sözü edilen problemin çözümüne yönelik gerçekleştirilecek inceleme, özgür bilgi paylaşımı/erişimi misyonunu üstlenmiş bilgi profesyonelleri (kütüphaneciler, arşivciler, bilgi belge uzmanları, müzeciler,vb.) için yeni bir yaklaşım veya kavrayış sunmak amacındadır.

Araştırmada yanıt aranan sorular şöyle ifade edilebilir:

1- Bilgi toplumunun temel kavramlarından biri olan öğrenme ile düşünce özgürlüğü arasında nasıl bir ilişki mevcuttur? Düşünce özgürlüğü olmadan bilgi toplumuna evrilmek mümkün müdür?

2- Kişisel bilgi ile toplumsal bilgi arasındaki karşılıklı ilişki bağlamında bilgiye erişim, bilginin iletişimi ve toplumsallaşması bakımından kütüphanelerin rolü veya işlevi nedir ya da ne olmalıdır?

3- Doküman seçimi ve erişiminin sağlanması noktasında kütüphanelerin düşünce özgürlüğü dolayısıyla yüklendikleri etik sorumluluklar ve sahip olmaları gereken ilkesel tutumlar nelerdir?

I.3.2 YÖNTEM

Çalışmanın oluşturulmasında belgesel tarama yöntemi kullanılmıştır. Belgesel tarama yöntemindeki amaç, konu hakkında daha önceden hazırlanmış bilimsel verilere ulaşmak ve araştırmayı bu bilimsel veriler ışığında gelişitirerek

yeniden yapılandırmak; konunun bilinen ve bilinmeyen yönlerini belirleyerek hangi kapsamda araştırma yapılacağına karar vermektir.

Belgesel tarama ile çalışmanın konusuna ilişkin birincil ve ikincil kaynaklar taranarak konuya ilişkin bilimsel veriler elde edilmiştir. Literatürde yer alan çeşitli bilgi kaynaklarından kitap, dergi, referans kaynakları, kütüphane katalogları, gazete ve dergi kupürleri, çeşitli mesleki bildiri ve toplantı tutanakları ile web sayfaları incelenmiştir. Elde edilen veriler eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirilerek konuya ilişkin öneriler getirilmeye çalışılmıştır.

I.3.3 DÜZEN

Bu çalışma 4 bölümden oluşmaktadır. Buna göre;

1. bölüm çalışmanın önemi, amacı, kapsamı, problem ve hipotezi, yöntemi, terminoloji ve kaynakların gösterildiği giriş bölümüdür.

2. bölüm kişisel bilgi - toplumsal bilgi döngüsü hakkındadır ve dört alt bölümden oluşmaktadır. İlk alt bilginin ne olduğuna yönelik bir inceleme gerçekleştirilmiştir. Ikinci alt bölümde kişisel bilginin oluşma sürecinin açıklamasına odaklanılarak, öğrenme ve bilgi ilişkisi ile bilgiye erişimde okuryazarlık becerilerinin etkilerinden söz edilmiştir. Üçüncü alt bölümde kişisel bilginin toplumsal bilgiye dönüşme süreci, bu süreçte bilginin yayımı ve sahipliği gibi sorunsallar ele alınmıştır. Dördüncü alt bölümde ise kütüphanelerin kişisel bilginin toplumsal bilgiye dönüşümünde oynadığı role yer verilmiştir.

3. bölüm genel olarak düşünce özgürlüğü ile kütüphaneler arasındaki ilişki üzerinedir. İlk alt bölümde özgürlük ve bilgi arasındaki karşılıklı ilişki incelenerek sonraki bölümler için bir çerçeve oluşturulmuştur. Ikinci alt bölümde düşünce özgürlüğü genel hatlarıyla ele alınarak, kütüphane ve bilgi hizmetleri ile

ilişkisine yönelik kavrayışın bir hazırlığı ortaya koyulmuştur. Üçüncü alt bölüm doğrudan doğruya çalışmanın ve alanımızın düşünce özgürlüğü bakımından sansür karşısındaki tutumunun - mesleki etik dolayımı aracılığıyla – nasıl olması gerektiğine ilişkin belirlemeler içermektedir; dolayısıyla sansür, düşünce özgürlüğü ve bilgiye erişim hakkı gibi kavramlar birbirleri ile ilişkileri de gözetilerek incelenmiştir. Son bölümde ise tarihsel süreçte kütüphanecilik alanında düşünce özgürlüğünü savunan ve ayrıca mesleki etik hakkında önerilerde bulunan metin incelemelerine yer verilmiştir.

4. bölüm çalışmanın bitimiyle birlikte varılmış olan nihai değerlendirme ve yorumların yer aldığı sonuç bölümüdür.

I.3.4 TERMİNOLOJİ

Bilgi (Enformasyon) Okuryazarlığı: En genel anlamıyla, "sorun çözme ve karar verme aşamasında enformasyona etkin ve etkili bir biçimde erişim, değerlendirme, kullanma yetisi" olarak tanımlanmaktadır. (Tamdoğan, 2006: 107)

Bilgi Edinme Hakkı: "Kişinin toplumda oluşan olaylar ve bunların temelinde yatan nedenlere, bilgi ve belgelere özgürce, sınırlama ve kısıtlama altında kalmaksızın ulaşabilmesi" olarak tanımlanmaktadır. (Bayraktar, 2004: 8-9)

*Bilgi Toplumu: "*Bilginin sermaye, hammadde, enerji ve insangücü gibi üretim unsurlarından biri haline dönüştüğü, ekonomide hammadde ve ürün olarak kullanıldığı, herkes tarafından paylaşıldığı ve toplum içerisinde kültürel bir değer olarak kabul edildiği ve bilgi-iletişim teknolojisinin her alanda

kullanılmaya başladığı toplum yapısı" olarak tanımlanabilir. (Rukancı ve Anameriç, 2004: 3)

Düşünce Özgürlüğü: "Kişinin serbestçe düşünce edinebilme, edindiği düşünce ve kanaatlerden dolayı kınanmama, bunları açıklama ve yayma hakkının dokunulmazlığı" biçiminde tanımlanmaktadır. (Tonta, 1996: 2)

İfade Özgürlüğü: En geniş anlamda "bir düşünce, inanç, kanaat, tutum veya duygunun barışçı yoldan açığa vurulmasının (izharının) veya dış dünyada ifade edilmesinin serbest olması" şeklinde tanımlanmaktadır. (Erdoğan, 2001: 1)

Kişisel Bilgi: "Bireyin zihninde tutulan bilgidir ve aslında yalnızca kendisi için veya onun aracılığıyla, yani ona sorular sorarak elde edilebilir olan bilgidir." (Kemp, 1976: 25)

Sansür: "İngilizce "censur", Almanca. "zensur", Fransızca "censure" kelimesi kökenine dayanan ve Türkçeye "sansür" olarak geçmiş bir kelimedir. "Her türlü düşün ve sanat ürününün siyaset, din, dil ve ahlak açısından sakıncalı olduğu gerekçesiyle, üretiminin, dağıtımının, ödünç verilmesinin veya satılmasının yasaklanması veya engellenmesidir." (Kızılkan, 1988: 161)

Toplumsal Bilgi: …"veya 'kamusal bilgi', bir toplum veya sosyal sistem tarafından ortaklaşa sahip olunan bilgidir; oluşturulmuş kayıtları sayesinde toplumun tüm üyeleri için serbestçe ve eşit olarak ulaşılabilir olan bilgidir." (Kemp, 1976: 25)

Yaşam Boyu Öğrenme: "Eğitim hizmetlerini sunanların artık yaşam boyu eğitim üzerine odaklanmadığına işaret etmekte, önem açıkça etkin öğrenme ve çevreye uyum sürecine atfedilmektedir. Bu noktada öz güdülenme, öz çaba ve özgüven gibi özelliklerin hakim kılındığı, ekonomik ve sosyal yapı içerisinde

meydana gelen süreğen değişimin farkında olarak, öğrencilerin beceri ve yeteneklerini yaşamı boyunca uyarlayarak yönlendirdiği bir süreç" olarak ifade edilmektedir. (Kaya, 2018: 36)

I.3.5 KAYNAKLAR

Bu çalışmada yerli ve yabancı bilgi kaynaklarına aşağıdaki bilgi erişim kaynakları yoluyla ulaşılmıştır;

- American Library Association (ALA)
- Ankara Üniversitesi Çevrimiçi Kataloğu
- Bilgi Dünyası
- Manisa Celal Bayar Üniversitesi Çevrimiçi Kataloğu
- DOAJ
- EbscoHost
- Emerald
- International Federation of Library Associations and Institutions (IFLA)
- JSTOR
- Ulusal Akademik Ağ ve Bilgi Merkezi (ULAKBİM)
- Türk Kütüphaneciliği
- YÖK Tez Veritabanı

II. BÖLÜM: KİŞİSEL BİLGİ – TOPLUMSAL BİLGİ DÖNGÜSÜ

Çalışmanın bu bölümünde kişisel bilgi ve toplumsal bilgi döngüsüne yer verilmiştir. Bu bölümdeki amaç, bilginin bu iki farklı durumu arasındaki temel ilişkiyi ortaya koymanın yanı sıra, insanın insan olma ve sosyal bir varlık haline gelmesinde, bilginin önemi ve işlevi ile ilgili olguların sosyolojik açıdan incelenmesi suretiyle, kütüphanelerin bilgi ile toplum arasında nasıl organik bir bağa sahip olduğunu ana hatları ile göstermeye çalışmaktır.

Bilgi kavramı; doğası, nitelikleri, türleri ve bu türler aralarındaki ilişkileri ve disiplinlerarasılığı bakımından yürütülecek bir tartışma zemininde ele alınmaya çalışılacaktır. Kişisel bilginin literatürdeki çeşitli tanımlarına, bireyin zihnindeki oluşum süreçlerine ve öğrenme ile olan ilişkisine değinerek, kişisel bilginin erişilebilirliği konusunda okuryazarlık (enformasyon) becerilerinin etkileri tartışılacaktır.

Daha sonra toplumsal bilginin ne olduğu, kişisel bilginin toplumsal bilgiye nasıl dönüştüğü, bilginin nasıl bir toplumsallaşma süreci geçirdiği, toplumsallaşan bilginin yayımı ve sahipliği, bilginin bu yayım/aktarım sürecinde yaşanan aksaklıkların bilgi toplumu olma yolunda nasıl bir etkiye sahip olduğu gibi – çalışmanın içeriği açısından önem arz eden - durumlar kütüphanecilik alanı açısından değerlendirilecektir.

Kütüphanelerin, hem kisisel bilgi - toplumsal bilgi döngüsündeki rolüne hem de bilginin yayımı ve erişilebilirliği hususundaki görev ve sorumluluklarına değinilerek, bilginin toplumsal iletişiminde kütüphanelerin vazgeçilmez bir yere sahip oldukları gösterilmeye çalışılacaktır.

II.1 BİLGİ NEDİR?

Yeryüzünde yaşamın ortaya çıktığı andan itibaren tüm canlılar açısından "bilgi" , hayatta kalma ve yaşamı sürdürebilmenin ön koşulu olmuştur. Canlılığı oluşturan ve etrafımızı kuşatan bilginin büyüklüğü insan aklının alamayacağı boyutlardadır. Richard Dawkins bilginin, yaşamın kaynağı sayılabileceğine ve devasa büyüklüğüne şu sözlerle dikkat çekmektedir: "Tek bir insan hücresinde 30 ciltlik Encyclopedia Britannica'nın tümünü üç dört kez kaydedebilecek bilgi kapasitesi vardır… Tek bir zambak tohumunda ya da tek bir semender sperminde Encyclopedia Britannica'yı baştan aşağı 60 kez kaydedecek depolama kapasitesi vardır… 'İlkel' olarak anılan amiplerin DNA'sında 1000 Encyclopedia Britannica'daki kadar bilgi bulunur". (Keseroğlu, 2010: 686) Yani bilgi, hem yaşamın özünde, hem de canlılığın kendisinde vardır ve bu anlamda yaşam varolduğu sürece de var olacaktır.

Çağlar öncesinden günümüze değin insan kendi doğasında ve doğasının dışında yaşanan her şeye ilgi duymuş, kendisini ve çevresinde olup biteni tanımlamaya çalışmıştır. Bu çabası insanoğluna sadece hayatta kalmayı değil, varoluşunu anlamlandırma ve hayatını zenginleştirmenin de anahtarını sunmuştur. İnsanın bu varoluşsal sorgulamalarının (bireysel arayışlarının) ve sosyalleşmesinin (toplumsal uzlaşı ve uyumun) temel unsuru olan bilgi ise onun yoluna ışık tutmaktadır.

Bugün dahi bilginin varlığı, niteliği, sınırları, kaynağı, değeri, doğruluğu, geçerliliği gibi birçok soru filozofların, bilgi teorisyenlerinin ve daha birçok düşün ve bilim insanının üzerinde durduğu ve cevaplar aradığı ciddi sorulardır. Bilgi kavramını tanımlamak sanıldığı kadar kolay değildir, çetrefilli bir meseledir. Bilgi

kavramını tanımlamanın zorluğu, birbirinden oldukça farklı şekillerde kullanımı ve kendine özgü yapısı ve doğasından kaynaklanmaktadır.

Dünya kütüphanelerinin raflarında bir araya getirilmiş olan bilginin, insanın hem en büyük eseri hem de onun en önemli serveti olduğunu ifade eden Kemp, bu raflarda veya teknolojik gelişmeler sonucu sanallaşarak artık bilgisayarlarda bulunan bilginin doğası ve nitelikleri hakkında yapılmış olan literatürdeki birçok çalışmanın, kütüphaneci ve bilgi bilimciler açısından çok önemli olduğunu şu sözlerle anlatmaktadır: "Kütüphaneci veya bilgi bilimci, bu çalışmalar olmaksızın, üzerinde ameliyat gerçekleştireceği bedenlerin yapısı hakkında hiçbir şey bilmeden ameliyat teknikleri ve araç-gereçleri kullanan bir cerraha benzeyecektir." (Kemp, 1976: 11) Dolayısıyla, bilginin ne olduğunu kavrayabilmek çalışmamızın ana izlekleri ve temel kavramları bakımından bir gereklilik arz etmektedir.

Literatürde birbirinden farklı birçok bilgi tanımıyla karşılaşmak mümkündür. Bunlardan bazıları şöyledir:

- "Bireyin zihninde tutulan ve yalnız bireyin sahip olduğu ve/veya bilgi kayıt ortamları aracılığıyla toplumun bütün bireylerince elde edilebilen, organize edilmiş, anlamlı ve ilişkili veriler bütünü." (Gürdal, 2000:2)
- "Doğruluğu, verili nesnel ve öznel koşullarda gerekli ve yeterli sayıda kanıtlarla temellendirilmiş, önermeler biçiminde dile getirilebilen bilinç içeriği. " (Yamaç, 2009: 18)
- "Sistemli bir şekilde herhangi bir iletişim aracıyla başkalarına aktarılan, makul bir hükmü veya tecrübeye dayanan sonucu gösteren, olgu veya fikirlerle ilgili düzenli ve sistemli ifadeler bütünü" (Bell, 1973: 175)

- “Belli bir düzen içindeki deneyimlerin, değerlerin amaca yönelik enformasyonun bir araya getirilip değerlendirilmesi için bir çerçeve oluşturan esnek bir bileşim.” (Davenport ve Prusak, 2001: 27)
- “Bir ya da daha fazla toplumsal grup ya da insan topluluğu tarafından kabul edilen her türlü fikir ve edim biçimleri; onların kendileri ve ötekiler için gerçek kabul ettikleri olgulara ilişkin fikirler ve edimler.” (Mccarthy, 2002:50)

Bilginin anlaşılması ve tanımlanması zor bir kavram olmasının yanı sıra farklı disiplinlerin onu ele alış ve kavrayışları ile zaman içinde yaşanan toplumsal dönüşümler de bilginin tanımlanmasında büyük değişimlere sebep olmaktadır. Belki de bilginin ne olduğundan ziyade bilgiye hangi açıdan ve nasıl bakıldığını anlamaya çalışarak bilginin niteliğine yönelik bir tartışmaya girişmek bizlere bilgi hakkında daha net bir bakış açısı kazandırabilir.

Her disiplinin kendi alanına özgü bilgi tanımlamaları vardır. Her akademik disiplin kendi özne ve nesnesi ile kendi alanının bilgisini üretir. Keseroğlu, bilgi kavramının disiplinler açısından durumunu şu sözlerle ifade etmektedir: “Her bilim alanı kendi ürettiği bilgisi ile düşünür, disiplinlerarası da olsa kendi bilgisi ile gelişir ve kavramlarını kurar. Üretilen bilgi genellikle o disiplinin özgün yanıyla bağlantılı, o disiplinin yöntem ve tekniklerine uygundur.” (Keseroğlu, 2010: 688) Bu belirlemeden hareketle, bilginin, üretildiği bilim dalının veya bakış açısının paradigmasıyla uyumlu bir yapı ve doğaya sahip olmak durumunda olduğu anlaşılmaktadır. Yani bilgiyi ele alan yaklaşımdaki kavramsal ve yöntemsel öncelikler, bilgi hakkında yapılan saptamaların kapsamını, derinliğini ve niteliğini belirlemektedir. Diğer bir ifadeyle, bilgiye yönelik her tanımlama çabası, ait olduğu paradigmanın perspektifinin izlerini taşır. Aşağıda buna

sırasıyla bilgi felsefesi ve bilgi sosyolojisi üzerinden bir yorum getirilmeye çalışılacaktır.

"Örneğin; bilgi kuramı (epistemoloji), bilen (insan) ile bilinen (nesne) arasındaki ilişkiyi inceler ve bilgiyi bu ilişkinin ürünü olarak ele alır. Bu anlamda bilginin ne olduğunu araştırır, bilen ile bilinenin özelliklerini, varlık karakterini ve aralarındaki bağları ortaya çıkarmaya çalışır. Çağdaş bilgi kuramı ise bilgiyi, nesnel gerçekliğin insan zihnindeki yansıması olarak kabul etmektedir ve bilgi süreci insan bilincini her an biraz daha geliştirmektedir. Bu kuramda teori ve pratik bir birliktelik içindedir ve birbirlerini etkiler. İnsan bilgisi nesnel gerçeği sadece yansıtmakla kalmaz aynı zamanda ve sürekli olarak nesnel gerçeği yaratır da." (Fenerci, 2003: 284) Burada, klasik epistemolojinin bilgiyi yalnızca özne-nesne dikotomisi içinden teorik olarak analiz etmekle yetinmesine karşılık; modern bilgi kuramının, bilgiyi, düşünce ve eylem bütünlüğü içerisinde, teori ile pratiğin ilişkiselliğini göz önünde bulundurarak ele aldığı ve böylece, bilgi fenomenini somut bir zeminde değerlendirdiği görülmektedir.

Bilgi sosyolojisinin bilgi kavramına bakış açısında ise haliyle toplumsal içerik önceliklidir, yani bilginin sosyolojik anlamına, bilim adamlarının ve aydınların (gerçek) bilginin ne olduğu sorusuna verdikleri bir cevapla değil, toplumun onu nasıl gördüğü şeklindeki bir soruyla cevap vermeye çalışır. Bu anlamda bilgi sosyolojisi bizatihi, toplumda bilgi olarak kabul edilen her şeyle ilgilenmek zorundadır. (Canatan, 2013: 13) Bu yaklaşımdaysa, bilgi hakkında yapılmış bilimsel veya akademik araştırmaların ötesinde, bilginin sağduyusallığına, uzlaşımsallığına, kamusal meşruiyetine yapılan vurgu dikkati çekmektedir.

Bilgi kavramı, kütüphanecilik ve bilgi bilim alanının temel çalışma konusu olmasına karşın, kavramın tanımlanma çalışmalarına başlanması diğer disiplinlere kıyasla daha geç olmuştur. Hatta çalışmalar sonucu ortaya konulan bu tanımların da herkes tarafından kabul edilebilecek, genel unsurlar içeren tanımlar olmadığı belirtilmelidir. Geliştirilen tanımlar incelendiğinde, alanın ilgi ve kapsamı değiştikçe bilgi tanımlarının da değişiklikliğe uğradığı görülmektedir.

Çalışma alanımızda yapılan ilk tanım bilginin ham, saf ve işlenmemiş veriler topluluğundan ibaret olduğu yönündedir. Sonrasında geliştirilen yaklaşımlarda bilginin iletilebilme özelliği üzerinde durulmuş ve bilgi, karşılıklı iletilebilme özelliği olan nesne olarak ele alınmıştır. Bu anlamda, bilginin kaydedilebilme özelliği önem kazanmıştır. Ayrıca bilginin toplum açısından önemi, problemlere çözüm üretme bakımından sağladığı faydalar, bilginin tanımlanmasında önemle üstünde durulan meseleler haline gelmiştir. (Uçak, 2010: 713)

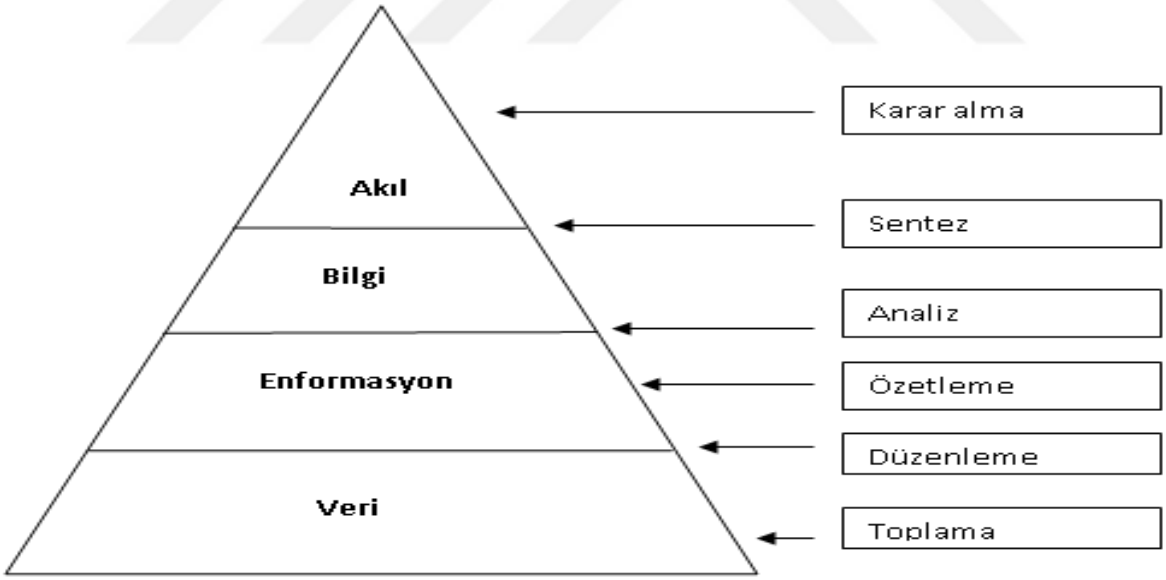
Keseroğlu, kütüphanecilik açısından bilgi kavramına daha farklı bir bakış açısıyla yaklaşarak, kütüphanecilik bilgisini 'bilginin bilgisi' olarak tanımlamıştır: "Kütüphane ve bilgi merkezinde ortaya çıkan yeni bilgi, var olan bilgiye dayalı olması nedeniyle 'yaratılmış', 'yeni üretilmiş', 'özgün' bir bilgi değildir. Bu bilginin kaynağı dermeye katılan ve işlem gören yapıttır. Kütüphane ve bilgi bilim bilgisi var olanın, başka bir söyleyişle de bilginin bilgisidir. Çünkü üretilen kavram (bilgi), daha önce üretilmiş olan bilgiye dayalıdır." (Keseroğlu, 2010: 697)

Yukarıdaki tanımlamalara bakarak bilginin bütününe ilişkin, kuşatıcı ve kapsamlı bir tanım yapabilmekten uzak olduğumuz aşikardır. Bilgi kavramının tanımı alanımızın disiplinlerarası niteliği gereği bir çeşitliliğe sahiptir. Dolayısıyla

diğer disiplinlerin tanım ve tartışmalarını da dikkate alarak; bilgiyi, zihinsel bir ürün, bireyden bağımsız düşünülemeyen bir olgu, toplumsal olaylardan etkilenerek zaman içerisinde değişebilen nesnel bir fenomen olarak algılamak ve bilgiyi tanımlamaktan ziyade onu bütün olarak kavramak daha doğru görünmektedir.

Kütüphane ve Bilgibilim'in çalışma nesnesi olan bilginin veriden akıla uzanan oluşum/gelişim sürecini gösteren bilgi piramidine bakarak, bu kavramların kullanımında yaşanan karmaşayı çözümlemek ve doğru kullanımlarını ortaya koymak çalışmanın anlaşılırlığı açısından gereklidir.

Veri (data), enformasyon (information), bilgi (knowledge) ve bilgelik (wisdom) olarak adlandırılan bilgi türleri, genellikle bir piramitle gösterilen bilme (knowing) bütünü içinde, birbirini izleyen aşamalar halinde yer alır.

Şekil 1. DIKW Pyramid (Data – Information - Knowledge - Wisdom Pyramid)[2]

VEBA Piramidi (Veri – Enformasyon – Bilgi - Akıl Piramidi)

[2]https://eight2late.wordpress.com/2011/03/03/pathways-to-folly-a-brief-foray-into-non-knowledge/

Piramidin tabanında bulunan veri (data) “İşlenmemiş, düzenlenmemiş ham gerçekler olarak görülür. Bilginin kaynağını, ham maddesini oluşturur. Bilgi (information) toplanmış, anlamlı bir şekle getirilmiş verilerden oluşur.” (Uçak, 2000: 146) Dolayısıyla “veri”nin, ihtiyaç duyulan enformasyonun ön koşulu ve onun en küçük yapı taşını oluşturan, organize edilmemiş ve işlenmemiş ham öge olarak değerlendirilmesi olanaklıdır.

Piramitte verinin bir üstünde yer alan enformasyon ise “Belli bir olgu, konu ya da olayla ilgili, herhangi bir iletilebilir biçimdeki bilgi” biçiminde tanımlanmaktadır. Gürdal, enformasyonun dokümantasyon açısından üç temel ölçütü olduğunu belirtir: “Bilginin varlığı, edinilebilirliği ve içeriğinin anlam yüklü olması.” Sonuç olarak enformasyonu kısaca, “anlaşılabilir organize bilginin iletimi’ olarak ifade etmektedir”. (Gürdal, 1991: 117) Bu açıdan enformasyonun; bireyin zihninde etki yaratan, işlenmiş, düzenlenmiş, süzülmüş ham verilerin anlamlandırılarak bütünlüğe ulaştığı bir olgu olduğunu söylemek mümkündür.

Piramitte enformasyondan sonraki aşamada bulunan bilgi (knowledge): “Deneyim, değerler ve uzmanlık kavramlarının akışkan bir bileşimi olarak tanımlanmakta, yeni deneyim ve bilgilerin değerlendirilerek içselleştirmesiyle oluşmaktadır. Bilginin kaynağı bilen kişinin aklıdır ve kazanılan her bilgi kişinin zihninde şekillenmekte ve önceden elde edilenlerle uyumlu bir bütünlük kurmaktadır.” (Yıldız ve Uçak, 2014: 3)

Dolayısıyla bilgi (knowledge) için; enformasyon ve veriyi kullanılabilir hale getirme ve işe yarar faaliyete dönüştürme yeteneğidir denilebilir. Bilgi (knowledge) ile kastedilen şey konuya ilişkin deneyim ve çalışma yoluyla elde edilen kavrayışımızdır. Bilgi (knowledge) genellikle öğrenmeye, düşünmeye ve

bir problemi tam olarak anlamaya dayanır ve enformasyonun veriden elde ediliş biçimine benzer bir yöntemle elde edilir.

Piramidin en üstünde yer alan akıl veya bilgelik ise: “Yaşamın içerisinde büyük ölçekli katma değere dönüşen ya da dönüşmüş bilgiyi tanımlamaktadır. Bilgelikten, bilginin genelleşerek toplumsal çevre için geçerli bir yarara dönüşmesi beklenmektedir.” (Külcü, 2017: 375)

Tüm bu tanımlar şunu göstermektedir ki; bilginin oluşumu sürecinde, onun en küçük yapı taşı olan verilerin işlenmesi ve düzenlenmesiyle enformasyon; enformasyonun yorumlanması ve işe yarar hale getirilmesiyle de bilginin ortaya çıktığı görülmektedir. En üst aşamadaki akıl veya bilgelik ise bilginin nasıl kullanılacağını bilmek manasına gelir.

Yukarıda bahsetmiş olduğumuz bilginin oluşum ve gelişim aşamalarından ikisi sıklıkla birbiriyle karıştırılmakta ya da birbirleri yerine kullanılmaktadır. Bunlar bilgi ve enformasyon kavramlarıdır. Bu kavramlar arasındaki farkların üzerinde durmak ve çalışmada kullanılması tercih edilen kavramın neden tercih edildiğini belirtmekte fayda vardır.

“Bilgi enformasyona göre geniş bir kavramdır. Enformasyon denildiğinde şekillendirilmiş, formatlanmış verileri anlayabiliriz ve bilgiye dayanan bir işleme girmedikçe enformasyon edilgendir. Enformasyon bir bilgisayarın sabit diskine yerleştirilip saklanabilir. Oysa bilgi entelektüel, kültürel, fiziksel çabaların bir arada yer aldığı bir etkinliğin sonucudur. Bilgi bu durumuyla enformasyonu da içinde barındırır.” (Yamaç, 2009: 16)

Bu konuda bilgi ile enformasyon arasındaki ayrımı anlayabilmek adına, "Claude Levi-Strauss'un[3] iyi bilinen bir metaforunu kullanarak enformasyonun çiğ, bilgininse pişmiş olduğunu düşünmek işe yarayabilir."(Burke, 2018: 19)

Kemp'in ifadesiyle: "Eğer bilgi ile enformasyon arasında bir ayrım yapılıyorsa, bu durumda kütüphane ikincisinden çok ilki ile ilgilidir. Diğer bir deyişle, kütüphaneler enformasyon kaynaklarından ziyade 'bilgi kaynakları'dır." (Kemp, 1976: 12) Biz de bu çalışmada bilgi kavramını, enformasyon kavramından daha geniş olması sebebiyle tercih edeceğiz. Sadece kayıtlı, işlenmiş, düzenlenmiş bilgi anlamında enformasyonun kapsamının sınırlayıcılığından ötürü; hem öğrenme, düşünme, problem çözme vb. kavramlarla olan ilişkisi hem de kültürel, sosyolojik ve ideolojik referansları geregi daha kompleks bir kavram olan bilgi kavramının kullanılması çalışma açısından daha uygun görünmektedir.

Bilgi kavramının, birbirinden farklı birçok disiplin tarafından çeşitli şekillerde tanımlanmasının yanı sıra, bilgi türleri açısından da farklı sınıflandırmalara sahip olduklarını söylemek mümkündür. Ancak çalışmamız kapsamında bilgi türleri temel olarak ikiye ayrılmış yani; kişisel bilgi ve toplumsal bilgi şeklinde ele alınacaktır.

[3] Daha fazla bilgi için bkz. https://www.britannica.com/biography/Claude-Levi-Strauss

II.2 KİŞİSEL BİLGİ NEDİR?

İnsanlığın belki de en büyük serveti, yüzyıllar boyunca katlanarak artan, hem kişisel hem de toplumsal olarak deneyim ve emek sonucunda elde ettiği bilgi birikimidir. Çünkü insan, yaşamı anlama uğraşından, kendi hakikatini arayışına, hayatta kalabilmesi için doğaya hükmetme çabasından, büyük keşifleriyle evrene ilişkin sorulara yanıtlar bulma gayretine ve dahası korkularından sıyrılıp refah içinde yaşayacağı bir gelecek inşası için gerekli olan maddi ve manevi her şeye işte bu devasa bilgi birikiminin sayesinde erişmiştir ve umulur ki gelecekte de öyle olacaktır.

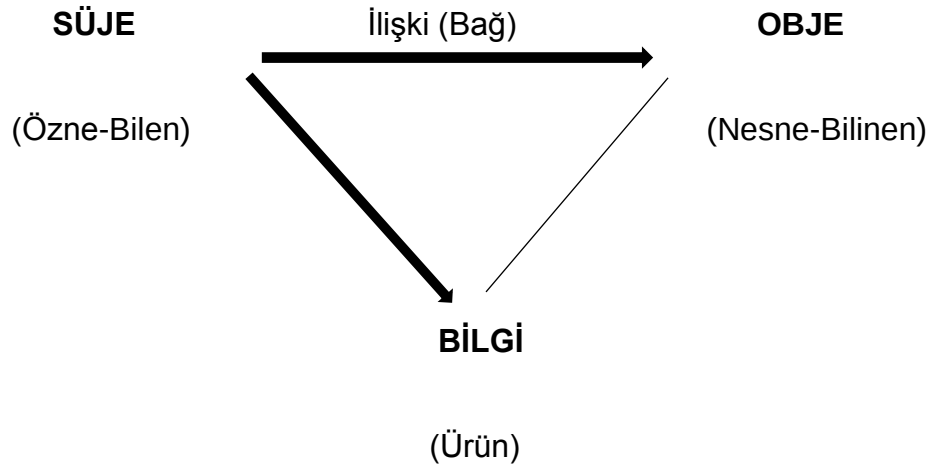
Bu süreçlerin bir sonucu olarak ortaya konulmuş toplumsal bilgi (konsensüs) tek tek bireylerin zihninde var olmuş kişisel bilgilerinin bir toplamıdır. O halde, bugünün bilgisinin kaynağı da kişisel bilgilerin bütünüdür. Dolayısıyla, kişisel bilginin ne olduğunu bilmek, toplumsal bilginin açıklanabilmesi açısından zorunlu görünmektedir. Bu sebeple, kişisel bilginin ne olduğunu anlayabilmek adına öncelikle bilginin, onu bilen kişiyle olan ilişkisini ve nasıl oluştuğunu irdelemek yerinde olacaktır.

Bilgi genel anlamda, “Öznenin amaçlı yönelimi sonucunda, özneyle nesne arasında kurulan ilişkinin ürünü olan şey. Bir şeyin ayırdına ya da bilincine varma. Öğrenilen şey. Bir şeyle aktüel deney yoluyla kurulan yakınlık ya da tanışıklık. Olgu, doğru ya da ödev olarak görülen bir şeye ilişkin açık algı” olarak tanımlanmaktadır. (Cevizci, 2000: 45-46) Bu tanımlamaya göre, bilginin iki temel bileşeni olduğunu söylemek mümkündür. Bunlar; bilen yani özne (süje) ve bilinen yani nesne (obje) dir.

Özne “bilinen bir nesne karşısında bilen ve kavrayandır, dışarıya açılan ve dışarıyla ilişki kuran bir iç varlıktır.” (Hançerlioğlu, 1970: 216) Nesne ise, “Dışımızdaki bağımsız varlık… Gözle görülen varlık, herhangi bir duygunun nedeni, herhangi bir şeyin konusu ya da amacı anlamlarında da kullanılan, genel olarak bir insanın öz varlığının dışındaki varlıkları anlatır.” (Hançerlioğlu, 1970: 192)

Bu bağlamda, düşünce tarihinde genel olarak ben ve ben-olmayan ayrımı üzerinden açıklanmaya çalışılan, özne-nesne ikiliğinden ve ilintisinden açığa çıkan bir ürün olarak bilginin, öğrenmenin amaçlandığı bilişsel bir süreçte gerçekleşen yönelimsel ve zihinsel bir faaliyetin sonucu olarak ele alındığını söylemek mümkündür.

Aşağıdaki şekilde de görüldüğü üzere bilgi, bilen yani öznenin, bilinen yani nesneye yönelerek kurduğu ilişki ya da bağ sonucu ortaya çıkan üründür. Bilginin oluşum süreci temel olarak böyle gerçekleşmektedir.

Şekil 2. Bilginin Oluşumu[4]

[4] https://www.fikir.gen.tr/bilginin-olusumu/

Bilgi, bu iki uç arasındaki ilişkinin sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Aktif ve düşünen bir varlık olarak özne (yani insan) bir nesneye yönelerek onunla etkileşime geçer. Buna karşılık nesne, insanın bu bilme etkinliğinin kendisine yöneldiği pasif konumdaki bir varlık alanı olarak ele alınır. O halde bu bilgi ilişkisinin belirleyicisi bizatihi insandır.

Fenerci, özne (bilen) ve nesne (bilinen) arasındaki ilişkiyi ve bu ilişkinin ürünü olan bilgiyi epistemolojik[5] açıdan şu şekilde ele almaktadır: "Birey açık bir sistemdir ve kendisi dışında kalan dünya onun dış çevresini oluşturur. Birey çevreyle sürekli etkileşim halindedir. Çevredeki değişimler, birey için çözülmesi gereken problem durumları yaratır. Ancak bireyin sahip olduğu nitelikler (eğitim düzeyi, yaşı, sosyal statüsü, yetenekleri, inanç ve değerleri, vb.) problemi algılayış, kavrayış ve çözüm yöntemine etki eder. Dolayısıyla bireysel farklılıklar, belirli bir problemin (problem bireyden bağımsız olsa da) yarattığı birey-çevre etkileşiminin farklı görünüşler sergilemesine yol açar." (Fenerci, 2003: 285)

Dolayısıyla nesne ile kastedilen belirli bir tekillikten ziyade fiziksel ve toplumsal çevrenin tümüdür. Öyle ki, özne de bir parçası olduğu bu dışsallıktan bağımsız, soyut bir var olan olarak değil, bilakis sürekli olarak çevresiyle etkileşim halinde olan ve değişen/dönüşen bir varlık olarak anlaşılmalıdır. Ayrıca bilginin meydana gelmesindeki nedenselliğin veya başka bir ifadeyle söylenecek olursa, özne-nesne etkileşiminin bir sonucu olarak değerlendirilen bilginin ortaya çıkmasındaki öncelikli ögenin, doğrudan doğruya insanın

[5] Epistemoloji; Felsefenin, bilişsel süreçlerin oluşumlarından ziyade, bilgiyi genel olarak ele alan, bilgiyle ilgili problemleri araştıran, bilginin kaynağını, doğasını, doğruluğunu, sınırlarını inceleyen bilim dalı. Temel sorunsalları; bilginin imkanı, bilginin doğruluğu, bilginin kaynağı, bilginin sınırları problemleri olan; bilgi inanç ilişkisiyle bilginin nasıl haklılandırılabileceğini araştıran felsefe disiplini.(Cevizci, 2000: 117)

gereksinimlerine bağlı olarak beliren problemler ve bu problemlere çözüm bulma çabası olduğu gözden kaçırılmamalıdır.

İnsan ve insanın bilme isteği olmaksızın bilginin ortaya çıkması mümkün değildir. “Çünkü ‘bilgi’ denildiğinde bir öznenin varlığına işaret eden “bilme” fiilinden hareket edilmektedir. Bilme fiili mevcut enformasyonun insan zihninde işlenmesi sürecinin neticesinde ortaya çıkmaktadır. Bu işlenme sonucunda da farklı amaçlara hizmet edebilecek niteliklere sahip bilgi çeşitleri elde edilmekte, bu bilgiler insan hayatına ve sorunlarına farklı yönlerde kolaylaştırıcı ve geliştirici etkilerde bulunmaktadır.” (Arklan, 2008: 73)

Bu bağlamda, bilginin bir olgu olarak karşımıza çıkmasındaki temel neden, insan ihtiyaçlarına yönelik sorun çözme edimine dayalı olarak gerçekleşen düşünsel veya zihinsel faaliyettir.

“İnsanın dış dünya ile ilişkileri duyuları aracılığı ile kurulmaktadır Bu yönden bir anlamda hayvandan farkı yoktur. Ancak insanların sahip olduğu zihinsel kapasiteler bu duyumları bilgiye çevirmektedir.” (Tekeli, 2002: 17) Bu açıdan değerlendirildiğinde, insanın duyusallığı aşan ve çevresinden gelen uyarımları düzenleme ve soyutlama becerisine dayanan rasyonelliği, onun özgün niteliği olarak ele alınmaktadır. İnsan, hayvandan ayrıldığı bu özelliği sayesinde bilgiyi elde etme ve edindiği bu bilgiyi kullanarak kendini ve çevresini değiştirme ve geliştirme fırsatına sahip olmaktadır.

Dolayısıyla bilgi, bilişsel süreçler içerisinde gerçekleşen öğrenmenin bir sonucu olarak insanın varoluşunu tüm boyutlarıyla değiştirmenin yanı sıra; ona, dışsallığa müdahale etme, egemen olma, çevresini biçimlendirme ve dönüştürme olanağı da sağlamaktadır. Yani özneleşen insan, bilgiye dayalı

olarak kazandığı güç aracılığıyla kendi dünyasını biçimlendirme, onu insansal kılma kudretine erişmiş bulunmaktadır.

Kemp ise daha farklı bir yaklaşım sergileyerek, bilgiyi tanımlama meselesinin şu iki soru ile ortaya konabileceğini savunmaktadır:

1-Neyi biliyoruz? Yani bilgimizin kapsamı nedir? Ne kadar bilebiliriz?

2-Herhangi bir şeyi bildiğimize nasıl karar verebiliriz? Yani bir şeyin bilgi olduğuna karar vermede kullanılabilecek olan kriter nedir? (Kemp, 1976: 36)

Bu konuların tartışılması kısaca ele alınamayacak kadar karmaşıktır ama bir yönü ile özelllikle önemlidir. O da bilginin kaynağı sorunudur. Acaba sahip olduğumuz bilgiler nereden gelmektedir? Ya da daha açık bir şekilde ifade edecek olursak:

1-Kendisinden bilginin elde edilebileceği kaynaklar var mıdır?

2-Bunları geçerli saymak mümkün müdür?

Bu konuda tam bir fikir birliği olmasa da dört temel kaynaktan söz edilmektedir. Bunlar: dışsal algı (algılama), anlama (yetisi), hafıza ve akıldır. “Dışsal algı, ‘dış dünya’ hakkındaki bilgimizin kaynağı, yani görme, duyma, dokunma vb. duyularımız aracılığıyla edinilen bilginin kaynağı olarak ortaya konulur… Anlama yetisi kendimiz, ‘içsel varlığımız’, duygularımız hakkındaki bilginin kaynağıdır. Kimi zaman içsel bilinç veya öz-farkındalık olarak da adlandırılır. Hafıza geçmiş hakkındaki bilgimizin kaynağıdır. Akıl, rasyonel hakikatlerin veya mantığın kaynağıdır…” (Kemp, 1976:36-37)

Epistemolojik olarak ifade edilecek olursa, duyusal verilerin anlama yetisi tarafından işlenmesi–tasnif edilmesi, düzenlenmesi, soyutlanarak genellemelere

ulaşılması vb. – aracılığıyla elde edilerek belleğe kaydedilmesi ve istenildiğinde akıl aracılığıyla anımsanması olarak özetlenebilecek olan bilişsel süreçte bilginin dört temel kaynağı olduğu anlaşılmaktadır.

Bilgi, toplumsal kategoriler açısından ilk kez Spencer tarafından ele alınmıştır ve bilgiyi kişisel ve sosyal (toplumsal) olmak üzere ikiye ayırmıştır. Külcü'nün Kemp'den (1976) aktarımıyla, "Kişisel bilgi, bireyin kendi içerisinde sahip olduğu ve sadece kendisi tarafından kullanılabilen bilgidir. Sosyal (toplumsal) bilgi ise toplumsal sistemlerde ortak olarak erişilebilen bilgiyi ifade etmektedir. Sosyal bilgiye yetkilendirmeler çerçevesinde bilgi sistemleri aracılığıyla erişilebilmektedir." (Külcü, 2018: 25) Buradaki vurgu, kişsel bilginin bireysel niteliğine olduğu kadar, toplumsal bilginin herkes veya sınırlandırılmış belli bir topluluk tarafından erişilebilir olmasınadır.

Yeniçeri ve İnce'den aktaran Uçak ise, bilgiyi birçok farklı gruplandırmaya tabi kılarken bunlardan niteliklerine göre bilgi türleri arasında tuttukları kişisel bilgiyi, "insanın sahip olduğu, değer ifade eden bilgi" olarak tanımlamaktadırlar. (Uçak, 2010: 719) Bu değer, anonim veya kamusal bir değeri değil, özellikle söz konusu bilgiye yani kişisel bilgiye sahip olan birey açısından önemi olan veya anlam taşıyan bir değeri ifade etmektedir.

"Kemp, 'Bilginin Doğası (The Nature of Knowledge) adlı kitabında, bireyin nesnel bilgisini, kişinin yalnız kendi zihninde tuttuğu ve ona ait olan bilgiyle yani kişisel bilgi (personel knowledge) ile eş anlamlı olarak kullanır. Kişisel bilgi ya da kişinin nesnel bilgisi bir yandan yeni gözlem ve deneyimlerle sürekli değişir ve zenginleşirken öte yandan nesnel gerçeği yaratır." (Fenerci, 2003: 285) Yukarıda da değinilmiş olduğu gibi, insanın dünya karşısındaki bilgiye dayalı egemenliği, kendi nesnel realitesini yaratabilmesini, yani dünyayı kendi insansal

varoluşuna göre biçimlendirebilmesini mümkün kılmaktadır. Bu bağlamda değerlendirildiğinde, bireyin kişisel bilgisinin, öznel olmaktan ziyade nesnel bilgi niteliğinde olduğu anlaşılır.

"Özel bilgi olarak da adlandırılabilecek olan kişisel bilgi, bireyin zihninde tutulan bilgidir ve aslında yalnızca kendisi için veya onun aracılığıyla, yani ona sorular sorarak elde edilebilir olan bilgidir." (Kemp, 1976: 25) Bu tanım, kişisel bilginin tekil bir bireyin zihinsel sınırları içerisindeki varlığına yaptığı vurguyla, esasen epistemolojinin başlangıçta bilgiyi dış dünyadan bağımsız ve soyut bir birey olarak tasarlanan öznenin salt kendi duyumsallığına ve ussallığına dayandırdığı ilk incelemelerini hatırlatmaktadır. Oysa çağımızda bilginin, toplumsal bir arka plan olmaksızın ele alınamayacak bir fenomen olduğu gitgide belirgin bir hale gelmiş ve kişisel bilgi bir anlamda kişisel olmaktan çıkmış; veya başka bir ifadeyle yalnızca bireyin zihinsel sınırları kapsamında incelenmesinin meseleyi tam anlamıyla kuşatamayacağı açık bir kavrayışa dönüşmüştür. Bu anlamda, kişisel bilginin; duyular yoluyla edinilen bilgiler, pratik ve alışkanlık yoluyla kazanılan beceriler ve bireysel deneyimler sonucu öğrenilen şeylerin ötesinde; aynı zamanda, örgün eğitim boyunca öğrenilenlerin ve bireyin akademik merakları sonucu edindiği bilgilerin, yani yayınlanarak veya başka bir yolla başkaları için erişilebilir kılınmış olan (toplumsallaşmış) bilgilerin bir sonucu olarak ortaya çıktığı söylenebilir.

Toplumsal bilgi ise, " bir toplum veya sosyal sistem tarafından ortaklaşa sahip olunan bilgidir; oluşturulmuş kayıtları sayesinde toplumun tüm üyeleri için serbestçe ve eşit olarak ulaşılabilir olan bilgidir." (Kemp, 1976: 25) Yani yalın bir ifadeyle, toplumsal bilgi, bir toplum içerisinde birbirleri ile etkileşim içerisinde yaşayan ve bilgi paylaşımında bulunan bireylerin bu sayede oluşturdukları, kayıt

altına alınmış ve herkesçe erişilebilir kılınmış kişisel bilgilerin tümü olarak kavranabilir.

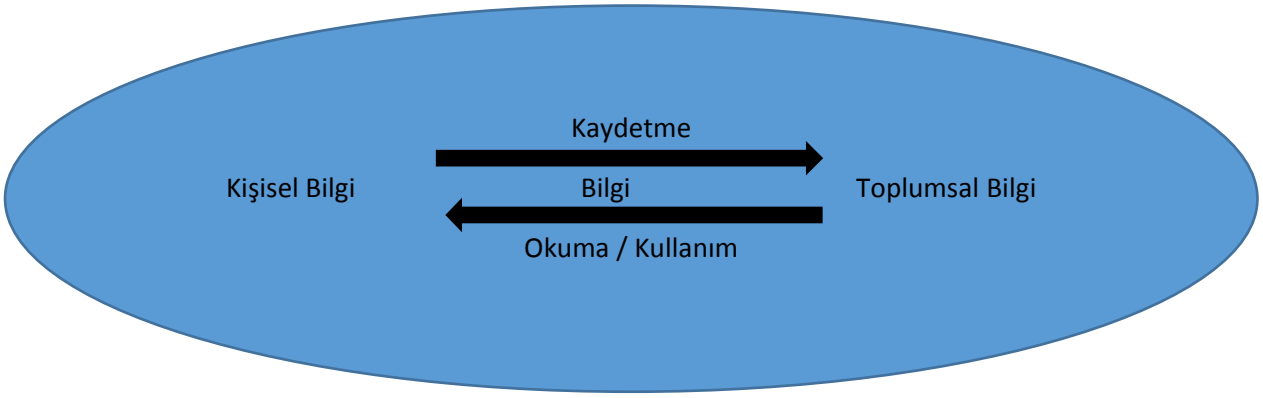
Öyle ki, kişisel bilgi ve toplumsal bilgiyi birbirlerinden ayrı olarak değerlendirmenin olanağı iki temele dayanır. Bunlar; bilginin iletilebilir olup olmadığı ve kayıt altına alınmış olup olmadığıdır. Ne var ki bu iki ayırt edici özelliğe rağmen, kişisel bilgi ile toplumsal bilgi ne tam olarak ayırt edilebilmekte ne de aynı anlama gelmek üzere kullanılabilmektedir. Daha ziyade, bu iki bilgi türü arasında sürekli bir karşılıklı etkileşim ve döngüsel bir ilişki olduğu anlaşılmaktadır.

Yukarıdaki tanımlardan da görüldüğü üzere, iki bilgi türü arasındaki temel fark elde edilebilirlikleri ve kaydedilebilir olma olanakları üzerinedir. Bir bilginin elde edilebilir olması için kayıt altına alınabilmesi gereklidir. Ancak bu durum, kayıt altına alınamayan, yani kişinin zihninde bulunan bilgilerin değerli olmadığı anlamını taşımamaktadır. Kişinin zihinsel çabası sonucu ürettiği kişisel bilgisi olmadan, toplumsal bilginin ve dolayısıyla da genel olarak bilginin üretilebilmesi mümkün değildir. Bu yüzden kişisel bilgi ile toplumsal bilgi arasında karşılıklı bir ilişki söz konusudur.

Toplumsal bilgi ile karşılaştırdığımızda kişisel bilginin başkalarına iletimi genellikle daha zordur. Bazen kişisel bilginin duyusal özelliklere sahip verileri yoğun olarak içermesi, o bilginin ifade edilmesi konusunda zorluklar doğurabilmektedir. Dolayısıyla, bu zorluk o bilginin başkaları ile kolayca paylaşılamamasına neden olabilir. Bu durum, özellikle soyut kavramların ve duyularımız aracılığıyla algıladığımız şeylerin bilgisini aktarmaya çalıştığımızda daha belirgin bir şekilde hissedilmektedir. Örneğin; bir yiyeceğin tadı ya da bir çiçeğin kokusu hakkında detaylı bilgiye sahip bir kişi, bu konu hakkındaki

bilgisini paylaşmaya çalıştığı esnada, kendini, bunu deneyimlemeyen hatta deneyimlese bile farklı algısal özelliklere sahip olmaktan kaynaklı farklı duyusal verilere sahip başkaları tarafından anlaşılabileceği şekilde ifade etmekte zorlanabilmektedir. Söz konusu deneyimi paylaşmaya çalışırken çeşitli metafor ve benzetmeler kullansa da bu kişisel bilgiyi aktarabilmek güçtür. Bu türden bir bilgi iletişim sürecini daha sağlıklı ve kolay şekilde yapabilmenin yolu ise kişisel bilgilerin bir şekilde kayıt altına alınabilmesi ile mümkündür.

Aşağıdaki şekilde de görüldüğü üzere, kayıt altına alınan kişisel bilgiler toplumsal bilgiye dönüştükten sonra bireyler tarafından kullanılarak yeniden bilgilenme sonucu tekrar farklı kişisel bilgileri meydana getirmektedir. Bu döngüsel durum, kişilerin toplumsallaşan her bilgiye erişimi mümkün olduğu sürece devam etmektedir. Yeni toplumsal bilgilerin, kullanım aracılığıyla yeni kişisel bilgilere dönüşmesi süreci, bilginin düzenli bir artıştan ziyade katlanarak artan bir yapıya sahip olmasını da açıklayabilmektedir. Dolayısıyla bilginin toplumsal iletişiminin herhangi bir engelle karşılaşmaksızın sürekli ve yaygın bir nitelik taşıması, bilgi artışında önemli bir etken olmasının yanında, kişisel bilgi – toplumsal bilgi döngüsünün işlerliğini sağlayan temel bir belirleyici olarak karşımıza çıkmaktadır.

Şekil 3. Kişisel Bilgi ve Toplumsal Bilgi Arasındaki İlişki (Kemp, 1976: 28)

Kişisel bilgi ile toplumsal bilgi arasında keskin bir ayrımdan söz etmek mümkün değildir. Kemp “bilgi türleri arasındaki bu ayrımın mutlak bir ikilikten ziyade bir derece farkını ifade ettiğini” dile getirir. (Kemp, 1976: 26)

Kişisel ve toplumsal özellikler her bilgi türünde görülmesi olası niteliklerdir. Kişisel bilgi toplumsal özellikler içerirken, toplumsal bilgide de kişisel özellikler bulunmabilmektedir. “Bilgi“ hem bireyi hem de toplumu ilgilendiren değer ve niteliklere sahiptir ve her iki bilgi türü de toplumsal etkilerin altında meydana gelmektedir. Dolayısıyla, kişisel ve toplumsal bilginin karşılıklı olarak etkileşen, dönüşen ve değişen iki olgu ve kolektif ürün olduğunu söylemek yanlış olmaz. Elbette ki kişisel bilgide kişisel özellikler ağır basarken, toplumsal bilgide toplumsal özelliklerin yoğun olarak bulunması doğaldır.

Ayrıca her toplumsal bilginin oluşmasından önceki süreçte, onun bir bireyin kişisel bilgisi olduğunu söylemek olanaklıdır: “Yeni fikirler ve yeni olgular, yani yeni bilgiler, yalnızca insanların zihninde ortaya çıkabilir. Örneğin, Newton’un[6] yerçekimi kanunlarına ilişkin çalışmasını ele alabiliriz. Kanunların geliştirilmesine katkıda bulunan tüm fikirler (belki de doğruluğu şüpheli olan elma hariç) yayınlarda mevcuttu. Ne var ki, (bu fikirler) yalnızca, bu kanunları oluşturabilecek birinin zihnindeydi; Newton'un zihninde. Bununla birlikte, bir fikre sahip olmanın, yalnızca ona sahip olan bireyin kişisel bilgisine katkıda bulunabileceğini not etmeliyiz. Bu bilginin toplumsal bilgi olması için, tanımı gereği, kaydedilmesi ve kamusal olarak elde edilebilir hale getirilmesi gerekmektedir.” (Kemp, 1976: 27)

Öte yandan kişisel bilgi, öncelikle bireyin deneyimlerine bağlıdır. Deneyimler, kişisel ilgi veya katılım yoluyla edinilmektedir. Kişisel bilgi,

[6] Ayrıntılı bilgi için bkz. https://www.britannica.com/biography/Isaac-Newton

deneyimlerimizin bir nevi haritasını içerir. Bu bakımdan, kişisel bilgi, dünya hakkında edindiğimiz duyusal algılardan, bu algıların anımsanmasından, bunlara eşlik eden duygulardan, bu duygu ve düşüncelere verdiğimiz önem ve değer gibi diğer pek çok ögenin bir bileşiminden veya birlikteliğinden oluşmaktadır. Yani bu deneyimler ve dolayısıyla kişisel bilgiler; bireyin yaşam şekli, inançları, değerleri vb. gibi kişinin kendine özgü koşullarıyla yakından ilgilidirler ve bu koşullar uyarınca oluşur ve biçim kazanırlar. Ancak bu belirlemelerin, insanın bireysel olarak sahip olduğu değer, inanç ve kanaatlerini toplumdan bağımsız olarak oluşturduğu anlamına gelmediğine dikkat etmek gereklidir.

Kişisel bilgiler statik değildir, yani zaman içerisinde (toplumsallaşan diğer kişisel bilgilerle etkileşime girerek) değişip gelişebilmektedirler. Bu bağlamda kişisel bilginin kaynağının toplumsal bilgi olduğu ifade edilmektedir, nitekim insan sosyal bir varlıktır ve sahip olduğu bilgileri içinde yaşadığı toplumdan, bu toplumla kurduğu ilişkilerin bir sonucu olarak elde etmektedir. Kemp bu durumu şöyle izah eder: “Toplumsal bilginin, kişisel bilginin kaynağı olduğunu belirtmek mümkündür. Birey tüm toplumsal bilgiye sahip olamaz: günümüzde kolay bir biçimde bilmek, öğrenmek ve hatırlamak için çok fazla şey vardır. Birey tüm toplumsal bilgiyi diğer insanlardan öğrenmeyi de umamaz, çünkü bu bilgilere sahip insanları bulmak çok vakit alacaktır. Modern toplumda, toplumsal bilgi için, kayıtlara erişim esastır.” (Kemp, 1976: 27) Dolayısıyla, kişisel bilginin oluşabilmesi için kayıt altına alınmış sistemli ve düzenli toplumsal bilginin varlığı zorunlu bir koşul olarak değerlendirilmektedir.

II.2.1 ÖĞRENME VE BİLGİ İLİŞKİSİ

Öğrenme ve bilgi ilişkisi birbirini besleyen karşılıklı bir ilişkidir. Öğrenmenin gerçekleşmesinde bilgi, bilginin artması ve çeşitlenmesinde de öğrenme etkendir. Öğrenme ile bilgi birbirinden ayrılmaz bir bütündür. Dolayısıyla, hem kişisel bilgilerimizin oluşmasında, hem de bu bilgilerin toplumsallaşmasında öğrenme çok önemli bir rol üstlenmektedir.

Bilginin, dış çevre ile etkileşim halinde olan öznenin (yani bilen kişinin) nesnelere (bilinene) yönelerek aralarında kurulmuş olan bağ ya da illişkinin bir ürünü olduğunu, ve insanın bilgiyi elde edebilmesi için öncelikle onu içeren kaynağa (nesneye) yönelmesi ve bunun için bir istek duyması gerektiğini belirtmiştik. Tekeli'ye göre: "Bilme için yapılan eylem ile elde edilen bilgi arasında bir ilişki olduğu kabul edilince, bilmenin bir katılım olduğunun farkına varılır. Bilme toplumun kültürel kaynaklarının oluşumuna bir katılımdır. Gerek bireysel, gerek toplumsal olarak tarihsel bir süreçtir, birikir. Ama bilme sürecinde kritik olan tarihsel olarak oluşmuş bu bilgi stoğuna ulaşmak değildir. Kritik olan bu stoğa[7] yeni eklenmekte olanı bilmektir." (Tekeli, 2002: 22) Hem şimdiye kadar üretilmiş olan, hem de yeni üretilmekte olan bilgilerin edinilebilmesinin en etkin yolu ise öğrenme ile gerçekleşebilir.

Genel olarak öğrenme, "insanın içinde bulunduğu ortamda yaşamını sürdürebilmesi ve yaşamından doyum alabilmesi için gerekli olan bilgilerin, deneyimlerin, görgülerin, becerilerin ve eylemlerin kazanılması süreci olarak tanımlanabilir. İnsan, akıl sahibi olmasından ve düşünebilmesinden ötürü doğadaki diğer canlılardan farklıdır; fakat bu baskın ve bariz üstünlüğün ortaya

[7] Yapılmış olan alıntıda sosyolojik bir ifade olan "bilgi stoğu" kavramı ile işaret edilen olgu, alanımızın terminolojisinde "toplumsal bilgi" kavramına karşılık gelmektedir.

çıkabilmesi ancak sistematik ya da olağan öğrenme sayesinde olabilmektedir; çünkü insanoğlunun doğuştan getirdiği içgüdüsel davranışlar yok denecek kadar azdır ve bu davranışlar çevreye uyumunu sağlamada yetersizdir. Bu nedenle insanlar yaşamları boyunca bir takım bilgileri öğrenmek zorunda kalmaktadırlar." (Yılmaz; 2009: 175)

Öğrenmeye ilişkin temel özellikler ise şu şekilde sıralanabilir:

- Davranışta gözlenebilir bir değişme olması.
- Davranıştaki değişmenin nispeten sürekli olması.
- Davranıştaki değişmenin yaşantı kazanma sonucunda olması.
- Davranıştaki değişmenin yorgunluk, hastalık, ilaç alma vb. etkenlerle geçici biçimde meydana gelmemesi.
- Davranıştaki değişmenin sadece büyüme sonucunda oluşmaması (Senemoğlu, 2012: 89)

Yani öğrenmeyi, kişinin yaşamını sürdürebilmesi için bilinçli ya da bilinçsiz olarak etkileşimde bulunduğu yaşantıları sonucunda beyninde bir takım kimyasal değişikliklerin oluşması ve nöronlar arasında yeni bağların kurulmasıyla yeni bilgi ve beceriler edinerek kalıcı davranış değişikliği kazanması olarak tanımlayabiliriz.

"Dış çevrenin sürekli değişen ve dinamik yapısı insan için adapte olma sürecini başlatır. Bu durum aynı zamanda birey için çözülmesi gereken yeni problemlerin habercisidir. Problemlerin tanımlanması, çözüm yollarının aranması ve uyarlamanın gerçekleşmesi sürecinde birey, çeşitli araçlar kullanır (entelektüel ve diğer) ve böylesi durumların üstesinden gelmesini sağlayan en önemli varlıksal özelliği 'öğrenme'dir. Öğrenme, problemlerin çözümü için yeni

arayışları ve gereksinimleri gerektirir." (Fenerci, 2003: 286) Bu bağlamda, insanın var oluşuna içkin bir yeti olarak değerlendirilen öğrenmenin, daha önce bilgi hakkında da değinilmiş olduğu gibi, yaşamda karşılaşılan problemlerin[8] çözüme kavuşturulması açısından üstlendiği rol oldukça önemli bir özellliğini açığa çıkarmaktadır. Bireyin sabit olmaktan ziyade durmadan değişen ve dönüşen fiziksel ve sosyal çevreye uyumunun ortaya çıkardığı gereksinimler, ancak belirli bir bilişsel süreç içerisinde yeni bilgiler edindiği öğrenme deneyimi aracılığıyla karşılanabilmektedir.

İnsanın kalıtım yoluyla getirdiği özelliklerinin yanı sıra, yetenekleri, çevresi ve eğitim anlayışı onun bu gelişiminde önemli roller üstlenmektedir. Bu süreç, onun her türlü gereksinimini (bilgi, beceri, tutum, davranış, düşünce, vb.) karşılamada çeşitli öğrenme biçimlerinin ortaya çıkmasını da beraberinde getirmektedir. İnsanın öğrenme biçimi, onun düşünme eylemine ve düşünce üretmesine doğrudan etki etmektedir.

Öğrenme süreci, insanın bazı bilgi, beceri, davranış ya da değerleri kazanma, elde etme ya da pekiştirme yoludur. Öğrenme, her tekil birey için farklı devam eden bir süreçtir. Öğrenme süreci yaşam boyunca sürer ve örgün eğitim ile sınırlı olması gerekmez. Yani öğrenme süreci, insanın yaşam süresi boyunca süren bir yolculuk olarak görülebilir.

İnsan, hem fiziksel hem de toplumsal çevresi ile sürekli bir iletişim halindedir. İnsanın doğduğu andan itibaren başlamış olan bu iletişim sürecinde onu ruhsal ve bedensel olarak etkileyen çeşitli uyarıcılar mevcuttur. Bu

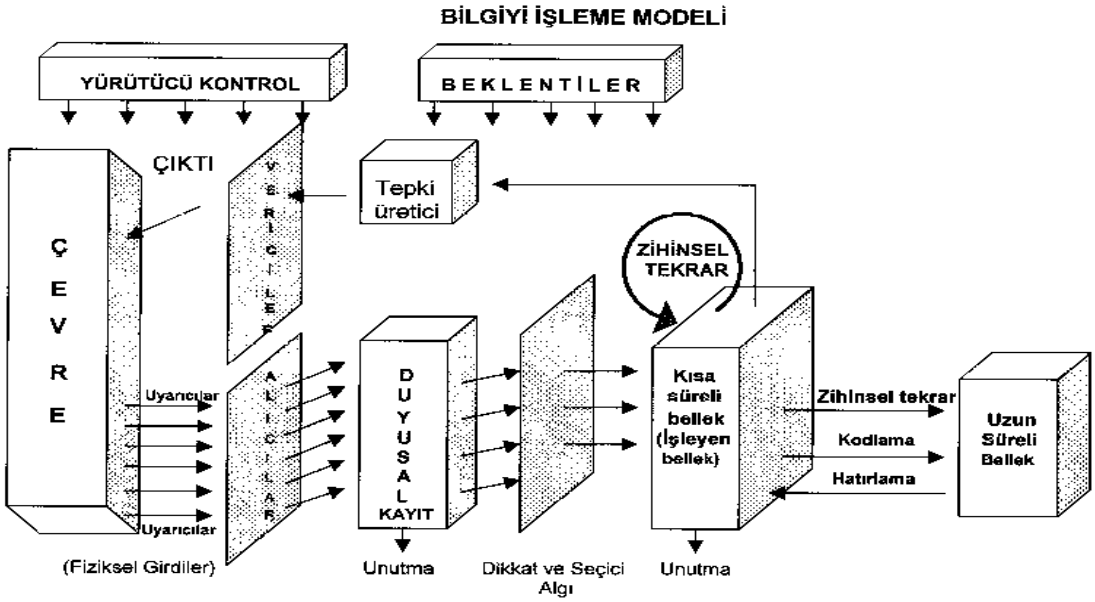
[8] Burada "problem" sözcüğünün kullanılma nedeni oldukça kapsamlı bir içeriğe sahip olmasıdır. Yani merak, ilgi, sorun vb. kaynaklı olabilen bir gereksinim, var olan kişisel bilgi ile çözümlenemediğinden dış kaynağa yönelmeyi gerektirir. Bu bakımdan "gereksinim" problem anlamında kullanılmıştır.

uyarıcılar, insanın kendisini ve çevresini algılayabilmesi ve anlayabilmesinde – dolayısıyla onun gelişiminde- etkili bir rol oynamaktadır. Bu anlamda, insan bir etkiye zaman içinde aynı tepkileri vermeyebilir ve tepkiler giderek daha karmaşık zihinsel değerlendirmelerin sonucu olur ki bunlar öğrenilmiş olduklarını gösterir. O halde insanın uzay-zamanın bir noktasında ulaşmış olduğu varoluşsal durum, bu uyarıcılar karşısında geliştirdiği tepkilerin bir toplamıdır; öyle ki "öğrenme" de işte bunun - yani bir bakıma kişinin o kişi olmasını, kendini gerçekleştirmesini - sağlayan yeti veya deneyimdir.

Dolayısıyla genel olarak öğrenme açısından şunu söylemek mümkündür; insan, kendini ve çevresini anlayabilmek ve merak duygusunu tatmin edebilmek amacıyla dış çevreden gelen uyaranları algılar, elde ettiği verileri zihninde yorumlar. Bu süreç içerisinde elde ettiği verileri yorumlamada geçmiş yaşantılarını ve deneyimlerini de bu sürece dâhil eder. Böylece ortaya çıkan bilgiler katlanarak artar, algının seçicilik ve değişmezlik özelliklerinin de etkisiyle, zaman içerisinde anlamlı ve tutarlı zihinsel tercihlere dönüşmeye başlar. Yani birey, kişisel bilgisini böyle bir süreçte oluşturmaktadır ancak bu sırada yine toplumsal bilgiden de faydalanıldığını belirtmek önemlidir.

Öğrenme sürecini kavramak adına insan zihninin bilgiyi nasıl işlediğini gösteren aşağıdaki şu modeli inceleyecek olursak: Çevresel etkenler sonucu maruz kaldığımız uyarıcıların, dikkat ve seçici algı sonucu edinilen anlamlı veriler bütünü haline gelerek oluşturduğu nesne hakkındaki bilgiler, önce kısa süreli bellekte işlenir ve zihinsel tekrar, kodlama ve hatırlama işlemlerine tabi tutulur. Daha sonra, gereksinimi karşılayan veya tekrar gereksinim duyulabilecek olan bilgiler uzun süreli belleğe aktarılır ve uzun süre, belki de devamlı olarak bu bellekte saklanır. Zihin bellekte uzun süre kalan bu verilerin

anlamlı ve tutarlı bilgiler bütününe dönüşmesi sürecinde sistematik ya da raslantısal olarak düşünce üretimi ile meşgul olmaktadır. İşte bu zihinsel işlemlerin tümü öğrenmeyi meydana getirmektedir.[9]

Şekil 4. Bilgiyi işleme modeli[10]

Bireyin zihinsel gelişimi için gereksindiği bu davranışa onu neyin sevkettiği sorusu ya da bir başka deyişle algısal seçiciliğinin ve yönlenişinin

[9] Bilgiyi işleme modeli dikkate alındığında elbette ki sürecin bütünlüğü içerisinde muhakeme, sorgulama ve düşünmenin önemli bir rolü olduğu unutulmamalıdır. Nitekim insanın fiziksel ve toplumsal çevre ile ilişkisinde karşısına çıkan gereksinimleri karşılaması açısından bilgi kaynaklarına ulaşması ancak muhakeme, sorgulama ve düşünmenin aracılığı ile mümkün olabilmektedir. Bu gereksinimler, toplumsal gereksinimler olarak göz önüne alındığında, fiziksel ve toplumsal çevrenin içerdiği bilgi kaynaklarının, toplumsal bilginin iletişimine konu veya nesne olan kaynaklar olduğu anlaşılacaktır. Dolayısıyla, bu bilişsel süreçte bilgiye olan gereksinimi sağlama ve değerlendirme becerileri ile bu arzı sunan kurumsal yapılar olarak kütüphaneleri bu doğal sürecin bir parçası olarak ele almak yerinde olacaktır.

[10]https://www.nuraysenemoglu.com/FileUpload/bs678778/File/modul1_ogrenmenin_olusumu.pdf

kaynağının ne olduğu sorusu dikkat çekicidir. Dolayısıyla öğrenme sürecinde, kişinin sahip olduğu (kişisel) bilgilerinin toplumsal (diğer) bilgilerle kıyaslandığı bir aşamanın olduğunu görmekteyiz. O halde öğrenme sonucu kazanılan kişisel bilginin, toplumsal düzeyde irdelenmesi veya başka bir ifadeyle kişinin şahsi düşünce ya da bakış açısı kazanması sürecinin çeşitli bireysel ve toplumsal etmenlerce belirlendiğini .söyleyebiliriz.

J. Dewey "bireyi böyle bir öğrenme davranışına yönelten şeyin onun ilgisi olduğunu söylemektedir. Dewey'e göre, bu ilgi bütün öğrenme sürecini yöneten en kuvvetli etkendir." (Binbaşıoğlu, 1992: 235) Yani bireyin öğrenmesi için belirli bir konuya yönelik ilgiye sahip olması gerektiği söylenmektedir. Ancak burada önemli olan nokta ilginin geliştirilmiş veya belirli bir yönelime sahip olup olmadığına ilişkindir. Tam da bu noktada bireyin farkındalığı ve kendi iradesi sonucu yaratmış olduğu belirli bir ilgiden mi, yoksa başkaları tarafından yönlendirilmiş yapay bir ilgiden mi söz ettiğimiz önem arz etmektedir.

Çalışmamızın daha başında bireyin sahip olduğu bilgilerin, elde edeceği ya da elde etmek istediği bilgileri etkilediğine dikkat çekilmişti. Bir kişinin şahsi düşünceleri, bakış açısı ya da ideolojisi, sahip olduğu bilgi birikiminin bir yansımasıdır ve bireyin deneyimlerine bağlıdır. Deneyimler pratik ve kişisel ilgi veya katılım yoluyla elde edilirler. Kişisel bilgi, kişisel dünya deneyimlerimizin bir nevi haritasını içerir. Hatıralar, dünya hakkında edindiğimiz duyusal algılar, bu duyu algılarına eşlik eden duygular, bu duygu ve düşüncelere verdiğimiz önem ve değer gibi birçok bilme yolundan oluşmaktadır. Yani kişinin bu deneyimleri onun yaşam koşulları, inançları, değerleri vb., bireyin kendine özgü yerel koşullarıyla yakından ilgilidir. Kişisel bilgiler bireyin kişisel bakış açısına katkıda bulunur ve dolayısıyla bu bakış açısından etkilenirler.

O halde, bir kişinin bilgiye erişim kanalları herhangi bir otoritenin boyunduruğunda değilse veya belirli amaç ve çıkarlar adına yönetilmiyor ise, kişinin kendi kişisel bilgisini özgürce oluşturabildiği söylenebilir. Dolaylı olaraksa, toplumsal bilginin, bu özgür kaynakların ışığında ortak bir kültür oluşturabileceğinden de ancak böylelikle söz edilebilir.

Hem kişisel hem de toplumsal bilginin oluşumu düşünce/ifade özgürlüğü ve bilgiye erişim hakkı ile doğrudan ilişkilidir. Düşüncenin özgürce iletimi ya da paylaşımı bilgiye erişime, daha önce de ifade edildiği üzere bilgiye erişebilme durumu ise bilginin ortaya çıkışına etki etmektedir. Bu sebeple, çalışmanın üçüncü bölümünde düşünce/ifade özgürlüğü üzerine odaklanılmıştır.

Ancak daha öncesinde ele alınması gereken önemli bir konu daha söz konusudur. Bilgiye ulaşabilmek için düşünce özgürlüğünün korunmasına ve erişim kanallarının, toplumun tüm fertleri tarafından eşit ve özgürce erişilebilir kılınmasına ihtiyaç vardır, ancak bunun yanı sıra, bireyin bu bilgi kaynaklarına nasıl erişeceğini ve kullanacağını bilmesi de büyük önem arz etmektedir. Hangi bilgiye, hangi kaynaktan doğru ve güncel şekilde ulaşabileceğini, elde ettiği bilgileri eleştirel ve yaratıcı düşünme yoluyla bilimsel açıdan nasıl tartışabileceğini ve tüm bunları yaşam boyu bir alışkanlık haline nasıl getirebileceğini öğrenebilmesi için bireyin/toplumun (enformasyon) okuryazarlık becerileri ile donatılması gerekmektedir. Bu sebeplerden ötürü çalışmanın bir sonraki bölümünde bilgiye erişimin nasıl sağlanacağı ve bu süreçte sahip olunması gereken (enformasyon) okuryazarlık becerilerinin neler olduğu ayrıntıları ile ele alınmaya çalışılacaktır.

II.2.2 BİLGİYE ERİŞİM VE (ENFORMASYON) OKURYAZARLIK BECERİLERİ

Bilgiye erişim her dönem ve toplumda mühim bir mesele olmuştur. Ancak insanın merak ya da ihtiyaç duyduğu şeyler hakkındaki bilgilere erişmesi her zaman bugünkü kadar kolay ve zahmetsiz olmamıştır. Yüzlerce yıl boyunca insanlar bilginin peşinde oradan oraya seyahat etmiştir ve hatta Arapça'da böyle bir yolculuğu ifade eden bir tabir, *talab al-'ilm (İlim/Bilgi Yolculuğu)* ve Muhammed'e atfedilen *"İlim/Bilgi Çin'de bile olsa onu arayın"* şeklinde bir deyiş bulunmaktadır. Peygamberin bu sözüne harfi harfine uyarak Çin'e kadar giden, on dördüncü yüzyıl seyyahı Faslı İbni Battuta'nın bilgiye erişme arzusu bu meselenin önemine dair dikkat çekici bir örnektir. On beşinci yüzyıla kadar uzanan keşif seferlerinden, İspanyol hükümdarları Ferdinand ve Isabella'nın desteği ile Kristof Kolomb'un Hint adalarına giden yeni bir yol bulmak için çıktığı yolculukta yanlışlıkla da olsa Amerika'yı keşfetmesinden, II. Felipe yönetiminin tıp alanında kullanılacak yeni bitkileri keşfetmesi için hekim Francisco Hernandez'i Meksika ve Orta Amerika'ya göndermesine, Royal Society'nin isteği üzerine Kaptan Cook'un dünyanın güneşe uzaklığını ölçmek amacıyla Venüs'ün güneşin önünden geçişini gözlemlemek için Brezilya, Tahiti, Yeni Zelanda ve Avusturalya'yı ziyaret ettiği ilk Pasifik yolculuğuna kadar birçok bilgi yolculuğu, sonuçları itibariyle insanlığa tamamen iyilikler getirmemiş olsa da kazandırdığı bilgiler ile geleceğin inşasında yol gösterici olmuştur. Elbette ki bilginler için bu seferlerin başlıca amacı bilginin kendisine ulaşmak iken, gezileri düzenleyenler içinse (genelde devletler olurdu) bu seferler imparatorluk girişiminin bir parçasını oluşturmaktaydı. (Burke, 2018: 77-82)

İnsanın bilgiye erişim yolculuğunun yanı sıra bilgiyi sonraki nesillere iletmek/aktarmak için yaptığı tarihî buluşlar da dikkat çekicidir. İnsanlığın sözlü

kültürden yazılı kültüre geçmesi olarak tanımlanan; mağara resimlerinden, deri üzerine yazılan yazılara, tabletlerden, parşömen ve rulolara, matbaanın icadı ile basılı kitaplardan bilgisayarlı yazılım teknolojilerine kadar geçen süreçte, bilginin nesiller arasındaki iletimi/aktarımı açısından çok büyük ilerlemeler yaşandığı görülmektedir.

"İnsanın belleğini kullanması erişimin bilinen en eski yoludur. Buna antik dünyada ve daha sonra Rönesans döneminde olduğu gibi 'bellek sanatı'nı öğrenmek de eşlik eder. Bu sanat hatırlanması gereken şeyleri bellek sarayı ya da tiyatrosu gibi hayali yapılara yerleştirilmiş canlı imgelerle ilişkilendirerek hatırlamanın kolaylaşması anlamına geliyordu." (Burke, 2018: 86) Bilginin niceliksel ve niteliksel olarak patlama yaşadığı çağımızda, insanların belleklerini kullanarak bu kadar hızlı artış gösteren ve büyük miktarlardaki bilgiye böyle bir teknikle erişim sağlayabileceklerini düşünebilmek mümkün değildir.

Yazının keşfinden itibaren zihinsel içeriklerin aktarılabileceği zamansal-uzamsal nitelikte somut bir nesneler alanı yaratabilmiş olan insan bilinci ve devamında kütüphane kurumunun bu nesnelerin içerdiği bilgiyi koruma ve paylaşmaya yönelik sunduğu hizmetlerin yanı sıra; çağımıza gelindiğinde, gelişen ve değişen modern teknoloji sayesinde bilgiye erişim sistemlerinde birçok yenilik meydana gelmiştir. Bu sayede bugün bilgi daha kolay, hızlı, güncel ve ekonomik yollarla daha geniş bir kullanıcı kitlesi tarafından elde edilebilmektedir. "Bir bilim disiplini olarak yaklaşık 50 yıllık bir geçmişi olan bilgi erişimi (information retrieval) bilgi toplama, sınıflama, kataloglama, depolama, büyük miktardaki verilerden arama yapma ve bu verilerden istenen bilgiyi üretme (veya gösterme) teknik ve süreci olarak tanımlanmaktadır." (Tonta, 2001: 200)

Gürdal ise bilgiye erişimi, kişinin gereksinim duyduğu veri ya da bilgilere basılı ya da elektronik bilgi kaynaklarından ulaşmak için izlediği yol ya da yöntemler bütünü olarak tanımlamaktadır. Bu süreçte kullanılacak olan bilgi kaynaklarına kolay ve sınırsız olarak erişilebilirliğin bilgiye erişimin öncül koşulu olduğunu vurgulamaktadır. (Gürdal, 2003: 1)

Bugün sahip olduğumuz bilgiye erişim araçlarının olmadığı bir dünya tasavvur etmek epey güçtür. Gün geçtikçe artan bilimsel ve teknolojik buluşlar, bilgiye erişim araçlarının ve sistemlerinin daha etkili bir şekilde hizmet sunulmasına yönelik olarak geliştirilmeye çalışılmaktadır. Bu kadar büyük çaptaki bilgi yığınları içerisinden ihtiyaç duyulan bilgi kaynaklarına kolayca ulaşabilmek ve kullanabilmek için bu araç ve sistemler oldukça önemlidir.

Gürdal bilgiye erişim sistemlerini "bilgiye seçici biçimde yaklaşan 'kullanıcı' ile sistematik hale getirilen ve kullanılır kılınan (depolanmış) 'bilgi' arasındaki bilgi akış sürecini kesintisiz biçimde sağlamak üzere bir araya gelen, her biri kendi üzerine düşen işlevi yerine getiren, birbirleri ile etkileşimli ve uyumlu parçaların bileşkesi" olarak tanımlamaktadır.(Gürdal, 2009: 162)

Bilgiye erişim araçları, birçok basılı kaynak türlerinin (kitap, dergi, gazete, vb.) yanı sıra araştırmacıların web üzerinden bilgi arayabilmesi için tasarlanan elektronik kaynaklardan (arama motorları, konu rehberleri, veri tabanları, çevrimiçi kataloglar, vb.) oluşmaktadır.

"Bilgiye erişimde temel amaç denetim altına alınan bilginin tümüne veya ilgili olanlarına erişmektir. Eldeki bilgilerin tümüne veya gereksinim duyulanlara zamanında erişmek ise erişim uçlarının iyi belirlenmesi ve bunların belirli bir düzende kayıt edilmesi ile mümkündür."(Atılgan, 2004: 28)

Ancak bilgiye erişim araçlarının geliştirilmiş olması, bireylerin ihtiyaç ya da merak duydukları bilgiye doğru ve güvenilir şekilde erişebildikleri veya bu araçları etkin şekilde kullanabildikleri anlamına gelmeyebilir. Her ne kadar bilgi, günümüzün teknolojik araç ve gereçleri ile kayıt altına alınabilmişse ve dijital ortamlarda bilgiye hızlı ve kolay erişim sağlanabilmekte ise de bu durum karmaşık bilgiler yığını içinden seçim yapmanın zorluğunu ortadan kaldırmamaktadır.

O halde istenilen bilgiye erişmek için yine elimizdeki teknolojiden yararlanabilir miyiz? Daha açık bir ifadeyle söylenecek olursa, 'tam olarak ihtiyaç duyduğumuz bilginin günümüz bilgi ve iletişim teknolojileri kullanılarak bizim yerimize seçilebilmesi mümkün müdür?' biçiminde formüle edilebilecek olan soru büyük önem taşımaktadır.

Tonta, bunun (belki de şimdilik) mümkün olmadığını şu sözlerle ifade etmektedir: "Bilgi toplamak, işlemek ve bir yerden bir yere iletmek için geliştirdiğimiz bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişmiş olması, bilgi kaynaklarının çok küçük bilgisayar yongaları (chips) üzerine depolanması ve hatta söz konusu yongaların insan beyninin bir uzantısı haline getirilmesi bilgi erişim sorununun çözümü için yeterli değildir. Çünkü kayıtlı bilgilere bir şekilde erişim sağlamak gerekmektedir. Bilgi erişim ise çoğu zaman, bilgi ihtiyacımızı tanımladığımız terimler ile bu ihtiyacımızı karşılaması muhtemel belgelerde geçen terimlerin eşleştirilmesine dayanmaktadır. Bu eşleştirme süreci ise henüz çok iyi anlaşılamadığından mükemmel bir biçimde işlememektedir. Bu bakımdan bilgi erişim sorununu çözmek üzere geliştirdiğimiz bilgi teknolojileri ve entelektüel erişimi kolaylaştıran dizinleme ve sınıflama sistemleri henüz bilgi erişim sorununa çözüm bulmaktan uzaktır." (Tonta, 2001: 203)

İhtiyaç duyulan bilginin erişiminde, günümüz teknolojileri insan beyninin işleyişini tam olarak taklit edemiyorsa, belki de insanın bizzat kendisinin hangi bilgiye ihtiyacı olduğunu belirleyebilmesini ve hangi kaynakları kullanarak bu bilgilere erişebileceğini öğrenmesini sağlayacak olan daha hızlı ve etkili çözüm yolları bulunması gerekmektedir.[11]

Öte yandan, insanlar, kendilerini geliştirebilmeleri için yaşamları boyunca kullanacakları teknolojilere her geçen gün bir yenisi eklendiği düşünüldüğünde, yaşanan gelişmelerin gerisinde kalmamak adına bu değişimlere ayak uydurabilmek zorundadırlar. Bunun için bireylerin bilgiye erişim konusunda bazı bilgi ve becerilere sahip olması gerekmektedir. Bu bağlamda, bireylerin çağdaş bilgi toplumunun işlevsel üyeleri olabilmeleri için; özgür, bağımsız ve katılımcı bir kişilik oluşturabilmelerinin yanı sıra empati kurabilen, eleştirel düşünebilen ve nesnel/tarafsız bakış açısına sahip olan kişiler olarak bu becerilerini geliştirilebilmeleri son derece elzemdir.

Son dönemlerde dikkat çeken yaşam boyu öğrenme, eleştirel ve yaratıcı düşünme, öğrenmeyi öğrenme ve bilgi (enformasyon) okuryazarlığı gibi kavramlar öğrenme odaklı yaşam tarzı ve bilgiye erişim ile ilgili sorunların çözümüne yönelik olarak ortaya çıkmıştır.[12] Bu kavramları incelemek, bilgiye erişimin etkin şekilde sağlanabilmesine yönelik kazanılması gereken becerileri daha yakından inceleme olanağı sağlayacaktır.

---

[11] Bu anlamda yapay zekâ çalışmalarının henüz sürmekte olduğu göz önüne alındığında, şu an ve muhtemelen yakın gelecekte de bilgiye ulaşma, erişme, edinme ve kullanma için bir takım becerilere sahip olmak gerekliliğinin devam edeceği öngörülebilir. İşte bu çağımız toplumunun temel gerekliliklerinden biri olan ve bilgi okuryazarlığı olarak adlandırılan olgudur.

[12] Bu kapsamda bilgiye ulaşmanın bir hak olarak kabul görmüş olmasına ve bilgi okuryazarlığının da bu hakkın kullanımının bir ön koşulu olarak ele alındığına dikkat edilmelidir.

Genel olarak ‘öğrenmeyi’ çalışmanın bir önceki bölümünde; kişinin yaşamını sürdürebilmesi için bilinçli ya da bilinçsiz olarak etkileşimde bulunduğu yaşantıları sonucunda beyninde bir takım kimyasal değişikliklerin oluşması ve nöronlar arasındaki yeni bağların kurulmasıyla, yeni bilgi ve beceriler edinerek kalıcı[13] davranış değişikliği kazanması olarak tanımlamıştık. Öğrenme sürecinin ise, insanın bazı bilgi, beceri, davranış ya da değerleri kazanma, elde etme ya da pekiştirme yolu olduğunu belirterek, bu sürecin bütün bir yaşam boyunca sürdüğüne ve örgün eğitim ile sınırlı olması gerekmediğine - hatta bununla sınırlı olmaması gerektiğine - dikkat çekmiştik. Buradan hareketle, literatüre bakıldığında, yaşam boyu öğrenmenin birçok farklı tanımına rastlamak mümkündür.

Kaya yaşam boyu öğrenme konusundaki yaklaşımında eğitim hizmetlerini sunanların artık yaşam boyu eğitim üzerine odaklanmadığına işaret etmekte, önemin açıkça etkin öğrenme ve çevreye uyum sürecine atfedildiğine değinmektedir. Bu anlamda, yaşam boyu öğrenme süreci, “öz güdülenme, öz çaba ve özgüven gibi özelliklerin hakim kılındığı, ekonomik ve sosyal yapı içerisinde meydana gelen süreğen değişimin farkında olarak, öğrencilerin beceri ve yeteneklerini yaşamı boyunca uyarlayarak yönlendirdiği bir süreç olarak ifade edilmektedir.” (Kaya, 2018: 36)

“Yaşam boyu öğrenme, birey ve toplumlar için yeni yetiler, nitelikler elde etmenin ve güç kazanmanın önemli bir aracı haline gelmiştir. Yaşam boyu öğrenme sürecine katılım, kimi becerilere sahip olmayı gerektirmektedir.” (Gürdal, 2000: 177)

[13] Burada davranış değişikliğinin “kalıcı” olması ifadesiyle kastedilen şey, koşullara uyarlanmanın ve değişimin reddi değil; geçici olarak da olsa uyumu mümkün kılacak ölçüde bir değişmezliktir; herhangi bir mutlaklık anlamı çıkarılmamalıdır.

O halde yaşam boyu öğrenmenin, formal ya da informal bir ayrıma tabi tutulmaksızın mevcut ve gelecekte ortaya çıkacak olan her türlü öğrenme ortamında – bunun yanı sıra kütüphane kurumlarının sunacak olduğu çeşitli düzey, format ve kapsamdaki öğrenme materyallerinin kullanımını da kapsayacak şekilde - bireylerin yaşamları boyunca gereksinim duyacakları bilgi, değer ve becerileri sağlamalarına olanak tanıyan bir süreç olduğunu söyleyebiliriz. Doğumdan ölüme kadar olan bu süreçte yaşam boyu öğrenme kavramı, her türlü bilgi, beceri ve niteliğin kazanılmasının yanı sıra gelişen bilim ve teknoloji karşısında sürekli olarak güncellenmesi anlamında da kullanılmaktadır. Herhangi bir problemin çözümüne yönelik olarak, ihtiyaç duyduğu bilgiye çeşitli bilgi kanallarından ulaşabilen, ulaştığı bu bilgiyi doğru ve etkin şekilde kullanabilen, yeniliklere açık ve değişen koşullara çabuk adaptasyon gösterebilen kişiler yaşam boyu öğrenme sürecinin nasıl bir fonksiyonu örnek olarak gösterilebilir.

Yaşam boyu öğrenmenin temel öğelerinden ilk olarak bilgi (enformasyon) okuryazarlığı becerilerinin ele alınmasındaki kaygımız; çalışmanın, bilgi toplumu çağında bireylerin kişisel bilgi – toplumsal bilgi döngüsünde bilgiye serbestçe erişim sağlayabilmeleri açısından düşünce özgürlüğünün ne denli vazgeçilmez bir unsur olduğunun yanı sıra bilgi arama davranış ve becerileri ile eleştirel ve yaratıcı düşüncenin geliştirilmesinin de bu olası özgürlükten yararlanmada temel bir koşul olduğu iddiasına dayanmaktadır.[14] Ancak bilgi okuryazarlığı

[14] Nitekim bilgi toplumu ağa dayalı ve etkileşimli bir bilgi alışverişi ortamı yaratmaktadır. Bu ortamda herkes aracısız olarak kendini ifade edebilmekte, yani kişisel bilgisini paylaşabilmektedir. Kütüphane materyallerine ilaveten bu ortamda wikipedia, bloglar, forumlar vb. bilgi ve fikir paylaşımını mümkün kılan mecraların yeterliliği, güvenilirliği, doğruluğu gibi konularda seçici biçimde bilgi edinme becerisi ön plana çıkmaktadır.

kavramına geçmeden önce okuryazarlığın ne olduğuna kısaca değinmekte fayda vardır.

"Okuryazarlık, düşünme, sorgulama, problem tanımlama ve problem çözme süreçlerini kapsayan ve insanların yaşamlarını kontrol altına almaya yardımcı olan sosyal bir etkinlik" olarak tanımlanmaktadır. (O'Brien ve Rugen, 2001: 2)

Okuryazarlık, bireylerin öğrenme, anlama, düşünme ve düşündüğünü ifade edebilmesine yarar sağlamanın yanında toplumun bilinçlenmesine de katkıda bulunmaktadır. Okuryazarlık, bireye çok yönlü düşünme alışkanlığı kazandırarak yaratıcılığını artırır ve problem çözme süreçlerini eleştirel bir perspektife dayalı gerçekleştirmesini sağlar. Bunun yanı sıra, "yaşam boyu öğrenme bilincini yaratma, bu bilinci yayma ve daha etkin öğrenme için bireylerin yeni yetileri kazanmaları yönünde de etkiye sahiptir." (Gürdal, 2000: 177)

Gürdal'ın aktarımı ile Maksim Gorki'nin *"her kitap beni kalabalıktan, düzeysizlikten insanlığa, insancıllığa yükselten, daha iyi bir yaşamı anlamama ve ona karşı derin bir susuzluk duymama neden olan bir basamaktı"* sözü okuryazarlığın ne olduğunu anlatabilmek adına güzel bir betimlemedir. (Gürdal, 2006: 106)

Konu ile ilgili literatüre bakıldığında farklı disiplinlerle ilgili birçok okuryazarlık türü olduğu görülmektedir. Bilgisayar okuryazarlığı, medya okuryazarlığı, ağ okuryazarlığı, kütüphane okuryazarlığı, dijital okuryazarlık, eleştirel okuryazarlık, bilim okuryazarlığı, bilgi okuryazarlığı ve daha birçok okuryazarlık türü bulunmaktadır. "Bireyin öğrenmesinde etkili olan farklı

okuryazarlık türleri, kendi disiplinleri içerisinde değerlendirilebilirken bilgi okuryazarlığının, bütün okuryazarlık türlerinin anlaşılmasını sağlayacak bir içeriğe sahip olduğu söylenebilir.” (Aldemir, 2003: 273)

Sheehy, Eisenberg ve Berkowitz’e göre bilgibilimi uygulamalarının anlaşılabilmesi için bilginin altı aşamalı sürecin veya başka bir deyimle bilgi okuryazarlığı aşamalarının bilinmesi gerekmektedir. Söz konusu aşamalar şunlardır:

Sheehy	**Eisenberg ve Berkowitz**
Bilginin tanımı ve anlamı	Bilgi ihtiyacının tanımlanması
Bilginin toplanması ve depolanması	Bilginin aranması
Bilginin düzenlenmesi	Bilgi kaynaklarının bulunması
Bilginin analizi ve değerlendirilmesi	Bilgi kaynaklarının kullanılması
Bilginin yorumlanması ve sunulması	Bilginin iletilmesi
Bilginin iletilmesi ve işbirliği	Bilginin değerlendirilmesi

Tablo 1. Bilginin Altı Aşamalı Süreci[15]

“Bilgi okuryazarlığı kavramı ilk olarak 1974 yılında ABD’de o dönemin Bilgi Endüstrisi Derneği (Information Industry Association) başkanı olan Paul G. Zurkowski tarafından ortaya atılmıştır. Bu kavram, 1974 yılında ilk kullanımından sonra gerek kütüphanecilik alanında gerek kütüphanecilik dışı

[15] Aldemir, Ahmet” (2003), “Bilgiye Erişimde Yeni Yaklaşım: Bilgi Okuryazarlığı”, Bilgiye Erişimde Değişen Yollar ve II. Tıbbi Bilgi Yönetimi ve Teknolojileri Sempozyumu, 25- 27 Eylül 2003, Ankara, Başkent Üniversitesi.

alanlarda sadece ABD'de değil tüm dünyada kullanılan, evrilen ve önemi gün geçtikçe artan bir kavram haline gelmiştir." (Kurbanoğlu, 2010: 723-724)

Yukarıda da ifade edildiği gibi literatürde bilgi (enformasyon) okuryazarlığı ile ilgili farklı pek çok tanımlama ile karşılaşmaktayız. Bilgi okuryazarlığı tanımlarının kimisi kapsamına yönelik iken, kimisi ise bilgi okuryazarı bireyin sahip olması gereken becerilere yöneliktir, yani temel olarak iki tür yaklaşımla ele alınmışlardır. Bu tanımlamalardan bazı örnekler aşağıda gibidir:

İlk yaklaşıma göre, Taylor, bir bilgi okuryazarlığı tanımının içermesi gereken özellikleri; "gerçek yaşamla ilgili problemleri çözebilmek için bilgiye ulaşma, değişik kaynaklardan bilgiye erişebilme, bilgilenmenin sürekliliğini sağlayabilme, bilginin ne zaman ve nasıl elde edileceğine ilişkin stratejileri bilme" olarak sıralarken; ikinci yaklaşıma göre ise Doyle, bilgi okuryazarı olan bir bireyin sahip olması gereken becerileri ifade ederken bu bireyi, "doğru ve yeterli bilginin mantıklı karar vermenin temeli olduğunu bilir, bilgi gereksinimini fark eder, bilgi gereksinimlerine dayalı olarak soruları formüle eder, olası bilgi kaynaklarını belirler, başarılı araştırma stratejileri geliştirir, bilgisayar tabanlı ve diğer teknolojileri de kapsayan bilgi kaynaklarına erişir, bilgiyi değerlendirir, pratik uygulamaya dönüşümü için bilgiyi düzenler, yeni bilgiyi mevcut bilgiyle bütünleştirir, bilgiyi eleştirel düşünme ve problem çözmede kullanır" şeklinde yorumlamaktadır. (Aldemir, 2003: 274)

Kurbanoğlu'nun, *'Bilgi okuryazarlığı: Kavramsal bir Analiz'* adlı çalışmasında, geniş literatür incelemeleri sonucunda bilgi okuryazarlığı kavramına ilişkin ortaya koyduğu unsurlar, belki de en kapsamlı bilgi okuryazarlığı tanımına işaret etmesi sebebiyle dikkate değerdir.

“Bilgi okuryazarlığı bir beceriler bütünüdür. Bilgi ihtiyacını fark etme, bilgi ihtiyacını tanımlama, bilgi arama stratejileri geliştirme, bilgi arama, bulma, seçme, değerlendirme, kullanma, sınıflama, düzenleme, yorumlama, yeni bilgiyi mevcut bilgiyle bütünleştirme ve iletme gibi bilgi becerilerinin; muhakeme yürütebilme, karar verebilme, problem çözebilme, analitik düşünebilme, eleştirel düşünebilme, sentez yapabilme, yaratıcı düşünebilme, yeni bilgi üretebilme, geçmiş deneyimlerden yararlanarak bilgi ve beceri transferi yapabilme ve bilgiyi içselleştirme gibi üst düzey düşünme becerilerinin; iletişim, ekip çalışması, işbirliği, kişisel motivasyon, uyum sağlama gibi bireysel becerilerin; fonksiyonel okuryazarlık, bilgisayar okuryazarlığı, ağ okuryazarlığı, kütüphane okuryazarlığı, medya okuryazarlığı, görsel okuryazarlık gibi çeşitli okuryazarlık becerilerinin birleşiminden oluşur. Bilgi okuryazarlığının; sosyal, ekonomik ve toplumsal konularla (insan hakları, demokrasi, fırsat eşitliği, ifade özgürlüğü, verimlilik, yaşam kalitesi, toplumla bütünleşme, sosyal kabul) olduğu gibi etik ve yasal konularla da (bilimsel etik, adil kullanım, fikri mülkiyet hakları) yakından ilişkisi vardır.” (Kurbanoğlu, 2010: 743)

Yaşam boyu öğrenmenin gerçekleştirilebilmesi için bireylerin kazanması gereken diğer becerilerden öne çıkanlar ise eleştirel düşünebilme, yaratıcı düşünebilme ve öğrenmeyi öğrenme becerileridir.

“Skinner, eleştirel düşünmeyi tanımlayan düşünürlerin görüşlerinin birbirinden farklı olduğuna vurgu yaparak “özenli yargılamalara dayalı tartışmaların ve önermelerin doğru değerlendirilmesi, mantıkî önerme ve tartışmaları kullanma ve ayrıştırma yeteneği ve problem çözmeyi de içeren kişisel yargılamalara dayalı tutarlı tavır, bilgi ve becerilerden oluşan bir süreç ve

yetenek demeti" gibi tanımları örnek göstermektedir." (Uysal ve Tezci, 2004: 170)

"Kazancı ise eleştirel düşünmeyi, "bir problem durumunu bilimsel, kültürel ve sosyal standart ve ölçütlere göre tutarlık ve geçerlik bakımından yargılama ve değerlendirilmede işe koşulan tavır, bilgi ve beceri süreçlerinin bütünü" olarak tanımlamaktadır." (Uysal ve Tezci, 2004: 170)

Cüceloğlu'na bakıldığında, eleştirel düşünmeyi, "kendi düşünce sürecimizin bilincinde olarak, başkalarının düşünce süreçlerini göz önünde tutarak, öğrendiklerimizi uygulayarak kendimizi ve çevremizde yer alan olayları anlayabilmeyi amaç edinen aktif ve organize zihinsel süreç" olarak tanımladığı görülür. (Cüceloğlu, 1994: 216-217) Dolayısıyla, eleştirel düşünmeye, doğru ve güncel bilgiye ulaşmada, elde edilen bilgilerin değerlendirilmesinde ve yorumlanmasında gereksinim duyulduğu söylenebilir.

Yaratıcılık, "sorunlara, bozukluklara, bilgi eksikliğine, kayıp öğelere ve uyumsuzluklara karşı duyarlı olma, güçlüğü tanımlama, çözüm arama, tahminlerde bulunma ya da eksikliklere ilişkin denenceler geliştirme, bu denenceleri değiştirme ya da yeniden sınama, daha sonra da sonucu ortaya koyma" olarak tanımlanmaktadır." (Uysal ve Tezci, 2004: 171)

Dolayısıyla, yaratıcı düşünebilmenin gerçekleşmesi için bireyin öncelikle ilgi ya da ihtiyaç duyduğu bilgi kaynaklarına erişebilmesi aynı zamanda da elde ettiği bilgileri analiz ve sentezleyebilmesi gerekir. Yani bilişsel beceriler bilgi kaynaklarından bağımsız düşünülememektedir. Yaratıcılık, hem bireysel hem de toplumsal açıdan gelişmiş bir farkındalığa, eleştiriye açık, özgür düşünebilen, engeller ve farklılıklar karşısında kendine güvenen bir karaktere sahip olmayı

gerektirir. Birey ancak böylelikle özgün fikirler ve yaratıcı eserler üretebilir. Yaşam boyu öğrenen kişiler bu becerileri sürekli geliştirmeye ve yaratıcı düşünmeye muktedirdir.

Amerikan Kütüphane Derneği (The American Library Association-ALA) 1989 yılında yaptığı bilgi okuryazarlığı tanımında, bilgi okuryazarlığı kavramının yaşam boyu öğrenmenin yanı sıra kendi kendine öğrenme kavramı ile ilişkisine değinmiştir. Bu tanıma göre bilgi okuryazarlığı: "Bilgi problemlerini çözme becerisidir. Bilgi okuryazarları, bilginin nasıl düzenlendiğini, almaları gereken kararlar ve yaptıkları işler için gereksinim duydukları bilgiyi nasıl bulacaklarını ve nasıl kullanacaklarını, dolayısıyla nasıl öğreneceklerini bilirler." (Kurbanoğlu, 2010: 727) Bir başka ifadeyle, bilgi okuryazarları, yaşam boyu öğrenmeye hazırlanmış ve kendi kendine öğrenebilen kişilerdir.

"Öğrenmeyi öğrenme, yaratıcı düşünmeyi, yaratıcı öğrenmeyi ve dolayısıyla yaratıcılığı bir başka deyişle inovasyona dayalı ürünleri ortaya koymayı olanaklı kılar. Çünkü öğrenmeyi öğrenen birey, merak güdüsüyle sorular sorar yani düşünür, doğru soruları doğru biçimde sormanın yollarını arar, soruları için bulduğu yanıt seçeneklerini bulur, onları eleştirel düşünme yoluyla değerlendirir, uygun seçenekleri belirler, onları organize eder ve sunar." (Gürdal, 2004: 662)

Özetleyecek olursak; toplumsal, kültürel, ekonomik ve teknolojik gelişmeler sayesinde bilgiye erişebilmek bugün tüm zamanlarda olduğundan daha kolay ve zahmetsizdir. Ancak yaşanan bu hızlı değişimler büyük bir karmaşayı da beraberinde getirmiştir. Yeni dünya düzeninde bilgi bombardımanına maruz kalan bireylerin, ortaya çıkan bu yeni bilgi sistemleri ve araçlarından ihtiyaçları olan bilgiye nasıl ve ne şekilde erişileceğini öğrenmeleri,

aynı zamanda onlara bu konuda yardımcı olabilecek birçok beceriye de sahip olmaları gerekliliği, bilgi toplumuna adaptasyonun zorunlu koşulu halini almıştır. Bilgi toplumu olma yolundaki bu yarışta yaşam boyu öğrenmenin temel öğelerinden bilgi okuryazarlığı, eleştirel düşünme, yaratıcı düşünme ve öğrenmeyi öğrenme bireye rehberlik edecek ve onu geleceğe taşıyacak beceriler bütünüdür.

Sonuç olarak kişisel bilginin düşüncenin varlığına dayandığı, toplumsal bilginin ise ifade özgürlüğü ile organik bir bağı olduğu göz önüne alındığında; yukarıda sözü edilen tüm bu bilişsel becerilerin geliştirilebilmesinin, özgür bir düşünce ortamında mümkün olabileceği görülmektedir. Dolayısıyla Ünlü bilgi bilimci Alvin Toffler'in[16] şu sözleri durumu çok güzel özetlemektedir: *"Geleceğin cahilleri okuma yazma bilmeyenler değil, bilgiye nasıl erişileceğini bilmeyenler olacaktır."*

[16] Ayrıntılı bilgi için bkz. https://www.britannica.com/biography/Alvin-Toffler

II.3 TOPLUMSAL BİLGİ NEDİR?

Bu bölüme kadar kişisel bilginin ne olduğunu tanımlanmaya çalışılmış ve bilginin kaydedilebilmesinin – veya kayıtlı bilginin - kişisel bilgi ile toplumsal bilgi arasında belli bir ölçüde yapılabilecek olan ayrımın ve yine bu iki bilgi türü arasındaki döngüsel ilişkinin gerçekleşebilmesinin ön koşulu olduğu belirtilmiştir. Bireyin kişisel bilgi birikimini sağlamada öğrenme sürecinin nasıl gerçekleştiği ve kişisel bilgi – toplumsal bilgi arasındaki zorunlu döngüsel ilişkinin, öğrenme – bilgi ilişkisi için de geçerli olduğu ortaya koyulmuştur. Bu süreç içerisinde bireyin, yaşadığımız çağın ve dolayısıyla bilgi toplumunun getirdiği ve gerektirdiği yeniliklere ayak uydurabilmesi, dünyaya daha eleştirel ve geniş bir perspektiften bakabilmesi, yaşam boyu öğrenen ve etik kurallara saygılı bireylerle katılımcı ve işbirlikçi bir toplum yaratabilmek adına daha aktif olarak gereksinim duyulan bilgiye doğru ve etkin bir şekilde erişebilmek ve yaratıcı düşünceler üretilebilmesini sağlamak için sahip olması gereken (enformasyon) okuryazarlık becerilerinin neler olduğuna değinilmiştir.

Bu bölümde ise toplumsal bilgi kavramı üzerinde durulacaktır. Bilginin toplumsallaşma süreci, bu konuda etkili olan bazı tarihsel kişi ve olaylardan örneklerle açıklanmaya çalışılacaktır. Ayrıca günümüz teknolojik gelişmelerinin sonucunda ortaya çıkan ve bilgi toplumu olarak adlandırılan yeni ekonomik ve sosyokültürel yapının en dikkat çekici problemlerinden olan bilginin yayımı, erişimi ve sahipliği konuları etik problemler ışığında ele alınmaya çalışılacaktır.

Toplum, “yaşamlarını sürdürmek, birçok temel çıkarlarını gerçekleştirmek için işbirliği yapan, aynı toprak parçası üstünde birlikte yaşayan ve ortak bir ekini olan insan kümesi” şeklinde tanımlanmaktadır. (Hançerlioğlu, 1986: 377) Demek ki bir insan topluluğunu toplum olarak addedebilmek için, aynı toprak

parçası üzerinde ortak amaç ve çıkarlara sahip, işbirliği yapan ve ortak bir uygarlık kuran bireylerin bir arada yaşaması gerekmektedir. Burada göze çarpan en önemli nokta "ortak bir uygarlık" kurmaktır. Uygarlığı oluşturan bu temelin yapı taşı ise bir arada yaşayan bu insanların tarihsel süreç içerisinde hem tek tek hem de ortaklaşa deneyimleri sonucu ortaya koydukları bilgi birikimleridir. Yani, uygarlığın bir anlamda, toplumu meydana getiren her bireyin toplum içinde yaşayarak edindiği ve edindiği bu bilgiyle yeni bilgiler yaratarak yine topluma kazandırdığı bilgiler bütününden oluştuğu söylenebilir. Dolayısıyla bu durum, bilginin toplumsal olarak oluşması ve yayılmasının, bir toplumun varlığı ve varlığını sürdürebilmesi açısından ne derece önemli olduğunu gözler önüne sermektedir.

Toplumu, değişik özellikleri olan küçük sosyolojik grupların bütünü olarak tanımlayan Fenerci, "sosyolojik grupların farklı özellikler sergileseler de onları birleştiren bir üst kültür, inanç ve değerler sisteminin parçası olduklarını" dile getirir. Eğitimi, siyasal ve ekonomik yapıyı ise toplumun bütününe egemen olan kültür, inanç ve değerler sistemini etkileyen faktörler olarak değerlendirir. (Fenerci, 2003: 286) Toplumlar için makro düzeyde gerçekleşen bu etkilenme durumu, mikro düzeyde bireyler için de geçerlidir. Daha açık bir ifade ile eğitimin, siyasal ve ekonomik yapıların şekillendirdiği (başka türlü olması beklenemez) her toplumun her bir bireyinin katkı koyarak oluşturduğu, yapılandırılmış, doğası gereği sistematik ve tek bir bireyin bilgisinden daha fazlası olan toplumsal bilgi, toplumun sahip olduğu baskın kültür, inanç ve değerlerin etkisi altında şekillenirken; bireyin, kendi kişisel bilgisini, tüm bu etkenlere maruz kalmadan, salt öznel bakış açısıyla, toplumdan ve onu etkileyen tüm bu faktörlerden bağımsız olarak oluşturabilmesi mümkün değildir.

Bunun yanı sıra, toplum içinde yer alan küçük sosyal grupların da kendi aralarındaki etnik, ulusal, yaş, cinsiyet, din, ekonomik çıkar, siyasi, sınıfsal vb. konularda farklılıklara sahip olması, ortaya çıkan bilgilerin belirli bir kültür ya da belirli bir din gibi, radikal farklılıklara sıkı sıkıya bağlı bilgiler oluşturulabilmesinin yanı sıra o gurubun dışındakiler için erişilebilir olmayan bilgi alanlarının yaratılmasına da sebep olabilir. Sonuç olarak bu durum grubun sınırlarını aşan veya ihlâl eden bilgilerin olma olasılığı ile ilgili soruları gündeme getirmektedir. Örneğin içinde yetişmediğimiz bir kültür hakkında bilgi sahibi olmamız mümkün müdür? Belirli bir dini geleneğin dışında kalanlar o geleneğin temel fikirlerini anlayabilirler mi? Farklı gelenek ve ilgi alanlarına sahip grupların iddiaları ile ilgili yargılarda bulunabilecek tarafsız bir pozisyon var mıdır? Sahip olduğumuz bilgiler ve dünya görüşümüz belirli bir kültür ya da geleneğe ne kadar bağlıdır ya da ne ölçüde bunun dışına çıkabilir?

Dolayısıyla, hem toplumsal bilginin oluşma sürecinde, hem de erişiminde yaşanan olumsuzlukların bertaraf edilmesinde bilgi otoritelerinin ve devletin desteğine ihtiyaç olduğu görülmektedir. Bireysel ve toplumsal açıdan marjinal görünen fikirler de dahil olacak şekilde her türlü bilginin erişimi ve paylaşımı konularında bu otoritelerin devletle işbirliğinde bulunarak çözüm ve destek sağlaması gerekmektedir.[17]

[17] Bilginin iletişimi için geliştirilen mekanizmaların nasıl işletildiği ve ne gibi denetim unsurlarının geliştirildiği meseleleri geçmişten bu yana devletin etkin olduğu alanlardır. Çağımızda etkinliği ve yaygınlığı artış gösteren internet ele alındığında ise; bu yeni bilgi iletişim mecrasının ilk bakışta bilginin serbest erişimini ve iletişimini sağlayan; ayrıca düşünce özgürlüğünün yaşam bulduğu bir ortam olarak görünürken aynı zamanda sahteciliğe, metalaşmaya, algı oluşturmaya da zemin hazırlayan bir ortam olduğu göze çarpmaktadır. Dolayısıyla, internetin denetimi açısından eski denetim mekanizmaları yerine yeni bir etik anlayışa dayalı ve kendi doğal denetimini sağlayan mekanizmalar hayata geçirilmelidir. Yani müdahaleci değil düzenleyici bir yaklaşım geliştirilmelidir. Ne var ki bu konu çalışmamızın kapsamını aşmaktadır.

Çalışmanın başında kişisel bilgi, bireylerin zihninde bulunan ve yalnızca onu bilen kişi için erişilebilir olan bir bilgi türü olarak tanımlanmıştı. Kişisel bilginin toplumsal bilgiden çok da keskin bir şekilde ayrılamayacağı, çünkü toplumsal bilgi ile aralarında karşılıklı bir ilişki olduğu, hatta birçok kişisel bilginin kaynağının toplumsal bilgiye dayandığı, aralarındaki farkın ise sadece erişilebilirlikleri bağlamında belirdiği ifade edilmişti. Buna göre, kişisel bilgi ve toplumsal bilgi birbirlerini ne dışlayabilmekte, ne birbirlerinden tamamen bağımsız ele alınabilmekte ne de yalnızca karşılıklı etkileşimleri ve döngüsel ilişkileri dikkate alınarak tüketici ve kuşatıcı bir şekilde tanımlanabilmektedirler.

İnsanın, bilgiyi sadece basit ve mekanik bir şekilde sahip olduğu bilişsel yetenekleri ile dış dünyayı algılaması ve diğer insanlarla kurduğu yüzeysel temaslar sonucu elde ettiği şeklindeki bir açıklama mesele hakkında sınırlı ve dar bir perspektif sunmaktadır. İnsanın sosyal bir varlık olarak yaşam sürmesi bu bilgi ediniminin daha karmaşık ve çeşitlilik arz eden bir yolla gerçekleştiğine işaret eder. “Tekeli’ye göre bilgi, bilme eylemi için bir araçtır. Birey bilgiyi toplum içinde yaşayarak elde ettiği için, bilgi toplumsal olarak oluşmakta ve yayılmaktadır. Bu durumda bilginin öznesi birey olmaktan çıkmakta, toplum olmaktadır.” (Uçak, 2010: 708-709) Dolayısıyla içinde yaşamakta olduğu toplumsal yapı tüm bileşenleri aracılığıyla, bireyin hangi bilgiye ne şekilde ulaştığına, bilgi ihtiyacının ne olduğuna, kullanacağı kaynakların seçimine vb. etki etmektedir. Bu anlamda, bilgi toplumunun kendine özgü koşulları gereği, klasik tekil özne kavrayışından kolektif bir özne kavrayışına doğru gerçekleşen belirleyici bir dönüşümün olduğu gözlemlenmektedir.

“Toplumsal bilgi varoluşu bakımından, kişisel bilgiye bağlıdır; birçok kişisel bilgi toplumsal bilgiden kaynaklanmaktadır.” (Kemp, 1976: 162) Kişinin,

daha önceden edindiği bilgiler de dâhil olmak üzere, yeni bilgi ihtiyacını karşılamaya yönelik başlattığı bilgilenme sürecinde yer alan; kişinin ilgi alanları, kaynak seçimi, bilgiyi arama davranışı vb. tercihlerinin, içinde yaşamakta olduğu toplumun etkilerini barındırdığı rahatlıkla söylenebilir. Kısacası kişinin toplumsal alana maruz kalarak sahip olduğu bilgiler, elde edecek olduğu yeni bilgilerini de etkilemekte ve belirlemektedir.

"Toplumsal bilgi, bireyi kendi sınırlı çevresinde yine sınırlı gözlem ve deneyimleriyle oluşturduğu kişisel bilgisinin ötesine taşıyarak, onun, evrensel nesnel gerçekliği kavramasına olanak tanıyan bir potansiyele sahiptir. Dahası, bireyin yaşamının niteliğini yükselterek üretkenliği artıracak bir geri dönüşüm de sağlar." (Fenerci, 2003: 286) Yani, toplumsal bilgiyi düşünmek, bu bilgiyi paylaşan veya bu bilgiye ortak olan grubun doğasını düşünmeye olanak tanır. Dahası, farkına vardığı diğer grupların üretmiş olduğu bilgilerle kendi kişisel bilgilerini sentezleyerek yeni ve yaratıcı fikirler ve bilgiler üreterek toplumsal bilginin ve dolayısıyla kültürel sermayenin gelişimine katkı sağlar.

Kemp'e göre, kişisel bilgi ile toplumsal bilgi arasında kesin bir ayrımdan ziyade sadece bir derece farkı olduğunun söylenebileceğini dile getirir. "Nitekim, "yarı toplumsal bilgi" olarak adlandırılabilecek olan şey, çoğu toplumda büyük miktarda bulunur." (Kemp, 1976: 26)

Yarı toplumsal bilgi için örnek olarak: "çoğu zaman 'yarı yayınlanmış' belgeler olarak anılan şeyler verilebilir; bunlar özellikle devlet kurumları tarafından veya devlet kurumları için hazırlanan raporlardır. Bazı durumlarda, pratikte sadece yayınlanmış normal belgelerden daha farklı kaynaklardan elde edilmeleri gerektiğinden, ayırt edilmişlerdir, dolayısıyla belki de oldukça büyük ölçüde elde edilebilirlerdir. Diğer bir uçta ise, sadece çok sınırlı birkaçı elde

edilebilir halde olabilir…Bilginin toplumsal veya yarı toplumsal olarak görülme derecesi, onu içeren kayıtların herkes için ne ölçüde erişilebilir olduğuna bağlıdır." (Kemp, 1976: 27)

Bu noktada bilginin niteliğini belirleyen koşullardan birinin yine onun erişimi ile alakalı olduğunu görülür. Kişisel bilgi, kayıt altına alınmamış ve kişinin kendisi sözel olarak bu bilgisini dışarıya aktarmadığı sürece erişilemeyecek olan bilgi olarak; toplumsal bilgi, birçok kişinin ortak ürünü olarak meydana gelmiş, kayıt altına alınmış ve herkesçe erişilebilir olan bilgi olarak tanımlanırken; yarı toplumsal bilgi yine birçok kişinin ortak ürünü olarak kayıt altına alınmış olan, ancak erişimi herkese açık olmayan bilgi olarak tanımlanabilir.

Bilginin toplumsallığı, onun toplumda gösterdiği dağılımla da ilişkilidir. "Kültürel mekân ve bilgi her yerde eşdeğer ve benzer şekilde dağılmamıştır. Bilgilerin dağılımını toplumun yaşadığı coğrafyası, sınıfsal yapısı, etnik yapısı ve kurumsal düzenlemeleri farklılaştırmaktadır. Bir insanın zihninde kilitlenmiş bilgi en dağılmamış bilgidir. Ne kadar çok kişiyle paylaşılmış olursa bilgi o derece dağılmış olur ve bilgi ne kadar çok kişiyle paylaşılırsa o derece toplumsal bir yaygınlığa sahip olacağından topluma mal olacak, toplumsal hale gelecektir." (Arklan, 2008: 73)

Daha önce de sözü edilen sosyal grupların toplum içerisindeki demografik dağılımları ne derece çeşitlilik gösteriyor ise, üretilen bilgi miktarı ve bu bilgilere erişen insan popülasyonu da o ölçüde çeşitlilik gösterir ve bilginin toplumsallaşma düzeyi artar.

Toplumsal bilginin, kişisel bilginin bireyin zihninden çıkarak dile veya yazıya dökülmesi ve çeşitli araçlar vasıtasıyla kayıt altına alınarak toplumun tüm

bireylerinin kullanımına açılması sonucu ortaya çıkan bilgi olarak tanımlanabilen bir bilgi türü olduğu belirtilmişti. Tekeli, bu bilginin oluşabilmesi için temsilinin toplum düzeyinde olanaklı hale gelmesi, bunun gerçekleşebilmesi için de dilin bilgiyi aktarmak için kullanılması gerektiğini dile getirmektedir. (Tekeli, 2002: 19) Yani kişinin zihinsel ürünlerinin ifadesi, onun bu kişisel bilgisinin farklı insan zihinlerindeki kişisel bilgilerle sentezlenerek yeni ve farklı bir bilgiyi, toplumsal bilgiyi oluşturması için zorunludur. Bu durum insanoğlunun binlerce yıllık bilgi birikiminin oluşabilmesi ve diğer kuşaklara ulaştırılabilmesi için, üretilen her bilginin kayıt altına alınması gereğini doğurmuştur.

Bunun yanı sıra, düşüncelerin ifade edilebilmesi bu anlamda bir özgürlüğün toplumsal alanda var olabilmesi ile olanaklı olabileceği için önemli bir noktadır. Başka bir deyişle, ifade özgürlüğü, bilginin kişiler hatta toplumlar arasında dolaşımının sağlanabilmesi ve birçok zihinde sentezlenerek yeni bilgilerin ortaya çıkarılabilmesi açısından bir zorunluluktur. Ancak bu konu çalışmanın üçüncü bölümünde daha ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

Daha önce de belirtildiği üzere, toplumsal bilgiye erişilebilmesinin, bu bilgilerin kayıt altına alınması ile mümkün olabileceğini ifade etmiştik ancak bu bilgilere erişebilmek ve kullanabilmek için her zaman kayıtlara başvurulması gerekmeyebilir. “Aslında, toplumsal bilgiyi oluşturan şeylerin çoğu, bu (toplumsal) bilginin somutlaştığı kayıtlara başvurabilen toplumun üyeleri için elde edilebilir olmadan önce annemizin dizinde öğrenilir. Toplumun dilini kullanma becerisi belki de en önemli örnektir.” (Kemp, 1976: 27) Ancak değişen çağ ve gelişen teknoloji ile birlikte insanlığın büyük çapta artış gösteren bilgi kapasitesi, sözel olarak aktarılamayacak bir hacme ulaşmış, hatta yazıya geçirilmiş olsa bile belirli bir sistematiği olmayan, düzensiz ve erişilmesi güç bilgi

yığınları halini almıştır. Dolayısıyla, hem kişisel bilginin toplumsal bilgiye dönüşmesi, hem de diğer nesillere kesintisiz aktarımı ve yeniden oluşturulabilmesi için bilginin organize edilmesine ihtiyaç vardır.

"Bilgi, bireyler yoluyla toplumsallaşır ve toplumsal kanallarla bireyselleşir. Toplumsal ve sosyal devinim, bu devinimin gelişime dönüşümü, bireysel ve toplumsal bilgi arasındaki karşılıklı etkileşimin ürünüdür. Aralarında mutlak bir fark değil olsa olsa bir derece farkı olduğunu iddia edebileceğimiz bu iki bilgi türü arasındaki karşılıklı etkileşimi sağlamaya dönük olarak devreye farklı unsurlar girmektedir. Amaç olarak gereksinim duyan kişiye, gereksinim duyduğu kapsamda ve formda bilgiyi en hızlı, en ekonomik ve etkin yollarla sağlamayı koyan kütüphane ve bilgi hizmetleri, tam da bu ihtiyacın ürünü olarak ortaya çıkmıştır." (Külcü, 2000: 397)

Fenerci; toplumsal bilginin, kişisel bilgiye nazaran daha karmaşık bir yapının ürünü olduğuna ve oluşum sürecinin; üretimi, yayımı, elde edilebilirliği, korunması, yönetimi ve denetlenmesi ile yakından ilgili olduğuna dikkat çekerek, bu anlamda toplumsal düzeyde bir bilgi sorunu yaşandığını ifade etmektedir. Kütüphaneler verdikleri hizmetlerle gereksinime dayalı toplum - doküman[18] ilişkisini sistematik biçimde düzenler, toplumsal düzeyde yaşanan bilgi sorununa ilişkin geliştirdikleri ilkeler, araçlar, yöntemler, kurallar vb. ile bilginin oluşum sürecini etkiler ve sağladığı geri dönüşüm ile toplumsal bilginin niteliğini artırır. (Fenerci, 2003: 287)

[18] "Geleneksel anlayışa göre kayıtlı bilgi deyimi, kâğıt gibi ortama kaydedilmiş kitap, dergi, vb. formundaki bilgiyi ifade etmektedir. Oysa teknolojik gelişmelere paralel olarak bilginin kaydedildiği ortamlar ve formları çeşitlenmiştir." O nedenle Fenerci kayıtlı bilgi deyimi yerine daha geniş bir içerik kazanmış ve kapsayıcı bir sözcük olan doküman terimini kullanmaktadır. Fenerci (2003) "Kütüphanecilik ve Disiplinler arası Niteliği." Türk Kütüphaneciliği (17) 3, 283-293.

Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde kütüphanelerin kişisel bilginin toplumsal bilgiye dönüşmesinde oynadığı rol daha ayrıntılı şekilde ele alınacaktır. Ancak bu aşamada, kütüphanelerin toplumsal konumu ve işlevleri bakımından toplumsal bilginin oluşumunu ve topluma geri dönüşümünü sağlamada, dolayısıyla da kültürel mirasın korunması ve geliştirilmesinde etkin olarak yer alan başlıca kurumlar olduğunu belirtmekle yetinmek yeterli olacaktır.

II.3.1 BİLGİNİN TOPLUMSALLAŞMA SÜRECİ

"Bilim kendisine kalsa, yalnızca ilerler"

GALİLEO, DİYALOG (1632)

Bilginin toplumsallaşma sürecini iki açıdan ele almak mümkündür. Birincisi kişisel bilginin toplumsal bilgiye dönüşmesi süreci, ikincisi ise bu dönüşüm sonucu toplumsallaşan bilginin toplumsal alanda yaygınlaştırılması sürecidir. Her iki süreç de birbiri ile bir bütündür. Bilginin toplumsallaşma süreci, hem bilginin kendisini hem de bu süreçlerin yaşandığı toplumsal yapıları etkilemektedir.

"Bilginin, bireysel ve toplumsal bakımdan, bir durumdan başka bir duruma geçişi ima veya ifade ediyor olması, bu anlamda toplumsal değişme sürecinin de bilgi ile olan doğrudan ilişkisine işaret eder. Bu süreç, toplumsal yapı üzerinde gerçekleşir ve şekillenir. "Her toplumsal yapı, yaşadığı dönemin bilgisine paralel bir yapılanmayı meydana getirmiştir". (Nair, 2008: 64-65) Daha önce de belirtildiği üzere, bahsi edilen durumun tam tersi şekilde de gerçekleştiği, yani, toplumun bilgisinin de bireyin bilgisini etkilemekte ve belirlemekte olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla, bilginin toplumsallaşması sürecini, bu iki bilgi türü (kişisel bilgi ve toplumsal bilgi) arasındaki etkileşimin ve dönüşümün bir yansıması olarak kavramak olanaklıdır.

"Yirminci yüzyıla ulaşıldığında, insanlığın geçmişinde bıraktığı devrimsel süreçler düşüncenin doğasında büyük değişimleri gerçekleştirdi. Bilinmeyeni çözmek, bilebildiklerini geliştirmek için insan son iki yüzyılda inanılmaz adımlar attı… Ateşi ilk kullanan insan için elde ettiği alev, bilinmezliklerin çözülmeye başlamasında bir araçtır. Yüzyılımızın insanı içinse alevin tüm bilgileri mevcuttur ve bunlar gündelik yaşamın sıradanlığı içindedir." (Nair, 2008: 65)

Bilim, yalnızca tarih sahnesinde adını sıkça duyduğumuz bilim adamlarının değil insanlığın binlerce yıllık ortaklaşa yarattığı bilgi mirasının eseridir. Bugün sıradan bir eğitime tabi olmuş ve sınırlı yeteneklere sahip insanlar bile, teknolojik gelişmelerin sağladığı imkânlarla birlikte bilmek istediklerinin sınırlarını genişletmekte ve bunun için de kendilerini geliştirerek ilgili oldukları alanlarda uzmanlaşmaya çalışmaktadırlar. Ancak herhangi bir konuda uzmanlaşabilmek, o konu hakkındaki bilimsel bilgilerin elde edilmesi ve kullanılmasının etkin bir şekilde gerçekleştirilebilmesi ile mümkündür. Dolayısıyla bilgiye erişim, bilginin üretilebilmesi ve toplumsallaşabilmesi için ön koşuldur. Bilginin erişilebilir kılınması içinse organizasyona ihtiyaç vardır.

“Organizasyon bilginin önemli bir özelliğidir. Eğer bireysel bileşenleri uyumlu bir bütün halinde düzenlenmemişse, o zaman ortada herhangi bir bilgi yoktur.” (Kemp, 976: 162) Bilginin organize edilebilmesi için yönetilebilir hale getirilmesi önemlidir. Bilginin hem tek tek bireylere hem de toplumsal alana aktarılabilmesi, yani toplumsallaştırılabilmesi bilginin yönetimini zorunlu kılmaktadır. Çünkü düzenleme yoksa bilgi de yoktur. Bilginin yapısal uyumunu ifade eden bir gereklilik olarak düzenleme anlamındaki organizasyonun öneminin yanında; geniş toplumsal ve kurumsal yapılar anlamında kullanılan çeşitli organizasyonların iç işleyişinde bilgin yönetimi olgusunun da ne denli önemli olduğuna ilişkin aşağıdaki açıklamalar fikir vericidir.

Atılgan’ın bilgi yönetimi hakkında kimi araştırmacıların yaptıkları tanımlardan yararlanarak yaptığı derleme aydınlatıcı olabilir. Buna göre, bilgi yönetimi: “ ‘Organizasyondaki tüm bilgi türlerinin, değer üretmeye ve rekabet avantajı sağlamaya yönelik olarak, etkili biçimde kullanılması ve yönetilmesi ile ilgili faaliyetlerin tamamıdır’. Bu çerçevede bilgi yönetimi terimi kütüphanecilik

literatüründe şöyle tanımlanmaktadır: ‘Bir organizasyonun işlevlerinin daha yeterli bir şekilde gerçekleşmesi için her biçimdeki, hem iç hem de dış kaynaklardan elde edilen, bilginin etkili bir biçimde üretimi, koordinasyonu, depolanması, erişilmesi ve yaygınlaşmasına katkıda bulunan çeşitli faaliyetlerdir. Barutçugil ise bilgi yönetimini en yalın şekilde ‘bilgiyi yaratmak, elde tutmak, paylaşmak ve geliştirmek için kullanılacak yeni radikal yollar’ olarak tanımlamaktadır.” (Atılgan, 2009: 206) Öyleyse bilgi yönetiminin, bilginin kişinin zihninde ortaya çıkışından toplumsallaşması için kayıt altına alınmasına, sonraki kuşaklara aktarılabilmesi için korunmasından, etkin biçimde erişimi ve kullanımına değin gerekli olan her türlü çalışmanın oluşturduğu bütünsel bir olgu olduğu söylenebilir.

“Bilginin toplumsallaştırılması, bilinen ve anlamlandırılmış olan gerçeğin/gerçekliğin toplumsal mekanizmalar aracılığı ile topluma iletilmesi ve toplum tarafından da algılanması, bilinmesi ve anlamlandırılması demektir. Bilginin toplumsal mekanizmalar aracılığı ile iletilmesi bir boyutuyla da anlamlandırmanın toplumsal üretimi ve toplumsallaşmasıdır.” (Kutvan, 2011:5)

Gerçeğin toplumsal olarak algılanabilmesi için bilginin erişilebilir ve yönetilebilir olması gerekmektedir. Bilginin toplumsallaştırılması sürecinde yönetilebilmesi için bilginin kaynağını belirlemek önem arz etmektedir. Öncelikli olarak bilginin, kaynağına göre incelendiğinde, örtük ve açık bilgi olmak üzere ikiye ayrıldığı görülmektedir.

“Eğer bir bilgi apaçık ortada ise, yazılabiliyor, çizimlerle ifade edilebiliyorsa, aktarılabiliyorsa, yani kodlanabilir olma özelliğini taşıyor ise açık bilgi (codified, explicit) olarak adlandırılır. Açık bilgiye sahip olmakla birlikte kodlanma ve aktarılma kolaylığı nedeniyle stratejik önemi düşüktür.

Kitapçılardan alınan kitaplar, dergiler, sözlükler ve içinde on binlerce başlığa ulaşılabilen ansiklopediler, raporlar, veri tabanları açık bilgi kaynaklarıdır. İnternetten kolayca arama yaparak ulaşabileceklerimiz de açık bilgi grubuna girer." (Yamaç, 2009: 27)

"Örtük bilgi (eski, Arapça sözcükle: zımni, İngilizce: tacit, implicit) ise stratejik öneme sahip ayrı bir bilgi türüdür… Bu bilgi kişinin zihninde var olan akıl, zeka, bellek gücü, sezgi ve benzeri yetenekleriyle elde ettiği bir birikimdir. Örtük bilgi sıklıkla kodlanmamış olduğu için de, istense bile karşı tarafa anında aktarılamaz; bir ustanın yıllar içinde kazandığı mahareti anında aktaramaması gibi… Kodlanabildiği halde kurumlar veya devlet, ya da kişi tarafından kamuya açılmayan, paylaşılmayan bilgiler de örtük bilgi grubu içinde yer alır." (Yamaç, 2009: 28)

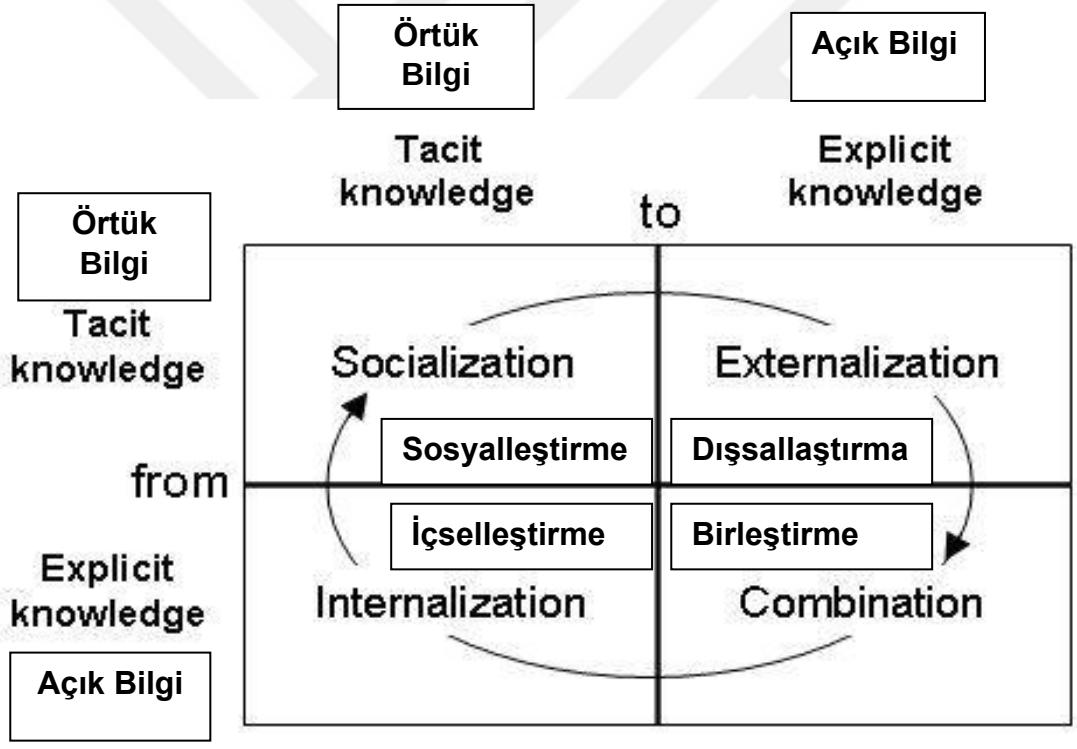
Örtük bilgi konusunda çalışmaları olan Michael Polyani'nin "Sandığımızdan daha fazlasını biliriz" sözü örtük bilgiyi en iyi şekilde anlatan ifadelerdendir." (Polyani'den aktaran Burke, 2018: 63)

Açık bilgi, sözlü veya yazılı hale getirilerek kayıt altına alınmış, kolay bir şekilde erişilebilen ve aktarılabilen bir bilgi türüdür. Örtük bilgi ise, kişilerin deneyimleri sonucu oluşan bilginin kaydedilmemiş veya ifade edilmemiş şeklidir. Kişinin inanç, perspektif ve değerlerini içermesi sebebiyle son derece özneldir ve açık bilgide olduğu kadar erişilmesi ve paylaşılması kolay değildir.

Bu iki bilgi türünü kişisel ve toplumsal bilgi türleri açısından yorumlayacak olursak, kişisel bilginin örtük, toplumsal bilginin ise açık bilgi olduğunu söyleyebiliriz. Başka bir deyişle, deneyimler sonucu kazanılmış, kayıt altına alınmamış, iletilebilmesi kolay olmayan, bireyin zihninde bulunan kişisel bilgisi

öncelikle örtük bilgidir; eğer bireyin sahip olduğu bu bilgiler kayıt altına alınarak erişilebilir hale getirilirse açık bilgiye dönüşür. Yani, kişisel bilginin toplumsal bilgiye ve toplumsal bilginin kişisel bilgiye dönüşebilmesi gibi, açık bilgi örtük bilgiye, örtük bilgi de açık bilgiye dönüşebilmektedir.

Her iki bilgi türü de gelişim açısından birbirlerine ihtiyaç duymaktadır. Bu bilgi türleri arasındaki etkileşim ve dönüşüm dört farklı şekilde gerçekleşmektedir. Bunlar; sosyalleştirme (örtük bilgiden örtük bilgiye), dışsallaştırma (örtük bilgiden açık bilgiye), içselleştirme (açık bilgiden örtük bilgiye) ve birleştirme (açık bilgiden açık bilgiye) biçimindedir.

Şekil 5. Örtük Bilgi-Açık Bilgi Döngüsü[19]

[19] http://www.hcklab.org/knowledge-management-overview.html

Örtük Bilgiden Örtük Bilgiye - Sosyalleştirme (Socialization): Usta-çırak ilişkisinde olduğu gibi deneyimler, gözlem ve taklit yoluyla kazanılır. Geçmiş deneyimlerden faydalanarak yeni ve öznel bilgilerin yaratılmasıdır.

Örtük Bilgiden Açık Bilgiye - Dışsallaştırma (Externalization): Örtük bilginin ifade edilmesi ve kaydedilmesiyle yani bilginin organize edilmesi sonucunda açık bilginin oluşmasıdır. Bir işin icrasında kullanılan geleneksel yöntemlerin kayıt altına alınması örnek olarak verilebilir.

Açık Bilgiden Açık Bilgiye - Birleştirme (Combination): Kayıtlı herhangi bir bilginin başka bir biçimde kaydedilmesiyle yeni bir açık bilginin oluşmasıdır. Örneğin, farklı birçok çalışmanın rapor haline getirilmesi.

Açık Bilgiden Örtük Bilgiye - İçselleştirme (Internalization): Bir işin açık bilgiler (kayıtlı bilgiler) kullanılarak tamamen sezgisel ve deneyime dayalı şekilde yapılmasını örnek verebiliriz. Açık bilgi içselleştirilerek, beceri ve ustalığa (örtük bilgiye) dönüşmüştür.

Açık ve örtük bilgi sınıflaması dışında literatürde bilginin kaynağına göre farklı sınıflandırmalara rastlamak da mümkündür. “Bilgi sorunu üzerinde çalışan W. Jarusalem, bilginin kaynağında toplumsal gerçekleri görmektedir. Buradan hareketle kolektif, kişisel ve beşeri bilgilerden söz etmektedir. Durkheim’ın da temel hareket noktası toplumsal gerçeklerdir. Armağan’ın (1982:162) aktarımıyla bilgi sınıflamasını toplumsal gerçeklerden hareketle toplumsal bilgi, bireysel bilgi, felsefi bilgi ve bilimsel bilgi olarak yapar.” (Nair, 2008: 64).

Bir bilgi sosyoloğu olan Gurvitch ise bilgi türlerini 7’ye ayırmıştır. Bunlar;

1- Dış dünyanın algısal bilgisi

2- Ötekinin bilgisi (biz ve onlar ayrımı esas alındığında)

3- Sağduyu bilgisi (günlük bilgi)

4- Teknik bilgi

5- Politik bilgi

6- Doğabilimsel bilgi

7- Felsefi bilgi

Gurvitch'e göre her toplumda bu bilgi türlerinin sıradüzeni (hiyerarşisi) farklıdır; toplum yapısı değiştikçe bilgi sıralaması da değişir." (Canatan, 2013: 51).

Aşağıda yer alan Canatan'ın hazırlamış olduğu toplumsal yapılar ve bilgi hiyerarşilerini karşılaştıran tablosuna baktığımızda, bilgi sistemleri hiyerarşisinin hiç de masum bir bilgi sınıflandırma işlemi olarak görülemeyeceğini söyleyebiliriz. Bu tabloya göre, toplumsal yapılar değiştikçe öncelikli değer verilen bilgi türleri de değişmektedir. Dolayısıyla, bilgi türleri ile toplumsal yapılar arasındaki ilişkilerin bir nevi iktidar ilişkilerini yansıtan bir içeriğe sahip olduğunu söyleyebiliriz. Sözgelimi kapitalist toplumlarda teknik ve siyasal bilgi egemen sınıfın ihtiyaç duyduğu bilgi türleridir ve diğer bilgi türlerini kendi çıkarlarına göre hizaya sokmaya çalışır. Bu hizalandırma neticesinde görülen o ki, felsefi bilgi ve sağduyu bilgisi arka plana atılmıştır. Çünkü bu bilgi türleri üst sınıfların işine fazla yaramamakta ve spekülatif olarak nitelenmektedir. O halde bir bilgi türünün üst ya da alt sıralarda yer alması, toplumsal yapı ve bu yapıda yükselen güçlerle alakalıdır.

Ayrıca "bilginin ekonomik getiri sağlayıcı rolü arttıkça açık bilgileri internet ortamında sunan kurumların artık bunları ticari hale getirdikleri (örtük bilgiye dönüştürdükleri) de gözlenmektedir." (Yamaç, 2009: 27)

TOPLUMSAL YAPILAR	BİLGİ HİYERARŞİLERİ
Teokratik ve karizmatik yapılar	**1)**Mitolojik ve felsefi bilgi; **2)**Teknik bilgi; **3)**Dış dünyanın algısal bilgisi; **4)**Doğa bilgisi; **5)**Başkalarının bilgisi.
Ataerkil ailevi yapılar	**1)**Sağduyu bilgisi; **2)**Biz ve ötekiler bilgisi; **3)**Felsefi, mitolojik ve teolojik bilgi; **4)**Dış dünyanın algısal bilgisi; **5)**Siyasal bilgi; **6)**Teknik bilgi.
Feodal yapılar	**1)**Felsefi-teolojik bilgi; **2)**Biz ve ötekiler bilgisi; **3)**Sağduyu bilgisi; **4)**Siyasal bilgi; **5)**Teknik bilgi; **6)**Bilimsel bilgi; **7)**Dış dünyanın algısal bilgisi.
Serbest rekabete dayalı yapılar	**1)**Bilimsel bilgi; **2)**Teknik bilgi; **3)**Siyasal bilgi; **4)**Dış dünyanın algısal bilgisi; **5)**Felsefi bilgi; **6)**Biz ve ötekiler bilgisi; **7)**Sağduyu bilgisi.
Örgütlü kapitalizm	**1)**Teknik ve siyasal bilgi; **2)**Bilimsel bilgi; **3)**Dış dünyanın algısal bilgisi; **4)** Biz ve ötekiler bilgisi; **5)**Felsefi bilgi; **6)** Sağduyu bilgisi.

Tablo 2. Toplumsal yapılar ve bilgi hiyerarşileri (Canatan, 2013: 52)

Bilginin kaynağına yönelik sınıflandırma örneklerini çoğaltmak mümkündür. “Hemen hemen her bilgi sınıflandırması birbiriyle karşılaştırıldığında ortak noktalar taşır. Bu hareketin son noktası bilginin aktüel halidir. Bilgi daima şimdi burada diyeceğimiz, yaşamakta olan bir alanda gerçekleşmektedir.” (Nair, 2008).

Sonuç olarak; “Bireyde başlayan bilgi, iletişim, bilgi ve belge yönetimi kanallarıyla toplumsallaşır ve ardından farklı form ve yapılarda tekrar bireye döner. Toplumsal devinim, bireysel bilginin toplumsal bilgiye dönüşüm süreciyle yakından ilgilidir.” (Külcü, 2018: 23) Bilginin toplumsal bir statü kazanması süreç olarak ele alındığında mümkündür ancak sosyal bir varlık olan bireyin bilgisinin ya da ürettiği bilginin toplumsal bilgi olmaması mümkün değildir. Bir başka deyişle en baştan itibaren aslında kişinin bilgisi yani kişisel bilgi, henüz kayıt altına alınmamış toplumsal bilgidir. Ama toplumun diğer üyelerinin faydalanması amacıyla bu bilgilerin erişebilir hale getirilmesi, bilginin toplumsallaştırılması anlamını içerir.

Bilginin toplumsallaşması sürecinde etkili olan bilginin kaynağı sorunu, bilginin yönetimi ve organizasyonu, bilgi türlerinin toplumsal yapılara göre şekillenmesi ve yaygınlaşması ile onlara ihtiyaç duyanların kullandığı erişim yollarının açık olması maksimum önem arz ederken; diğer bilgi türlerinden bazı özellikleri ile ayrılan bilimsel bilgiyi daha yakından incelemek, bilginin toplumsal alandaki etkilerini ve neden bu denli önemli bir güç haline geldiğini yorumlamada yardımcı olacaktır.

Bilimsel bilgi, bilimsel yöntemler ile elde edilen bilgidir. Bilimsel yöntem akıl, deney ve gözleme dayalıdır. Bir bilginin bilimsel olmasının ölçütü yöntemsel olmasıdır. Bilimsel bilgi objektif, sistemli, tutarlı ve eleştiriye açık bilgidir.

“Diğer bilgi türleri gibi bilimsel bilgi de özel olarak sosyal bir grubun genel olarak da toplumun ortak ürünüdür. Her ne kadar tek tek bilim insanlarından ve onların buluşlarından söz ediliyorsa da her bilim insanı öncelikle diğerleri

tarafından üretilmiş birikimli bir bilimsel bilgiye sahiptir. Bunun üzerine kendi kişisel yaratıcılığını, farklılığını ilave eder." (Bal, 2004: 152)

Ortaya konulmuş her bilimsel bilgi toplumun ortak mirasından doğmuştur, dolayısıyla bu ortaklık, bilginin sahipliği konusunda tüm insanlığı kapsamaktadır. Bilimsel bilgi herhangi bir kişiye, topluluğa ya da topluma ait olamayacak kadar kümülatif ve evrensel niteliğe sahiptir. Ancak neo-liberal dönemde bilgi üretimi ve sermaye ilişkilerinin değişmesiyle birlikte bilginin bir meta haline gelmesi, bilimsel bilgiye kâr amaçlı yaklaşımın ortaya çıkmasının yanı sıra onun toplumsallaşma sürecini de etkilemektedir.

Yaşanan teknolojik gelişmeler ve değişen dünya düzeni içinde çeşitli ülkelerde bir çok değişim kendini göstermiştir. 21. yüzyıla girerken, insanlık bir çağın sonu olduğu kadar toplumsal bir modelin de sonuna gelmiştir. Bununla birlikte toplumsal değerlerde de değişiklikler olmuş ve sanayi toplumunun mülkiyet öğesi olarak endüstriyel teknoloji ve öne çıkan değeri olarak ticari zenginlik, yerini bilgiye ve bilgi toplumunun değerlerine bırakmıştır.

"Daha 16. yüzyılda 'bilgi kudrettir' diyen Bacon'ın öngörüsü bugün gerçek anlamına ulaşmıştır. Günümüzde bilgi, verimliliği artırdığı ölçüde değeri de artan bir olgu olarak karşımızda durmaktadır ve bu özelliği ile bilgi ile iktidar arasında doğrudan bir ilişki oluşturur." (Nair, 2008: 67) Dolayısıyla, bu durum bilginin mülkiyeti ve tekelleşmesi gibi durumlara yol açarak toplumun her kesiminin bilgiye özgür ve ücretsiz olarak erişebilmesini engellemektedir. Bilginin sahipliği (mülkiyeti) konusu bilginin toplumsallaşması sürecini etkileyen önemli noktalardan biridir ancak çalışmanın bir sonraki bölümünde daha ayrıntılı şekilde incelenecektir.

Bilginin toplumsallaşma sürecinde, bilginin yönetimi ve organizasyonu olmaksızın toplumsal alanda yaygınlaştırılabilmesi mümkün değildir. Bilginin elde edilmesi, korunması, düzenlenmesi ve dağıtımının rasyonel ve etkin bir şekilde sağlanabilmesi, bilgi merkezlerinin ve kütüphanelerin bu ihtiyacın ürünü olarak ortaya çıkmasıyla gerçekleştirilebilir hale gelmiştir. Kütüphane ve bilgi merkezlerinin varoluş amacı toplumun her bir bireyi için ihtiyaç duyduğu bilgiyi organize ederek özgürce erişimini sağlamanın yanı sıra bilginin toplumsallaştırılması sürecinin bir parçası olarak devamlılığı sürdürmektir.

Kutvan, bilgi merkezleri ve kütüphanelerin bilginin toplumsallaşması sürecinde oynadığı rolü şu sözlerle ifade etmektedir: "Bilginin toplumsallaştırılmasında bilgi merkezleri (Arşiv, dokümantasyon vb.) önemli işlevlere sahip kurumlardır. Bilmek toplumsal bir eylemdir ve ancak toplumsal mekanizmalar aracılığı ile iletilerek toplumsallaşır… Bir yandan bilginin anlamlandırılarak ve iletilerek toplumsallaştırılması önemli iken diğer yandan da bu bilgilerin arşivlenmesi ve her an toplumun yeniden üretimine sunulması da önemlidir. Bilgi merkezlerinin önemli toplumsal işlevlerinden biri de kuşkusuz budur." (Kutvan, 2011:16)

"Bir toplumda bilginin nasıl üretildiğini bilmek, toplumun bilgiden yararlanmasını sağlayan süreçlerin ancak bir kısmını bilmeyi sağlar. Bilgiler üretildiklerinde genellikle belirli bir alanda toplanmıştır ve sınırlı sayıdaki kişilerce bilinmektedir. Bu bilginin toplumların isteklerine göre sürekli olarak yeniden dağıtımı ve yaygınlaştırılması söz konusudur." (Tekeli, 2002: 25) Bireyin toplumsallaşma süreci ile bilginin toplumsallaşma süreci benzer özellikler taşımaktadır. Ancak bu çalışmanın kapsamı bilginin toplumsallaşma sürecinde kütüphanelerin üstlendiği rol ve işlevler ile sınırlandırılmıştır.

II.3.2 BİLGİNİN YAYIMI VE SAHİPLİĞİ

Bilgi çeşitli araçlar ve yöntemler vasıtasıyla insanlar arasında paylaşıldıkça geniş alanlara ve kitlelere ulaşmaktadır. Bilginin toplumsallaşma süreci bu bilgi akışının durumuna (zaman, mekan, hız, maliyet vb.) göre şekillenmektedir. Bilginin yayılmasını etkileyen her unsur toplumsallaşma sürecini de etkilemektedir. Bilginin yayılması ile doğrudan ilişkili iki süreçten söz edilmektedir. Bunlar öğrenme ve iletişimdir.

Daha önce bilginin öğrenmeye ilişkin iki boyutu olduğundan ve birbirlerini etkilediklerinden söz etmiştik. Öğrenme bilgi ile gerçekleşir ve insan öğrendikçe yeni bilgiler üretir. Dolayısıyla öğrenme bilgilerin çoğalıp yayılmasında önemli bir yere sahiptir. Öğrenme, özellikle kişisel bilgilerin edinilmesinde belirleyici bir rol üstlenmektedir.

Toplumda öğrenme farklı kanallar aracılığıyla gerçekleşmektedir. Bunlardan ilki öğrenmeyi gerçekleştirme amacıyla toplumun örgütlediği eğitim ve öğretim kurumları, diğeri ise durumsal (situational) toplumsal yaşam içerisinde öğrenmedir. Yani toplumsal aktivite ifa edilirken kendiliğinden öğrenme gerçekleşmektedir. (Tekeli, 2002: 28) Her iki kanal yolu ile de edinilmiş olan bilgiler kişinin zihninde hâlihazırda var olan bilgilerle sentezlenerek yeni bilgiler ortaya çıkarır. Bu farklı süreçlerin her biri bilenden bilmeyene doğru bir bilgi aktarımı olduğunu ve bilginin öğrenme yolu ile yayıldığını göstermektedir.

“Kişisel bilgilerin toplumsal bilgi haline gelmesi için ise iletişim gereklidir (Tekeli, 2002: 26) Çünkü bir insanın her zaman ve her konuda bilgi sahibi olabilmesi ve bilgiye ulaşabilmesi mümkün değildir. İnsanın bilgiye ulaşabilmesi veya elde ettiği bilgiyi diğer insanlara aktarabilmesi için diğer insanlar ile iletişim

içine girmesi gerekir. İletişim sayesinde insanlar arasında bilgi aktarımı mümkün olabilmekte ve bilgi toplum genelinde yaygınlık kazanarak toplumsal hale gelebilmektedir. Onun için bilginin yayılması sürecinde iletişimin büyük rolü ve önemi bulunmaktadır." (Arklan; 2008: 73)

Dolayısıyla, bir toplumun iletişim altyapısı ne derece güçlü ise bilginin toplumsal alana yayılması yani toplumsallaşması o kadar kolay ve hızlı olacaktır. Bilgisayar ve iletişim teknolojilerinde yaşanan hızlı gelişmeler, toplumsal alanda bilginin üretim ve paylaşımını artırmanın yanı sıra zaman ve mekan kaynaklı sorunların da çözümüne yardımcı olmuştur. Artık bilgi, üretildiği coğrafya ve kültürel topluluklar arasındaki sınırlarını aşarak küreselleşmektedir.

Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelere bağlı olarak enformasyonun üretim ve dağıtımındaki hızın artması ve daha önemlisi enformasyonun bir meta niteliğine bürünmesi bilgi toplumu veya bilişim toplum kavramını yaratan temel gelişmelerdir. Literatüre göre, "bilişim toplumuna kaynaklık eden temel araç bilgisayar ve temel gelişme enformasyonun üretim ve dağıtımındaki hızdır. Oysa asıl gelişme enformasyonun meta niteliği kazanmış olmasıdır." (Çalışkan, 2009: 31) Öyle ise, bilginin toplumsallaşma süreci yalnızca onun yayılması ile ilgili değil aynı zamanda sahipliği ile de alakalıdır.

Bilginin yayımı ve sahipliği arasında doğrudan bir ilişki söz konusudur. Bilginin toplumsal alanda yaygınlaşabilmesi için toplumsal bir değer olarak kalması önemlidir. Bilgi bir anlamda iyilik, dürüstlük, adalet, doğruluk ve güzelliğin toplumsal değerini ifade etmektedir. Bilginin toplumsal değerini yükseltmenin yolu onu özgürce paylaşabilmekten geçmektedir. Bilgi, ona değer atfeden toplumlarda refah ve huzurun temsili iken, bilginin toplumsal bir değer

olarak algılanmadığı toplumlarda bilgi yalnızca bireysel, kurumsal ve ulusal bir yatırım aracı olmaktan ibarettir.

Nair'in Tekeli'ye dayandırarak yaptığı aktarıma göre, bir toplumda bilginin yayılma (diffusion) sürecini etkileyen en önemli değişken bilginin kurumsal statüsüdür. "Bilgi genelde bir kamu malıdır. Ama bilgi toplumuna geçen dünyada bilginin hiç olmazsa bir bölümünü özel mal haline getirmeye çalışan kurumsal düzenlemeler yapma eğilimi yüksektir. Eğer bilgi kamu malı statüsünü koruyorsa onun yayılmasını engelleyen özel bir engel yoktur. Oysa bilgi özel mal haline geldikçe onun yayılması piyasa ilişkilerine tabi olmaya başlayacaktır." (Nair, 2008: 66)

Bilgi, ister bireysel, ister ulusal veya uluslararası olsun evrensel bir değer olarak tüm insanlığa aittir. Bugün bilimsel bilginin, insanlığın ürettiği tüm bilgilerin toplamı olmadığını iddia etmek neredeyse tüm toplumsal değerlere karşı çıkmak anlamı taşımaktadır. Gelişen bilim ve teknoloji sayesinde bilginin daha hızlı ve kolay bir şekilde yayılmaya başlamasıyla bilginin sahipliğine ilişkin tekel sorunu ortadan kalkmakta iken; gelişmiş kapitalist ve emperyalist ülkelerin, bilginin bir meta olarak alınıp satılabileceğini keşfetmelerinden bu yana onun sahipliği yine problematik bir duruma dönüşmüştür.

O halde bilginin sahipliği ne demektir ya da sahiplik ifadesi ile kastedilen nedir öncelikle onu açıklığa kavuşturmak gerekir. Sahiplik başka bir tabirle mülkiyet kavramını Hançerlioğlu şöyle açıklamaktadır: "Mülkiyet toplumsal bir olgudur, tek başına yaşayan bir insan nasıl konuşamazsa öylece herhangi bir şeye de sahip olamaz. Konuşmak gibi sahip olmak da başkalarını, eş deyişle toplumu gerektirir… Üreten insanın kendi emeğinin nesnel koşullarıyla ilişkisi,

bir mülkiyet ilişkisidir. Her şeyden önce insan, üretici emeğinden bağımsız varlığıyla, kendi üretici emeğinin maliki olmuştur.” (Hançerlioğlu, 1986: 272)

İnsan toplumsal bir varlık olarak toplum içerisinde ve ona maruz kalarak yaşar. Toplumun diğer üyelerinden bağımsız olarak elde ettiği şeyler onun mülkiyetindedir. Ancak bilgi toplumsal bir üründür. Bu durumda insanın kendi emeği sonucu sahip olduğu bilgiler için şahsi bir aidiyet durumu söz konusu olabilir ancak bu bilgilerin mülkiyet boyutu problemli görünmektedir. Bilgi, daha oluştuğu ilk andan itibaren toplumsaldır ve insanın toplumsal bir varlık olması, ürettiği bilgileri salt öznel bir şekilde oluşturmasına imkân vermemektedir. O halde, bilginin kolektif yapısı gereği herhangi bir kişi üretmiş olduğu bilginin üzerinde bir hak iddia edebilse de, bu hakkın toplum tarafından tanınması bir soruna işaret etmektedir.

Bilginin sahipliği sorunu, yalnızca kişisel bir mülkiyet meselesi olmanın ötesinde bilginin üretimle ilişkisi ve üretimin bir konusu haline gelmesiyle toplumsal yapılar açısından da incelenmesi gereken bir hal almıştır. “Enformasyon ve iletişim teknolojilerinin hayatın her alanında kullanılmaya başlanması, aralarındaki mesafeyi tanımadan kitleleri ağ içinde birbirlerine kavuşturması, fazla miktarda elde edilmesi mümkün olan enformasyonun işlenmesi ile ortaya çıkan bilginin ekonomide artan kullanımı, toplumsal ilişkilerin artık değiştiği iddialarının ortaya atılmasına neden olmuştur. Kimileri enformasyonun düzenli olarak saklanması ve işlenmesi faaliyetinin artan önemi ile artık ekonominin motor gücünün ve sermayenin kaynağının bilgi olduğunu belirterek günümüz toplumunun artık bilişim toplumu olduğunu iddia etmiş kimilerine göre bilişim ve iletişim teknolojileri kapitalist toplumda üretim araçlarının sahipleri (burjuvazi) ve kullanıcıları (proletarya) arasındaki ilişkiyi

ortadan kaldırarak herkesin isterse burjuva olabileceği bir kapitalist ötesi topluma geçilmiş, kimileri içinse hizmet sektöründeki büyüme ile birlikte sanayi sonrası toplum ortaya çıkmıştır." (Toffler, Drucker ve Bell'den aktaran Çalışkan, 2009: 24-25)

Yeni toplumsal ilişkiler, ister bilgi toplumu / bilişim toplumu ister kapitalist ötesi toplum, sanayi sonrası toplum vb. biçiminde adlandırılsın, çağdaş yaklaşımlarda, bilginin ekonomik bir değer haline geldiği; sanayi toplumunda emek ve sermayenin üretimdeki rolü neyse çağımız toplumunda bilginin aynı role sahip olduğu yönündeki vurgunun öne çıktığı görülmektedir. Esasen, bilginin, bilimsel etkinliğin ya da bilginin metalaşmasını sağlayan yakın dönem eğilimlerin ne ifade ettiğini anlamak adına geçmişe de göz atılabilir.

"Bilgiyi satma fikri, en azından Platon'un bu uygulamalarından dolayı sofistleri eleştirmesi kadar eskidir. Bilginin bir mülkiyet (possesio) konusu olduğunu Cicero formülleştirmişti… Ortaçağlarda 'derleme' düşünsel mülkiyet duygusunun zayıfladığını göstererek saygınlaşmış; ama 13. yüzyılda bilginin 'satılamayacak bir tanrı armağanı' olduğu yolundaki geleneksel yasa anlayışına karşı, öğretmenlere emeklerinin karşılığının ödenmesi gerektiği gibi yeni bir ilke çıkmıştır. 14. yüzyılda ozan Petrarcha 'Kaderin Çareleri' üstüne kitabında, kitaplara bir meta (quasi mercium) diye bakan insanları kınıyordu." (Burke, 2001: 164) Bu örneklerde açıkça görüldüğü üzere modern ya da kapitalist dönemden çok önce de bilginin ekonomik bir değeri vardı ve bir ticaret nesnesi olarak alınıp satılabiliyordu. O halde, bilgiyi günümüzde bu kadar değerli kılan ve bilginin ekonomik bir değer olarak görülmesi ve kullanılmasında tepkilere neden olan şey nedir?

Marx, bilgi karşısında takınılan yeni tutumları, kapitalizmin yükselişinin kültürel üst yapıdaki etkileri olarak tanımlamıştır. Bununla birlikte üretilen yeni bilgilerin ekonomi üstündeki etkisinin bir hayli büyük olduğuna da dikkat çekmektedir. Bir yanda yaşanan bilimsel ve teknolojik devrimler sayesinde bilginin bütün insanlığın yararına açılması fikri, diğer yanda basımcılığın icadının, bilgiyi kamusal (halka açık) hale getirmekte çıkarı olan yeni bir toplumsal grubu yaratmış olduğu düşüncesi bu tepkilerin haklı nedenleri olarak görülebilir. Adam Smith'in "ticari toplumda, sıradan herhangi bir kimsenin bilgisinin çoğunluğu, satın alınmış bilgidir" tespiti, bilginin ticarileşmesi ile tüketim toplumunun doğuşu arasında bir ilişkiye atıfta bulunmaktadır. Aynı zamanda bilginin seçilmesi, örgütlenmesi ve sunulmasının yansız ve değerlerden arınmış bir süreç olmaması, hem ekonomik hem de toplumsal ve siyasal bir sistemin desteklediği bir dünya görüşünün anlatımıdır. (Burke, 2001: 167-193) Sonuç olarak, bilginin, hem ortak mülkiyete tabi olmanın çok gerisinde bir algıyla metalaşarak, egemen güçlerin tekelinde bulundurulması hem de insanlık için bir özgürleşme aracı olmaktan çıkarılarak bir iktidar aygıtı haline dönüşmesi bu tepkileri özü itibariyle meşrulaştırmaktadır.

Bilginin diğer ticaret nesneleri gibi emek ve sermaye gerektirmesi, maliyetinin olması ve alınır satılır bir metaya dönüşmesi "bilgi kamusal bir meta mıdır?" tartışmalarını da beraberinde getirmektedir. Bilgi kimi özellikleri ile kamusal mülkiyet niteliği taşırken, kimi özellikleri ile de özel mülkiyet niteliği taşımaktadır. Bu özelliklerin kısmen görüldüğü bilgiler için de yarı kamusal bilgi nitelemesi yapılmaktadır.

Bell'in (1976) bilgi hakkında yaptığı "sistemli bir şekilde iletişim araçlarıyla başkalarına iletilen, bir hükmü veya tecrübesel bir sonucu gösteren olgu veya

fikirlerle ilgili düzenli ve sistemli ifadeler bütünü olup, telif hakkı ve başka bir tanıma yoluyla onaylanmış, bir isme bağlı, nesnel olarak bilinen entelektüel bir mülkiyettir" (Yumuşak ve Aydın, 2005: 108) şeklindeki tanımı, bilgiye ekonomik bir değer atfeden, mülkiyetini telif yolu ile mümkün kılan ya da ifade eden bir tanım olması açısından dikkat çekicidir.

"Bilginin buluş (invention) yoluyla üretiminin yüksek maliyetli olmasına karşın, bu buluşun ortaya koyduğu bilginin, marjinal yeni kullanılışının maliyeti sıfırdır. Bu nedenle bilginin marjinal maliyetine dayanarak bir fiyat biçilemez. Ayrıca bilginin kullanılması diğer mallarda olduğu gibi onu tüketmez, tersine genelde çoğaltır. Bu nitelikleriyle bilgi, kamu malı özelliği göstermektedir." (Tekeli, 2002: 30-31)

"Bilginin kamu malı olduğu kabul edildiğinde ise, bunun maliyetini karşılama sorunuyla karşılaşılmaktadır. Çünkü herkese açık olan bilgi oligopolist[20] yapıdaki ulusüstü büyük firmaların egemen olduğu bir dünyanın gereksinmelerine uygun düşmemektedir. Her oligopolist firma hem varlığını korumak, hem de diğer firmalara göre konumunu güçlendirmek için yeni bilgi ve teknoloji üretmek durumundadır. Öte yandan, yeni bilgi ve teknolojilerin üretilmesi büyük yatırımlar gerektirmektedir. Firmalar karşılaştıkları bu sorunlar karşısında ise yeni üretilen bilgi ve teknoloji üzerinde tekelci olmak istemektedirler. Bu da kurumsal düzenlemelerle sağlanmaktadır. Bu kurumsal düzenlemeler, yani patent hakkı vb.leri bilgi ve teknolojiyi piyasa malı haline getirmektedir (Tekeli: 2002)… Bunların dışında bilginin türüne ve niteliğine göre nispeten kişisel nispeten ise ortak tüketime konu olması, bedel ödemeyenlerin

[20] "Oligopol: Azel: Sunumun birkaç satıcı tarafından yapıldığı ve bu az sayıdaki satıcının birbirlerinin üretim kararlarından etkilendiği piyasa türü." http://sozluk.gov.tr/ [30.06.2019 tarihinde erişildi.]

tüketimden mahrum bırakılabilmesi, talebinin zorunlu olmaması ve bedavacılık sorununu içermesi ise onun özel mal nitelikleri taşıdığını göstermektedir." (Yumuşak ve Aydın, 2005: 115-120)

Bilginin kısmen kamu malı niteliği taşıdığını vurgulayan Römer, bilginin mükemmel olarak paketlenemeyeceğini ve saklanamayacağını ifade ederek bir şirket tarafından üretilen yeni bilgilerin diğer şirketlerin üretimleri üzerinde olumlu etkiler bırakacağını vurgulamaktadır. Römer, teknolojinin bir kamu malı olduğunu fakat bu teknolojinin bir kişi tarafından kullanılıyor olmasının başkalarının kullanımlarını etkilemeyeceğini dile getirmektedir. Bunun yanı sıra, teknolojinin mülkiyet hakları temelinde kısmen de olsa özel mülkiyet nesnesine dönüşebilen, dolayısıyla üretilebilen bir meta olduğuna da değinmektedir. Özetle, teknolojinin sağladığı bilgiyi, yarı özel mülkiyet nesnesi haline getirilebilen bir kamu malı olarak görebiliriz (Yumuşak ve Aydın: 2005: 117)

Özetleyecek olursak, bugün bilginin bir metaya dönüştüğünü inkâr etmek oldukça güçtür. Teknolojinin ulaştığı nokta itibariyle bilgi, ekonomik büyümeye yol açacak şekilde evrimleşerek dünya ekonomisine yön veren başlıca sermaye kaynağı haline gelmiştir.

Makro düzeyde, bilgiyi mevcut rekabet şartları altında eşit ve eş güdümlü biçimde üretmenin mümkün olmamasından ötürü, ileri teknolojiye sahip gelişmiş ülkelerin bilgiyi tekelleştirerek gelişmekte olan ülkelerin kendilerine bağımlı olduğu bir sistem yaratmaktadır. Bu durum çeşitli anlaşmalarla, fikrî mülkiyet haklarıyla ve patent yasalarıyla bilgiye sahiplik açısından tekel konumunda olanların ya da küresel düzeyde bilgiye egemen olanların, bilginin kâr sağlayan bir meta olarak görüldüğü yeni bir düzeni tesis etmesini mümkün kılmaktadır.

Gelişmiş ülkelerin bilgiyi üretici, gelişmekte olan ülkelerin ise bilgiyi tüketici konumda olmaları eşitsizliğin uluslararası boyutlarını gözler önüne sermektedir.

Mikro düzeyde ise, bilgiyi, patent ve telif hakları aracılığıyla üreticisini korumak ve teşvik etmek açısından mülkiyet nesnesi olarak görmek önemlidir. Ancak bu korumanın bilginin yayılmasını önlemek gibi bir etkisi olduğu da bir gerçektir. Her ne kadar, bilgi üreticisi için kurumsal düzenlemeler ile getirilen bu haklar belli bir dönem için geçerli olsa da ve sonrasında bu bilgi kamusal niteliğini geri kazansa da, bu kısıtlamalar süresince söz konusu bilgi kamunun erişim ve kullanımından muaf tutulmaktadır.

"Enformasyon devrimi olarak adlandırılan gelişmeler bilginin üretilmesi, yaygınlaştırılması ve tüketilmesi konularında önemli değişiklikleri beraberinde getirmiştir. Bilgi artık satılmak üzere üretilmekte ve değer ölçeğinde tüketilmektedir. Bilgi ekonomik rekabetin bir parçası olmuştur ve bu rekabete ulusların yanı sıra çokuluslu şirketler, bilimsel kuruluşlar, üniversiteler vb. ortak durumundadır." (Nair, 2008: 68) Bilginin denetim altındaki bu durumu bilgi alanındaki kurumsallaşmayla yakından ilgili olmakla birlikte bahsi geçen kurum ve kuruluşlardan farklı bir konuma sahip olan bilgi merkezleri ve kütüphaneler kâr amacı gütmeyen ve toplum yararına bilginin denetlenmesi için çalışan kurumlar olarak varlık göstermektedirler.

"Tüm kaynaklara serbest erişim ve eşit kullanım hakkına yönelik, gerek çeşitli bilim dallarının, gerekse doğrudan muhatabı olarak kütüphanecilerin yürüttükleri mücadeleler; günümüzde bilginin giderek alınır satılır bir metaya dönüşmesi ve entelektüel kapital olarak algılanışı; diğer yandan kamusal olarak üretilen bilginin yine kamunun malı olduğu gerçeğiyle topluma geçmişten çok daha rahat biçimde açılışı; bilginin kurumsal kontrol, etkinlik, hız ve verimlilik için

giderek artan önemi, güncel olarak bilgi olgusunun tartışma platformu içerisinde düşünülen ve doğrudan kütüphane ve bilgi hizmetlerini etkileyen unsurlar arasındadır.” (Külcü, 2000: 404)

Sonuç olarak, kütüphane ve bilgi hizmetleri; bilginin sağlanması, organizasyonu, yayımı ve erişimini bünyesindeki bilgi ve iletişim kaynakları ile topluma kâr amacı gütmeden sağlayabilmenin yanı sıra telif hakları, fikrî mülkiyet vb. konularda eser sahiplerini koruyan ama aynı zamanda açık erişim (Open Access) gibi girişimlere de doğrudan destek veren ve bilginin adil kullanımı için çaba sarf eden bir yerde konumlanmaktadır.

II.4 KİŞİSEL BİLGİNİN TOPLUMSAL BİLGİYE DÖNÜŞMESİNDE KÜTÜPHANENİN ROLÜ

Bu bölümün önceki başlık ve alt başlıklarında, çalışmanın iki temel meselesinden biri olan bilgi konusu – ki diğer temel mesele düşünce özgürlüğüdür, kişisel bilgi ile toplumsal bilgi arasındaki döngüsel ilişki zemininde çeşitli bakımlardan incelenmiştir. Öncelikle genel olarak bilgi kavramı üzerinde durulmuş ve bilginin, insanın yaşadığı çevreye uyumu bakımından taşıdığı varoluşsal önem ve ayrıca insan gereksinmelerinin bir sonucu olarak oluşumu ele alınmıştır. Devamında bilginin öğrenme ile ilişkisi irdelenerek, kişisel bilginin ortaya çıkışındaki bilişsel süreçlere değinilmiş ve kişisel bilginin zihinsel süreçlerin bir çıktısı olduğu ortaya konulmuştur. Ayrıca kişisel bilginin toplumsal bilgiye dönüşebilmesinin, kayıt altına alınmasıyla mümkün olabileceğine dikkat çekilmiştir. Bu bağlamda kaydedilmiş olan kişisel bilginin bilgiye erişim ve okuryazarlık becerileri ile olan ilgisi toplumsal bilgiye dönüşme süreci açısından ele alınmıştır. Sonrasında toplumsal bilginin oluşumu yani bilginin toplumsallaşması, kişisel bilginin bu süreçteki konumu, bilginin toplumsallaşma sürecini etkileyen unsurlar ile bilginin yayımı ve sahipliği konuları üzerinde durularak kişisel bilginin toplumsal bilgiye dönüşüm süreci serimlenmiştir.

Kişisel bilginin ortaya çıkışından toplumsal bilgiye dönüşümüne ve dahası yaygınlaşmasına kadar olan tüm süreçlerde kütüphaneler önemli bir yer tutmaktadır. Bu bakımdan çalışmanın bu bölümünde kütüphane kurumlarının bilginin toplumsallaşması sürecinde nasıl bir rol oynadığı ve kişisel bilgi toplumsal bilgi döngüsünün organik bir bileşeni olduğu üzerinde durulacaktır.

Bilgi, birey ve onun varoluşu açısından ne kadar anlam ve değer teşkil ediyor ise toplum açısından da aynı oranda önem taşımaktadır. Kişi kendi varlığını veya mevcudiyetini sahip olduğu bilgi ve deneyimlerine dayanarak kavrar ve temellendirir. Toplum ya da toplumsal varoluş ise onu oluşturan bireylerin ortak kavrayışlarının bir tezahürüdür. Dolayısıyla, kişinin bilgisi, içerisinde yaşadığı toplumun etkilerini üzerinde taşır ve buna karşılık, toplumsal konsensüs üzerinde kişilerin belirleyici etkilerinden söz etmemek mümkün değildir. Yani toplumsal bilgi kişisel bilgiyi, kişisel bilgi de toplumsal bilgiyi etkilemektedir. "Yeni bilgi, var olan bilgiye dayanır ve onun tarafından sindirilir/özümsenir; böylece onu genişletir ve çoğunlukla değiştirir. Bu tür değişikliklerin birikimli etkisi, bireysel olarak önemsiz olmasına rağmen, toplu olarak, önceden var olan bilgiyi tamamen değiştirmek için yeterli olacaktır." (Kemp, 1976: 167) Söz konusu bu değişimin, bilginin erişilebilirliği ile yakından ilişkisi bulunmaktadır.

Ayrıca, bilginin toplumsal faktörler sonucu değişikliğe uğrayabilmesi, farklı yer ve çevrelere veya toplumlara göre farklılık göstermesi, mutlak olmadığının bir göstergesidir. "Avrupa'nın toplumsal bilgisi, Amerika'nın toplumsal bilgisinden farklıdır, ya da Fransa'nın toplumsal bilgisi İngiltere'nin toplumsal bilgisinden farklıdır; ekonomistlerin toplumsal bilgisi, nerede yaşadıklarından bağımsız olarak astronomların toplumsal bilgisinden farklıdır vb. Bu (yani nerede yaşandığı), elbette, bireysel olarak Kuzey Amerikalıların, Avrupalıların, Fransızların, Britanyalıların, ekonomistlerin ve astronomların kişisel bilgilerini etkiler ve bir Fransız ekonomistinin kişisel bilgisi, bir Fransız astronomunun kişisel bilgisinden farklı olacaktır ama bir Amerikan astronomunun kişisel bilgisinden çok daha farklı olacaktır… Bilginin zamana ve

çevreye göre değiştiğini kabul edersek, o zaman bilginin toplumsal olarak kabul gören şeyden oluştuğu sonucuna varılabilir.” (Kemp, 1976: 165)

Bu bağlamda, bilgi toplumsal bir olgudur ve kişilerden bağımsız olarak da vardır. Ayrıca olumsaldır, yani bir sabitlikle değil, değişkenlikle karakterize edilir. Kişinin sahip olduğu bilginin, içinde bulunduğu toplumsal yapı ve değerlere göre farlılık göstermesi sebebiyle göreli bir toplumsal içerik taşıması kaçınılmazdır. Yani, kişisel bilgi her yönüyle aslında sürekli değişen, dönüşen toplumsal bilgilerin bir nevi izdüşümüdür. Bu sebeple asıl mesele bilimsel ve kültürel gelişme adına, kişisel bilgilerin kayıt altına alınarak toplumsallaştırılmasıdır.

Bilgi, bireyler yoluyla toplumsallaşır ve toplumsal kanallarla tekrar bireyselleşir. Bu sürekli devinimin sağlanabilmesi için, bilginin kayıt altına alınmış, sistemli ve düzenli olarak doğrudan ve kısıtlama olmaksızın toplumun erişimine açık olması gerekmektedir. Dolayısıyla, toplumun gereksinim duyduğu bilgiyi, ilgili kapsamda ve formda, en hızlı, en ekonomik ve etkin yollarla sağlamayı amaçlayan kütüphane ve bilgi hizmetleri bu ihtiyacın sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

Çakın, bireyler ve toplum açısından bilgi ve kütüphanelerin önemini şu sözlerle dile getirmektedir: “Kütüphanecilik Bilimi teorisyenlerinden Jesse H. Shera, Chicago Üniversitesi profesörlerinden Platt’ın hava, su, yiyecek ve barınak olarak tanımlanan insanoğlunun geleneksel gereksinimlerine bir beşincisini eklediğini ve bunun da bilgi olduğunu belirtir. Gerçekte de insan beyninin çok sınırlı bir kısmının gelişmiş olduğu, geri kalan büyük bir kısmının daha sonra yaşam boyu kazanılan deneyimler sonucu elde edilen bilgi girdileri ile geliştiği hatırlanacak olursa, bilginin insanlar için dolayısıyla toplum için taşıdığı önem anlaşılır. Bilginin bireysel ve toplumsal gelişim için önemi bu denli

iken, her türlü bilgi kaynağının toplandığı, düzenlendiği ve bunlardan yararlanılması için hizmetlerin verildiği kütüphane kurumunun toplumsal gelişmedeki potansiyeli daha da belirginleşir." (Çakın: 1986: 9)

Kütüphanecilik "toplumda bilginin yayımı, elde edilebilirliği, yönetimi, denetimi ve korunmasına yönelik etkinlikleri, sağladığı hizmetler bağlamında sistematik bir biçimde düzenleyen ve hizmetler için gerekli ilke, kural, yöntem, kuram ve araçlar (entelektüel ve diğer) geliştiren bir bilim dalı" olarak tanımlanmaktadır. (Fenerci, 2003: 283)

Fenerci'nin tanımından hareketle, bir bilim dalı olarak veya bir disiplin olarak kütüphaneciliğin temel görevinin, bilginin erişimini, iletişimini, yayımını sağlamak ve bir nesilden diğerine toplumun ortak çabasının ürünü olan bilgi mirasını aktarabilmek olduğunu söylemek mümkündür. Ancak bu temel görevlerinin yanı sıra kütüphaneciliğin temel çalışma nesnesi olan bilgi kavramına yönelik problemlerin çözümüne yönelik yeni yaklaşımlar sunmak, gelişmekte olan teknolojiyi kullanarak yeni bilgi iletişim araçlarının, teknik ve yöntemlerin geliştirilmesine katkıda bulunmak gibi bir misyona sahip olduğu da gözden kaçırılmamalıdır.

Kemp'e göre kütüphaneler ve bilgi merkezleri; "sadece belgelerde içerilen bilgilerin koleksiyoncuları olarak var olmazlar; çok daha önemlisi, bilginin iletişimini kolaylaştırmak için çabalarlar."(Kemp, 1976: 12) Bu amaçla kütüphaneler dört temel faaliyet gerçekleştirmektedir. Bunlar edinme, koruma, düzenleme ve yayımdır.

"Edinme, dökümanları veya toplumsal bilgileri fiilen edinme sürecidir. Koruma, dökümanların ve içerdikleri bilgilerin varlığını devam ettirme anlamına

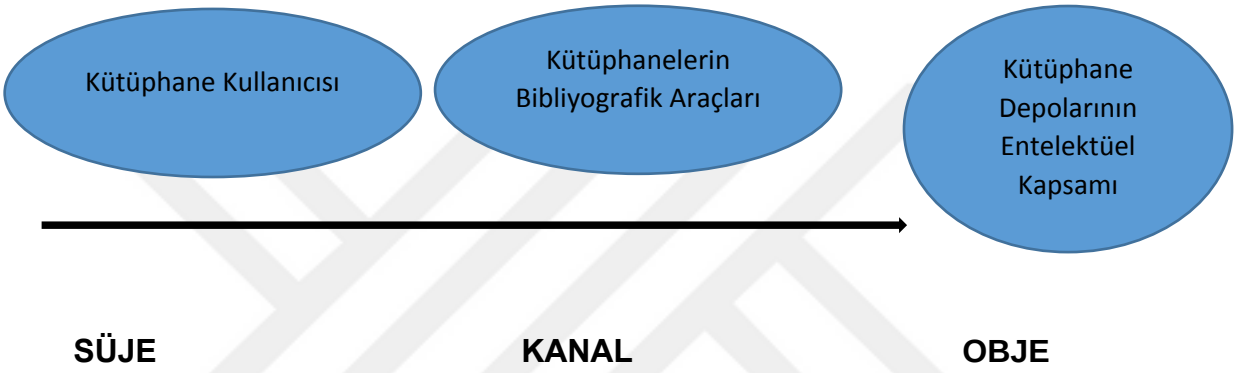
gelir. Düzenleme, genellikle dökümanların fiziksel olarak düzenlenmesi ve - dökümanların kendilerinin ve içerdikleri bilgilerin bulunabilmesi amacıyla - bu dökümanların ve içerdikleri bilgilerin listelenmesi anlamına gelir. Yayım faaliyeti ise, kullanıcıları ve potansiyel kullanıcıları dökümanlar ve bilgiler hakkında bilgilendirmeyi ve kullanımlarını teşvik etmeyi içerir." (Kemp, 1976: 169)

"Seçme, dört faaliyette de yer alan tamamlayıcı bir işlemdir. Kütüphaneler edinecekleri dökümanları seçerler; koruyacakları dökümanları seçerler; bazı dökümanları diğerlerinden daha dikkatli bir şekilde düzenlerler; ve hangi döküman veya fikirlerin kime/kimlere dağıtılacağına karar verirler." (Kemp, 1976: 169) Bu işlem hassas bir noktaya işaret etmektedir. Nitekim hem kullanıcıların bilgiye erişim hakkını, hem de düşünce özgürlüğü ve ifade özgürlüğü bağlamında kaynakların dermeye kazandırılmasını tehlikeye düşürebilecek seçimler yapmak konusunda dikkatli davranılması gerektiğini anımsatır. Ancak bu konu çalışmanın üçüncü bölümünde daha geniş bir perspektifle ele alınacaktır.

Çalışmanın başında bilgi, bilen öznenin (süjenin) bilinen nesneye (objeye) yönelerek kurmuş olduğu ilişkinin ya da bağın sonucu ortaya çıkan ürün olarak tanımlanmıştı. Bu bağlamda, Fenerci, bilgi sürecine ilişkin, toplumu özne olarak, dökümanı ise nesne olarak ele alan bir yaklaşımla, kayıtlı toplumsal bilgi ile toplum arasındaki karşılıklı ilişkiye veya etkileşime işaret etmektedir: "Toplum (bilen) ile doküman (bilinen) arasındaki ilişkinin yaratılmasını sağlayanın 'gereksinim' olmasına rağmen gereksinimin karşılanma biçimi ve düzeyi her iki tarafın özelliklerinden etkilenir ve aralarındaki ilişkinin doğasını belirler. (Topluma egemen olan kavramlar, toplumun dokümanı kavrayışını, dokümanla ilgili nesnel bilgisini etkiler;

dokümanların söz konusu toplum içindeki görünüşleri de toplum tarafından algılanışlarını etkiler).” (Fenerci, 2003: 287) Kolektif bir özne olarak toplum ile kaydedilmiş toplumsal bilgi olarak döküman arasındaki bu çetrefilli ilişkide ortaya çıkan sorunlara, kütüphanecilik ve bilgi hizmetleri çözüm üretmeye çalışmaktadır.

Bireyin nesne ile kurduğu ilişkiye benzer bir ilişkiyi kütüphane kullanıcısı ile kütüphane ve bilgi hizmetleri arasında da kurmak mümkündür.

Şekil 6. Kütüphane Kullanıcısı ile Kütüphane ve Bilgi Hizmetleri İlişkisi (Külcü, 2000: 410)

Yukarıdaki şekilde de görüldüğü üzere, kütüphane kullanıcısı, ihtiyaç duyduğu bilgiye, kütüphanelerin sahip olduğu bibliyografik araçlar aracılığıyla, kayıt altına alınmış ve bibliyografik denetim sağlanmış bilgi kaynaklarına erişim sağlayabilmektedir. Kütüphane hizmetleri, kullanıcının bilgi ihtiyacının belirlenmesinden, hangi bilgiye, hangi kaynaktan, nasıl erişebileceğine ve etkin şekilde kullanacağına kadar tüm bilgilenme süreçlerini kapsamaktadır. Dolayısıyla kütüphane ve bilgi hizmetleri, kullanıcılar ile bilgi kaynakları ya da tüm entelektüel ürünler arasında bir köprü oluşturmaktadır.

Ancak kütüphanecilik bilgi kaynaklarına nasıl erişileceği ve kullanılacağını gösteren teknik işlemler bütününden çok daha fazlasıdır. Başka

bir deyişle kütüphaneler, kişisel bilgi sağlamanın yanı sıra bilginin toplumsallaşmasında önemli rol oynayarak toplumsal, kültürel, ve ekonomik gelişmeye de katkıda bulunmaktadırlar. Bu bakımdan, toplumla pek çok yönden etkileşim içinde olan bir disiplin olması sebebiyle kütüphanecilik önemli bir toplumsal işleve sahiptir.

O halde öncelikle kütüphaneciliğin bunu nasıl başarabildiği mühim ve cevaplanması gereken bir sorudur. Kütüphanecilliği sosyal bir bilim olarak gören Fenerci, onun disiplinlerarası niteliğinin toplumsal alana daha iyi hizmet vermesinde bir çeşit avantaj sağladığını ve fiziksel sınırlılıklarını aşan bir yapıya sahip olduğunu dile getirmektedir. Buna göre, kütüphanecilik: "Toplumun her düzeyine hizmet veren kurumlarıyla ortak paylaşım alanları yaratmaktadır. Bu kurumların içinde yer aldığı ağlar aracılığıyla ve teknolojik ürünlerin avantajlarını kullanarak yalnız kendi duvarları içinde değil çok daha geniş coğrafi alanda kullanıcıların bilgi ve dokümanlara erişimini eşitlik ilkesini göz önünde bulunduran bir yaklaşımla sağlar." (Fenerci, 2003; 288-289)

Daha önce de belirtildiği gibi, insanın sosyal bir varlık olmasından dolayı, bireylerin sahip olduğu fikirlerin toplumsal etkilerle belirlendiği yadsınamaz bir gerçektir. Kişisel bilgiler bir bakıma esasen toplumsal bilgilerdir ve onlardan kaynaklanmaktadırlar. Ancak kayıtlı olmadıklarından bakşalarının bu bilgilere erişmesi, dolayısıyla bu bilgilerin toplumsallaşabilmesi mümkün olmamakta ya da çok kısıtlı düzeyde gerçekleşebilmektedir. Ne var ki kişisel bilgi ile toplumsal bilgi arasındaki döngüsellik bağlamında düşünüldüğünde, herhangi bir bilgiyi sadece kişsel bilgi niteliğiyle ele almanın mümkün olmadığı anımsanacaktır. Bilgi hizmetlerinin önemi bu noktada ortaya çıkar. Kütüphaneler, toplumun tüm kesimlerine eşit ve adil olarak sunduğu tüm hizmetlerle kaydedilmiş her tür

bilgiyi toplumsal alanda dolaşıma sokarak; özel olarak kişisel bilginin toplumsallaşmasını, genel olarak ise bilginin yayımını ve değer kazanmasını sağlamaktadırlar.

Burada şu noktaya değinmekte fayda vardır; her ne kadar kütüphaneciler topluma kayıtlı bilgileri aktarmakla sorumlu olsalar da kişisel bilgi ya da başka bir deyişle kayıtlı olmayan bilgi ile de ilgilenmek durumundalardır. Bu duruma, Külcü'nün Shera'ya dayanarak Heilplin'den aktardığına göre şöyle bakılmaktadır: "Eğer kütüphaneci ya da daha geniş olarak bilgi profesyoneli, öncelikle kayıtlı bilgiyle ilgileniyorsa, bilginin kayıtlı hale gelmesine kadar olan süreci anlamaya çalışmalıdır. Bilgi nasıl ortaya çıkıyor ya da üretiliyor? Ki bu doğrudan etkileşimler ve etkileşimlerin akılda yansımasının ürünüdür. Yayın bu sürecin sonucunda ortaya çıkar. Genelde bu süreç, kütüphanecinin ürünü görmesinden önceki süreci kapsar. Ancak giderek artan oranda, kütüphaneciler, bilginin üretim sürecine katkıda bulunmaya başlamışlardır." (Külcü, 2000: 401)

Kütüphanelerin toplumsal anlamda yarattığı bir çok etkiden söz etmek mümkündür. Bunların başında elbette ki kütüphaneciliğin ana işlevi olan "bilgiye erişim" gelmektedir.

Aslan, toplumun bilgiye erişimesinin neden önemli olduğunu şu ifadelerle anlatmaktadır: "Bilgiye erişim, günlük sorunlarla ve yaşam boyu öğrenim, demokrasi ve uluslaşma için çok önemlidir. Bilgi toplumun gelişmesinde temel bir öğe ve toplumun gelişmesi, katılımcı demokrasinin oluşmasında temel bir etkendir. Yerel toplulukların ekonomik ve sosyal değişimle baş edebilmesi ağırlıklı olarak bilgiye erişime bağlıdır. Toplum işlevlerini yerine getirmezse politik önlemler sonuç vermez… Halk kütüphaneleri fiziksel olarak da kavramsal olarak da kolay erişilebilir olmalı ve aynı zamanda toplum içinde çeşitli grupların

gereksinimlerine göre çeşitlilik göstermelidirler… Devletin ve toplumun demokratikleşmesi, yalnızca topluluklara bilginin etkin bir biçimde dağıtılması ve kullanılması yoluyla güçlendirilirse gerçekleşebilir.” (Aslan, 1998: 308)

Aynı zamanda, “Kütüphanenin bilgi hizmeti sunmadaki rolü büyük ölçüde bilgiden yana varsıl olanla yoksul olan arasındaki uçurumu kapamaya ve bu yoldan vatandaşları güçlendirmeye yöneliktir.” (Aslan, 1998: 307) Dolayısıyla kütüphaneler, düşünen, yapıcı eleştirebilen, empati kurabilen, hoş görebilen, kültürün manevi unsurları etrafında kaynaşmış bir toplum yaratımına destek olarak, huzur ve refahın gelişmeyle birlikte toplum içi çatışmaların asgari düzeye inmesinde ve toplumun varlığı, birliği ve işleyişini istikrarlı olarak sürdürebilmesi için toplumsal bütünleşmeye katkı sağlamaktadırlar.

“Bilgi kaynakları ile insanlar arasında verimli bir ilişkinin oluşturulması yolunda hizmetler vererek toplumsal kültürün aktarılmasında önemli bir sorumluluk yüklenmiş olan kütüphane kurumu, toplum içindeki kurumlardan etkilendiği gibi onları da etkiler” (Çakın, 1986: 11) Bu açıdan bakıldığında kütüphaneler, toplumun bilgilenmesinde kütüphanelerin sahip olduğu bilgi kaynakları dışında bulunan ve kişilerin ihtiyaçları doğrultusunda başka kurumların bünyesinde barındırdığı bilgileri edinebilmeleri hususunda devlete ve diğer kurumlara da yol gösterici olur ve katkıda bulunmaları konusunda teşvik eder.

Kütüphanelerin toplumsal gelişmeye yaptığı katkıların yanı sıra, toplumun kültürel mirasının aktarılmasında da büyük rol oynadığı belirtilmelidir. “Toplum tarafından oluşturulan kültür ürünleri sözlü veya yazılı dille daha sonraki kuşaklara iletilir. Kütüphanelerin bu iletimde etkinliği, insanlığın kültür ürünlerine ilişkin kayıtlı bilgilerin ilerideki kullanımları için kontrol altında

bulundurulmasından kaynaklanır. Diğer bir deyişle kültürün evrimi ile direkt olarak ilgilidir. Eğer bugün kendimizden önceki kuşakların yazılı ve basılı olan bilgilerine ulaşıyor, değerlendiriyor ve bunlara yenilerini de katarak toplumsal aşamalarda bulunabiliyorsak, bunu büyük ölçüde bilgilerin birikim ve iletim merkezleri olan kütüphanelere borçluyuz." (Çakın, 1986: 11)

Kütüphaneler, topluma yalnızca bilgiye eşit ve özgürce ulaşabilecekleri erişim kanalları sunarak hizmet vermezler, bunun yanı sıra, bireylere, bu kaynaklara ne şekilde ulaşacakları ve nasıl etkin bir biçimde kullanacaklarına dair eğitimler vererek yol gösterici olurlar. Bu anlamda, kütüphaneler, toplum genelinde öğrenmeyi yaşam boyu süren bir etkinlik haline getirmek için (enformasyon) okuryazarlık becerilerini kazandırmayı amaçlar ve bunun için çalışırlar. Ayrıca, bireylerin eleştirel ve yaratıcı düşünme becerilerinin geliştirilmesine yardımcı olarak bilimsel çalışmalara katkı sağlamaktadırlar. Kütüphaneciliğin topluma kazandırmaya çalıştığı tüm bu bilgi ve beceriler, onun eğitim işlevinin bir parçası olmasının yanı sıra toplumsal gelişme için de önemli ögelerdir.

Son yıllarda iletişim teknolojilerinde yaşanan devrim niteliğindeki gelişmeler, bilginin üretimi ve paylaşımının hız kazanmasına sebep olmuş ve toplumsal yapılarda meydana getirdiği değişikliklerle bu çağın toplumunun bilgi toplumu olarak anılmasını sağlamıştır. Sonraki süreçte, "teknolojik her yeni gelişme, bilginin daha çok kişiye ulaşmasını ve daha çok kullanılmasına öncülük etmiştir. İletişim teknolojilerindeki gelişmeler yanında bilgi kaynakları ve kayıtlı bilgide de artan dünya nüfusuna paralel olarak önemli artışlar olmuştur. Bilgi artık sadece basılı ortamda değil görsel, işitsel materyaller ve elektronik ortamda da kayıtlı olarak gelişmektedir." (Atılgan, 2006: 2) Bu hızlı değişimin

nihai sonucu olarak fazla miktarda üretilmiş olan bilgiler sistemsiz ve düzensiz olmalarının yanı sıra bilgi patlaması olarak adlandırılan büyük çapta bir bilgi yığınını da beraberinde getirmiştir. Bir yandan, bilgi üretiminin hız kazanması ve bilgiye erişim için kaynakların ve kanalların artması olumlu gelişmeler olarak karşılansa da, ortaya çıkan bu bilgi kaosu içinde istenilen bilgilere ulaşmak sanıldığı kadar kolay görünmemektedir. Dolayısıyla bu kadar büyük çaplı değişimlerin yaşandığı günümüzde kütüphanecilik de geleneksel yöntemleri ile hizmet vermeye devam edemeyecektir. O halde yaşanan gelişmeler sonucunda bilgi ile alakalı olarak toplumsal yapılarda meydana gelen değişikliklerin, kütüphaneler için de gerçekleşmesi kaçınılmazdır.

"Bilgi toplumu, üretim faktörlerinin, kamu kurumlarının ve özel kurumların, bireylerin ve devletin teknolojik gelişmeler karşısında kendilerini yeniden yapılandırmalarını zorunlu kılan bir ortamı da beraberinde getirmiştir. Bu yapılandırmayı gündeme getiren olgu ise; bilgi birikiminin gereksinimleri karşılayacak biçimde somutlaştırılması olan teknolojidir." (Rukancı ve Anameriç, 2004: 3)

Bilgi toplumu olma süreci, bireyin öğrenme sürecini destekleyen ve bu öğrenmenin yaşam boyu sürmesini sağlayarak düşünsel ve eğitsel kazanımlar edindiren özgün hizmetlerle donatılmış kurumlar olan kütüphanelerin de kendilerini yapısal ve işlevsel açıdan yeniden tanımlamalarını gerektirmiştir.

Dolayısıyla, bilgi toplumunun yarattığı yeni bilgi ve beceri gereksinimleri, kurumsal olarak kütüphaneler kadar bireysel olarak kütüphanecilerin de kendilerini yeni koşullara uyarlamalarını bir zorunluluk haline getirmiştir. Değişen koşullar ve gereksinimler, "Geleneksel kütüphaneleri kitap ve diğer belgeleri saklayıp hizmete sunan kurumlar olmaktan çıkararak farklı bir konuma

taşımıştır. Doğal olarak tek bir gerçek kütüphaneye bağlı kalmanın dışında birden fazla ağın bir araya getirdiği hizmetler ve kaynakların bileşimi olan sanal, dijital ve elektronik kütüphanelerdeki bilgi kaynaklarının nerede ve hangi formatta olduğuna bakılmaksızın, söz konusu kaynakların tanımlanması, yerinin belirlenmesi ve kullanılmasını sağlayan kütüphanelerde çalışan kütüphanecilerin rolü de bu değişimden önemli ölçüde etkilenmiştir." (Rukancı ve Anameriç, 2004: 6)

İletişim teknolojilerindeki gelişmeler, yalnızca bilgi üretimini ve erişimini etkilememiş, bilginin niteliği ile ilgili değişimlere de yol açmıştır. Nitekim bilginin ekonomik bir değer kazanarak alınır satılır bir piyasa metası haline gelmesi de bu sürecin bir sonucudur. "Bilgiye dayalı ekonomilerde bilgi, elinde bulunduranlar için bir güç, paraya dönebilecek bir üründür. Bu güç doğal olarak, giderek artan şekilde, bu bilgiye sahip olanın veya yaratanın haklarını gündeme getirmektedir. Sahip olamayanlar açısından da giderek artan şekilde bu bilginin ve ürünlerinin elde edilmesi, kullanılması bir sorun haline gelmekte; eşitsizliklerin artışında etkili olabilmektedir." (Yamaç, 2009: 133) Dolayısıyla, günümüzde ulusal ya da uluslararası düzeyde bilgiye sahip olanlar ile olamayanlar arasındaki uçurum giderek genişlemekte ve bundan kaynaklanan eşitsizlikler de aynı oranda artış göstermektedir. Bunun yanı sıra, bu döneme kadar insanlığın ortak emeğinin bir ürünü olarak görülen bilginin, kamusal özelliği de tartışma konusu haline gelmiştir.

Soruna insan hakları çerçevesinden bakan Yılmaz, bilginin metalaşmasına yönelik kaygılarını şu sözlerle ifade etmektedir: "Bilgi, dolayısıyla enformasyon, insanın olanaklarını gerçekleştirme yani varlık koşullarından birisi olarak ele alındığında, bilgilenmenin bir insan hakkı olduğu,

çünkü o olmazsa insan olunamayacağı gerçeği ile karşılaşmaktayız. Enformasyonun meta niteliğinin, bilgilenme olarak belirtilen insan hakkının (bu olanağa ilişkin istemin) kullanılmasına yönelik olası olumsuz etkileri küçümsenecek boyutta değildir." (Yılmaz, 1998: 151) Bu bağlamda, bireylerin düşünme, sorgulama, muhakeme etme gibi bilişsel eylemleri gerçekleştirmelerini sağlayan eleştirel düşünme becerilerinden yoksun oldukları bir toplumsal durumda; bilgi belli toplumsal grupların tekelinde olacak ve sadece aktarılan bir meta olarak statik ve işlevselliği sınırlı bir olgu haline dönüşecektir. Bu durum ise yalnızca mevcut toplumsal koşulların sürdürülmesine yarayan ama gelişmenin önüne set çeken bir sürece işaret etmektedir.

Toplumun bilgi ihtiyacına yönelik hizmetler vermekle mükellef olan kütüphaneler, kâr amacı gütmeyen, bireyin ve toplumun yararını gözeten, gelişmeye ve kalkınmaya destek veren kurumlardır. Kütüphaneler, ekonomilerin bilgiye dayalı bir hale geldiği yeni sistem içerisinde bilgiyi satmak yerine toplumun eşit ve özgürce kullanımına sunan ve bundan maksimum faydayı sağlamasına yardımcı olmaya çalışan belki de yegâne kurumlardır. Fikrî mülkiyet haklarını savunmanın yanı sıra açık erişim gibi platformları destekleyerek herkes için eşit şartlarda, evrensel erişim ve dağıtım sağlanması için büyük gayretler göstermektedirler.

Bilginin toplumsallaşması sürecinde hem bilgi hem de kütüphanecilik birçok değişime uğramıştır. Bugün kütüphaneler, varlık sebeplerini; teknolojik gelişmeler neticesinde, bilginin değişen niteliği ile yeni toplumsal ve ekonomik koşullar karşısında kendilerini yenileyerek, "topluma daha iyi hizmet verebilmek ve bilgi gereksinimlerini karşılayabilmek" olarak temellendirmektedirler. İçinde bulunduğumuz bilgi toplumunda, bilgi herkese gerekmektedir ve bilgi edinme bir

haktır. Bu hakkın elde edilebilmesi için bilginin herkesçe erişilebilir kılınması bir gerekliliktir ve kütüphaneler bilginin toplumsal iletişiminde vazgeçilmez bir yere sahiptir. Çalışmanın bir sonraki bölümünde bilginin üretimi ve erişimi düşünce özgürlüğü bağlamında ele alınacak ve bu süreçle organik bir bağa sahip olan kütüphanelerin rolü üzerinde durulacaktır.

Ancak bu konuyu sonuçlandırmadan önce, bölümün kapsamı ve içeriği açısından, kişisel bilgi ile toplumsal bilginin ayırt edilmesi ve aralarındaki döngüsel ilişki konusunda ve ayrıca bu süreçte kütüphanenin işlevinin nasıl belirdiğine ilişkin daha açık bir kavrayışa ulaşmak adına değinilmesi gereken bir diğer mesele Popper tarafından öznel bilgi ile nesnel bilgi arasında ve Ziman tarafından – önceki ayrımla arasında kimi farklar olsa da benzerliklerin ağır bastığı- özel bilgi ile kamusal bilgi arasında yapılmış olan ayrımlardır.

Popper'ın üzerinde durduğu öznellik-nesnellik sorunu esasen bilim felsefesine ilişkin bir sorun olarak ele alınır ve bilimsel etkinlikle ulaşılabilen bilginin mutlak olup olmadığı ya da başka bir deyişle hakikati dile getirip getirmediği konusunda düğümlenir. Yani bir bakıma bir bilginin bilimsel bilgi olarak değerlendirilebilmesinin kriterinin ne olduğuna ilişkindir. Popper çağının pozitivist geleneğinin ortaya koymuş olduğu "doğrulanabilirlik" ilkesi yerine "yanlışlanabilirlik" ilkesini koyarak, aslında bilginin hiçbir zaman mutlak anlamda hakikate karşılık gelemeyeceğini, çünkü her zaman yanlışlanmaya açık bir durumda olduğu için, ona hiçbir zaman değişmez gözüyle bakılamayacağını ortaya koyarak bu konudaki tartışmanın sonunu ilan etmiştir.

Ama bu elbette ki bilimsel bilginin nesnel bilgi olarak değerlendirilmesine bir engel teşkil etmez. Çünkü bilgi, hakkında olduğu konudaki diğer bilgilerle tutarlılık içerisindeyse ve eleştirilebilir durumdaysa nesnel bilgi olarak addedilmesinde bir sakınca yoktur. Dikkat edilecek olursa, nesnel olmanın

tanımı diğer bilgilerle tutarlı olmak ve eleştiriye açık olmak olarak yapıldığında, satır arasında bir şey daha ima edilmiş olur: Bu bilgi ifade edilmiş olmalı, yani bir şekilde somutlaştırılmış, ortaya koyulmuş, başka bilgilerle ilişkilendirilebilir halde olup, başka insanlar tarafından da bilinebilir kılınmış olmalıdır; yani kaydedilmiş ve erişilebilir olmalıdır. Bu bağlamda Popper'ın nesnel bilgiyi öznel bilgiden nasıl ayırt ettiği anlaşılmaktadır. Öznel bilgi ise, hangi etkileşimler sonucu oluşmuş olursa olsun, bireysel bir zihnin sınırlarında kalan ve ifade edilmemiş olan bilgi olarak değerlendirilir.

Kişisel bilgi ile toplumsal bilgi ayrımı ile kıyaslandığında büyük bir benzerlik olduğu görülen öznel bilgi nesnel bilgi ayrımının temelinde, Popper'ın daha önemli bir tasnifi, yukarıda değinilmiş olan "Üç Dünya Teorisi" bulunmaktadır.

Kemp bu üç dünyayı üç madde altında şu şekilde tanımlar:

Dünya I – Şeylerin, maddi objelerin dünyası…

Dünya II – Düşüncelerin yaratıldığı zihinlerin dünyası…

Dünya III – Zihinsel ürünlerin dünyası…

(Kemp, 1976: 76)

Doğrudan Popper'a dayandırılan daha detaylı bir sınıflama ise şöyledir: "Üç farklı dünya vardır, dünya I, dünya II ve dünya III. Dünya I, fiziksel dünyayı, fiziksel nesneler ve durumlar dünyasını; dünya II, bilinçli deneyimler dünyasını, öznel deneyimler dünyasını, ya da başka bir ifadeyle zihinsel süreçler ve eylem için davranışsal eğilimler dünyasını, insan bilinci süreçleri dünyasını; dünya III, düşüncenin nesnel içeriğini ya da bilimsel, şiirsel düşünceler ve sanat eserleri dünyasını, başka bir ifadeyle kitapların, kütüphanelerin, bilgisayar belleklerinin dünyasını" (Popper, 1979: 74; Popper, 1980: 182-183, 187, 189); "insan tininin nesnel yaratımları dünyasını" (Popper, 2005: 77) içerir. (İyigüngör, 2015: 51)

Bu tanımlardan hareketle değerlendirildiğinde; öznel bilginin, dünya II'nin bir içeriği ve nesnel bilginin ise, dünya III'e ilişkin bir bilgi olarak birbirlerinden ayırt edildikleri görülür. Bu anlamda öznel bilginin kişisel bilgiye ve nesnel bilginin ise toplumsal bilgiye çok benzer bir anlamda kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Burada belki de çalışma açısından dikkat edilmesi gereken bir nokta, bu tanımlanmış dünyalar arasındaki etkileşimlerin ne şekilde gerçekleştiği hakkındadır. Dünya I ve Dünya III birbirleriyle doğrudan bir etkileşime girememektedirler. Bu ancak dünya II'nin, yani bireylerin dolayımıyla mümkün olmaktadır. Dünya II'nin, yani bireylerin bilişsel öğrenme süreçleri içerisinde dünya I ile kurdukları algısal bağ sonucu edindikleri duyusal veriler, anlama yetisi aracılığıyla işlenmekte ve öznel bilgi haline gelmektedir; ancak bu bilgi başkalarının erişimine açık değildir. Bu öznel bilgi, sahip olduğu içeriğin ifade edilmesiyle, dışa vurulmasıyla ya da somutlaştırılmasıyla birlikte nesnelleşmiş, yani nesnel bilgi haline gelmiş olmakta ve böylece erişilebilir olmaktadır. Bu bir anlamda kişisel bilginin toplumsal bilgiye dönüşümünün biçimlerinden biridir.

Öte yandan, dünya II'nin, yani bireylerin, dünya III ile aralarındaki ilişki daha girift ve çalışma açısından da daha önemlidir. Toplumsal bilgiyi kişisel bilgiden ayırt eden temel farkın, toplumsal bilginin kaydedilmiş olma özelliği olduğu hatırlanacak olursa; Popper'ın burada dünya III ile neyi kastettiği daha iyi anlaşılmış olacaktır. Popper açıkça bugüne dek insanlığın kolektif çabası sonucu ortaya koyulmuş olan tüm bilgi birikimini veya kendi ifadesiyle "tüm kültürel mirası" (Kemp, 1976: 130) kastetmektedir. Bu, kaydedilmiş olan tüm toplumsal bilgi anlamına gelir. Kişisel bilgi ile toplumsal bilgi arasındaki döngü tam da bu noktada anlam kazanmaktadır. Bireyin öznel bilgisini nesneleştirmesi ve bunun kaydedilerek kültürel mirasa dâhil edilmesiyle birlikte bilgi bireyden

bağımsızlaşır[21] ve nesnel bilgi, objektif bilgi veya toplumsal bilgi halini alan bu bilgi; kütüphane hizmetleri aracılığıyla başka bireylerin erişimine açılmasıyla yeniden bu bireyler tarafından edinilerek kendi öznel ve bilişsel süreçleri içerisinde kişisel bilgiye dönüşmektedir. Bu karşılıklı ilişkiyi veya döngüselliği anlamak açısından Popper'ın teorisinin oldukça açıklayıcı olduğu belirtilmelidir.[22]

Özel bilgi ile kamusal bilgi arasındaki ayrım ise, bilişsel öğrenme süreci bağlamında, dış dünyadan hakkındaki duyusal verilere ve algılama yetisine dayalı olarak edinilen bilginin kamusal bilgi; anlama yetisine aracılığıyla edinilen içsel bilginin ise özel bilgi olarak tarif edilmesine dayanır. Buna göre, dış dünya hakkındaki bilgi, herkesin erişimine açık olması bakımından objektif olarak değerlendirilir ve böylelikle iletilebilir olmasından ötürü kamusal bilgi olarak tanımlanır. Bireyin kendisi hakkındaki bilgisi ise subjektif olarak değerlendirilir ve – başkasına aktarılamayacak olan tamamen öznel bazı deneyimleri içermesi bakımından – iletilebilir olmaması nedeniyle özel bilgi olarak tanımlanır.

[21] Bu noktada, Popper'ın dünya III olarak adlandırdığı alanın, tek tek bireylerden olduğu kadar insanlıktan da – mutlak biçimde olmasa da -bağımsız bir nitelik taşıdığını önemle belirttiği akılda tutulmalıdır. (Öyle ki, dünya III insan yaratımlarının yanı sıra bu yaratımlara dayanmayan ve insan tarafından ancak "keşfedilebilen" kimi nesnel içeriklerin de var olduğu bir alan olarak anlaşılmalıdır.) Nitekim dünya II dünya III'ün dolaylı olarak - yani tüm insanlığın kolektif bilinci olarak - yaratıcısı olduğu kadar, dünya III de dünya II üzerinde etkinliğe sahiptir. Bu karşılıklı etkileşimde dünya II, dünya III tarafından – kendi terimlerimizle söyleyecek olursak, kişisel bilgi ile toplumsal bilgi arasındaki döngü dolayımıyla – etkilenir ve biçimlendirilirken; dünya III, dünya II tarafından, bilginin tekil zihinlerin yaratımları aracılığıyla nesnelleşmesi ve kaydedilmesi sonucunda kültürel mirasa eklenmesiyle "değişmemekte", sadece zenginleşmekte, içerdiği bilgi miktarı artmakta ve "birikmektedir".

[22] Popper'ın "Üç Dünya Teorisi" oldukça kapsamlı bir yaklaşımı ve detaylı bir incelemeyi hak eden epistemolojik bir teoridir. Ne var ki çalışmanın kapsamı ve içeriği açısından, teorinin değinmiş olduğumuz genel çerçevesi ve öznel bilgi ile nesnel bilgi arasındaki farklılık hakkında sağladığı kavrayış yeterli görülmektedir.

Ziman'ın özel bilgi ile kamusal bilgi arasında yaptığı ayrımsa, bazı farklar içermekle brlikte, çalışmanın bu bölümünde ele alınan konuya farklı bir açıdan ışık tutması bakımınndan değerlidir. Bir fizikçi ve bilim üzerine düşünen bir bilim insanı olarak Ziman, kamusal bilgi konusunu bilimin toplumsal boyutu bağlamında ele almaktadır. Popper'da olduğu gibi, Ziman'da da öne çıkan öncelikli kaygı, bilimsel bilginin güvenilir ve geçerli olması için ne tür bir niteliğe sahip olması gerektiğine veya bilimsel bilgiye bu statüyü sağlayan özelliğinin ne olduğuna ilişkindir.

Ziman bilimin kamusal bir etkinlik ve bilimsel bilginin de kamusal nitelikte bir bilgi olduğunu belirtir. Bilimsel bilgiye kamusal olma özelliğini veren sadece yayımlanmış olması değil, başkaları tarafından eleştiriye ve sınanmaya açık olması ve herkes tarafından kabul görecek geçerlilikte olmasıdır. Yani bir bilim adamının geliştirmiş olduğu bir kuramda içerilen bilginin[23] kamusal bilgi olabilmesi için eleştiri ve sınamalardan geçerek bilim camiası tarafından kabul görmesi, geçerli ve güvenilir bulunması gerekmektedir. Ziman'a göre bu geçerliliği ve güvenilirliği sağlayan, yani bilgiyi kamusal bilgi yapan şey ise, bilimsel etkinliğin gerçekleştirildiği dönemin bilimsel dünyasında hâkim olan genel uzlaşıdır; kendi deyimiyle, konsensüstür. Ne var ki konsensüs zamanla değişen ve sabit kalmayan bir uzlaşım anlamına gelir. Yani dönemsel olarak kabul gören bilgilerin öznelerarası biçimde onaylanışıdır bir bakıma. Dolayısıyla değişen koşullarla birlikte konsensüsün de değişmesi, kamusal bilgi olarak tanımlanan bilimsel bilginin de statüsünü yitirmesi anlamına gelecektir[24]

[23] Bu bilgi, yayımlanana veya kaydedilene dek, yani bilim adamının zihninde olduğu sürece, eleştiriye ve sınanmaya kapalı, yani erişilebilir olmayan, geçerliliği bulunmayan, yani kamusal bir özellik taşımayan "özel bilgi"ye tekabül ettiği düşünülmelidir.

[24] Ziman'ın bu görüşleri, yine bir fizikçi olan Thomas Kuhn'un "paradigma kuramı"nı anımsatmaktadır. Kuhn da her bilimsel bilginin mevcut paradigma içerisinde kalınarak üretildiğini ve paradigma değişimiyle birlikte geçerliliğini kaybettiğini ifade eder. Kuhn'un bilimsel

Bu noktada, çalışmanın temel amaçları bakımından, Ziman'ın bilimsel bilgiyi temel alarak yapmış olduğu kamusal bilgi incelemesini, bilimin kendine özgü alanından toplumsal alana taşımak veya uyarlamak gerekmektedir. Ziman'ın yaklaşımından hareketle yorumlandığında, nasıl ki dönemsel olarak egemen olan bilimsel konsensüs değiştiğinde, bilimsel bilgi de kamusal niteliğini yani geçerliliğini yitiriyor ve rafa kaldırılıyor ise; kamusal bilgi de belli bir toplumsal konsensüs sayesinde genel kabul görecek ve böylelikle kamusal olarak adlandırılmaya hak kazanacak; konsensüs değiştiğinde ise toplumsal geçerliliğini ve güvenilirliğini yitirecektir.

Nitekim bilimsel alanda olduğu gibi genel olarak toplumsal alanda da bilginin meşruiyeti ve herkesin erişimine açık oluşu, ancak mevcut toplumsal uzlaşıya – başka bir deyişle, mevcut sağduyuya – dayanır. Bu toplumsal uzlaşı ise siyasi otoritelerin değişimine koşut biçimde değişmektedir. Peki bu saptamalar ışığında değerlendirilecek olursa, geçerliliğini yitiren kamusal bilginin – kaydedilmiş olduğu da anımsanacak olursa – değişen toplumsal uzlaşı koşullarında, yine de erişime açık olmasını sağlayacak olan nedir?

Elbette ki bu noktada kütüphanenin, her türlü bilginin, yani artık geçerliliğini yitirmiş veya mevcut konsensüsle uyuşmayan bilgilerin de herkesin erişimine açık olmasını sağlama yönündeki etik yükümlülüğü akla gelmektedir.[25]

Popper'ın üç dünya teorisi ve nesnel bilgi kavrayışı ile Ziman'ın kamusal bilgi anlayışı - yukarıda da belirtilmiş olduğu gibi, bazı nüans farklılıkları olmakla birlikte - çalışmanın bu bölümünün temel izleği açısından değerlendirildiğinde; Popper'ın üç dünya kavramlaştırmasına dayalı olarak ortaya koyduğu nesnel

---

devrim olarak adlandırdığı paradigma değişimiyle birlikte, mevcut bilgiler bilim tarihindeki yerlerini alırlar; yeni paradigmaya uygun olarak üretilmiş bilgiler ise geçerliliğin yeni çerçevesini çizerler.

[25] Bu konu "Bilgiye Erişimde Sansür ve Mesleki Etik" alt bölümünde ele alınacaktır.

bilgi terimi ve Ziman'ın kamusal bilgi teriminin, toplumsal bilgi kavramıyla olan benzerliğinin ağır bastığı görülür. Kemp 'e göre de, "Ziman, 'Kamusal Bilgi' terimini, bizim 'toplumsal bilgiyi' kullandığımız anlamına benzer bir anlamda kullanır; Popper, 'nesnel bilgi' terimini benzer şekilde kullanır." (Kemp, 1976: 38)

Hatta bu konuda benzerlikten çok neredeyse bir denklik olduğu dahi söylenebilir: "Toplumsal bilgi, belirli bir dönemde güvenilir olduğuna inanılan bilgileri içeren dokümanlar olarak göz önüne alınabilir: yani, mevcut konsensüs olarak Ziman'ın Kamusal Bilgisi'ne tekabül eder. Veya 'tüm kültürel mirasın' bir parçasını oluşturan herhangi bir dokümanda içerilen bir bilgi olarak da görülebilir: bir başka ifadeyle, Popper'ın dünya III'üne karşılık gelir." (Kemp, 1976: 170)

Bu denklik durumuna rağmen, kamusal bilginin konsensüse göre değişen bir bilgi olmasına ve dolayısıyla güncelliğini ve geçerliliğini yitirmesine karşılık; dünya III terimiyle işaret edilen ve tüm kültürel miras biçiminde nitelenen nesnel bilginin, değişmekten ziyade birikme niteliğiyle ayırt edildiği düşünüldüğünde; kütüphanenin kaynak edinimi ve erişim sağlama konusunda bu iki yaklaşımdan hangisini temel alarak hizmet vermesi gerektiği sorusu ortaya çıkmaktadır: "İlkine yani Kamusal Bilgi'ye dayalı bir politika izleyen bir kütüphane, dokümanları eleyecek ve faaliyetlerini yerine getirmede oldukça seçici olacaktır. Dünya III görüşüne dayanan bir kütüphane ise (edinimlerle/alımlarla ilgili olarak, seçmekten ziyade biriktirmek için) kapsamlı olmaya çalışacaktır ve özellikle koruma ile ilgilenecektir." (Kemp, 1976: 170)

Yukarıda da değinilmiş olduğu gibi, çalışmanın son bölümünde, kütüphane ve bilgi hizmetleri politikalarının belirlenmesinde niçin öncelikli olarak Popper'ın teorisinin gözetilmesi gerektiği, düşünce özgürlüğü, sansür ve mesleki etik kavramları bağlamında incelenecektir.

III. BÖLÜM: DÜŞÜNCE ÖZGÜRLÜĞÜ

Düşünce özgürlüğü her şeyden önce – modernite öncesinde kimi metinlerde söz edilmesine rağmen toplumun tüm kesimlerini kapsayan bir anlayıştan söz etmek mümkün olmadığı için - moderniteyle birlikte ele alınması gereken kavramlardır. Köleci ve feodal toplumlarda toplumu bir arada tutan mekanizmalar çok farklı iken, modern zamanlarda bir arada yaşama kültürü zorbalık ve despotlukla değil, yurttaşların karşılıklı haklarının ve devlete karşı hak ve sorumluluklarının dengeli bir şekilde ortaya koyulabilmiş olmasıyla hayata geçirilmiştir.

Ulus kavramının ortaya çıkışıyla birlikte, en azından adalet önünde herkesin eşit olduğunun kabul edilmesi neticesinde, eşit yurttaşlığa dayalı eşit haklar anlayışı yerleşiklik kazanmıştır ve devamında yurttaşlık hakları evrensel bir nitelikte ortaya koyularak insan hakları olarak temellendirilmiştir. Bu hakların temeli ise, genel bir ifadeyle tanımlayacak olursak, herkesin istediğini düşünme, istediğine inanma ve düşüncelerini, inançlarını veya görüşlerini – başkalarının haklarına yönelik bir tehdit oluşturmaksızın – her türlü araçla ifade edebilmesi ve bundan dolayı herhangi bir şekilde cezalandırılmaması olarak belirlenmiştir.

Yurttaşlık hakkının yanı sıra bir insan hakkı olarak düşüncenin özgürleşme süreci izlendiğinde düşünce özgürlüğünün büyük mücadeleler sonucu kazanılmış bir hak olduğu ve her dönemin kendinden önceki dönemleri daha az özgür olarak nitelendirdiği görülür. Bu yaklaşım bize özgürlüğün statik olmaktan çok dinamik ve değişken bir olgu olduğunu göstermektedir.

Günümüzde düşünce özgürlüğünün ne ölçüde yerleşik bir toplumsal değer haline gelebilmiş olduğu tartışmaya açık bir meseledir. Coğrafi, kültürel,

ekonomik ve siyasal farklılıklara dayalı olarak yeryüzünde bu özgürlüğün farklı düzeylerde var olduğu veya pratikte yaşanmakta olduğu söylenebilir.

Çalışma açısından bakıldında ise düşünce özgürlüğünün oldukça merkezî bir konumda olduğu söylenebilir. Nitekim bilginin serbest dolaşımını ve erişimini sağlama konularında kütüphanecilerin önündeki en belirgin engel düşünce özgürlüğü hakkının gaspına yönelik olarak geleneksel otoritelerce geliştirilmiş olan temel bir mekanizma veya yöntem olan sansürdür.

Ancak burada dikkat edilecek bir diğer husus düşünce özgürlüğünün sınırsız bir özgürlük veya hak olarak ele alınıp alınamayacağı meselesidir. Örneğin, başkalarının özgürlüğünü ve güvenliğini tehdit edebilecek olan eylemlere zemin hazırlayan, bu eylemleri güdüleyen bir düşüncenin ifade edilmesinin sınırlandırılmasının etik açıdan kabul edildiği varsayılacak olursa; bu sınırlamanın ne tür bir temele dayandırılması gerektiği sorunu ile karşılaşılmaktadır. Dolayısıyla, düşünce özgürlüğü ile sansür arasındaki gerilimde kütüphanecilere düşen etik yükümlülük oldukça ağır ve müphemdir. Nitekim bilginin serbest dolaşımını ve doğrudan erişimini sağlama sürecinde hem teoride hem de pratikte belli bir felsefi tutuma sahip olma gerekliliği söz konusudur. Çalışmanın devamında bu çetrefilli etik mesele meslek kuruluşlarının ortaya koyduğu bildiriler bağlamında detaylı olarak incelenecektir.

Dolayısıyla bu bölümde genel olarak özgürlüğün, özel olarak da düşünce özgürlüğünün, bilgi ve bilgiye erişim ile ilişkisi ve ayrıca tarihsel önemdeki uluslararası bildirgelerde nasıl yer aldığı incelenerek; kütüphanecilerin sansür karşısındaki etik sorumluluklarını ortaya koyan metinlerin analizi aracılığıyla, bilgi hizmetlerinde sansüre meydan bırakmayan uygulamaların gerçekleştirilebilmesine ilişkin çözümlemeler yapılacaktır.

III.1 ÖZGÜRLÜK – BİLGİ İLİŞKİSİ

Özgürlük kavramı şüphesiz ki, geçmişten günümüze insanlığın zihnini en çok meşgul eden ve üzerine düşünmeye sevk eden konulardan biri olmuştur. "Özgürlük, insanlıkla birlikte başlayan bir mesele, ilk felsefi argümanlarla filozofların dilinden düşmeyen bir kavramdır. Özü gereği pratik hamlelerin dışında gerçekleşme ihtimali olmadığından, vazgeçilmez bir talep olarak her kişisel eylemin ve edimin, her toplumsal hareketin gerisindeki temel saik olagelmiştir." (Adugit, 2013: 64) Bu bağlamda, özgürlük kavramını pek çok açıdan değerlendirmek mümkündür, ancak konumuz itibariyle özgürlük sorununu üç temel alanda ele almak çalışmanın hedefleri açısından daha önemli görünmektedir. Bunlar davranışsal özgürlük, ifade özgürlüğü ve düşünce özgürlüğüdür.

İnsan davranışları, içinde yaşadığı toplumsal normlar, kültür, gelenek, ideoloji, eğitim vb. etkenler tarafından belirlenmektedir. "Özgür birey, insanoğlunun evrensel bir durumu olmaktan çok uzaktır; o tarihsel ve toplumsal bir yaratımdır." (Bauman, 2018: 14) Toplum içerisinde ortaklaşa yaşamanın mümkün kılınabilmesi adına, insan davranışlarının kısıtlanması ya da engellenmesi gereken durumlar söz konusu olabilmektedir. Dolayısıyla, toplumun bir parçası olan insanın sınırsız bir şekilde yani mutlak bir özgürlük içerisinde davranabilmesine olanak yoktur.

Düşünebilmesiyle diğer canlılardan ayrılan insanın bu özelliği açısından özgürlük sorununa bakıldığında, Spinoza'nın konu hakkındaki fikirleri dikkat çekicidir. 17. yüzyılda yaşamış Hollandalı düşünür Baruch Spinoza, özgürlüğün kaynağını düşüncede bulmaktadır. Spinoza'ya göre, "her şeyi anlamak özgür olmaktır, açık düşünceye kavuşan insanın tutsaklığı (esirliği) yok olur, insanlar

bilmediklerinin tutsağıdır, bilgilenince özgürleşir." (Hançerlioğlu, 1986: 313) Ancak Spinoza'nın ya da benzer şekilde genel olarak Alman idealizmi anlayışının özgürlük kavramına bakış açısı maddi zorunlulukların göz ardı edilmiş olması bakımından eleştirilere maruz kalmıştır. 19. yüzyılda gelişen bilim felsefesi, özgürlük sorunsalına sosyolojik açıdan yaklaşmış ve bireylerin özgürlüğü yerine toplumun/toplumların özgürlüğünü koyarak, insanlığın gerçek özgürlüğünü, doğa ve toplum yasalarından bağımsız kılarak değil, insanların nesnel ve özdek bu yasaları kendi çıkarlarına uygun hale getirerek özgürleştikleri savını ortaya koymuştur. Kısacası özgürlüğü, bilgiye dayalı eylemler bütünü olarak nitelendirmiştir. "İnsanlar böylelikle, doğaya egemen oldukları gibi, toplumlarına da egemen olurlar; doğa yasaları karşısında özgürleştikleri gibi, toplum yasaları karşısında da özgürleşirler. Giderek doğal ve toplumsal kendiliğindenlik (eşdeyişiyle, zorunluluk) daha da aşılacak, geleceğin doğası ve toplumu insanların bilgili eylemlerinin (eşdeyişiyle özgürlüğün) ürünü olacaktır." (Hançerlioğlu, 1986: 313-314)

O halde, davranışsal özgürlük için şunu söyleyebilmek mümkündür: İnsanın doğal yaşam koşulları içerisinde kendi başına gösterdiği davranışların, toplumsal işleyişe içkin bir biçimde, üzerine düşünülmüş ve bilgilerle donatılmış eylemler haline gelmesi özgürlüğü meydana getirmektedir. Yani davranışsal açıdan özgürlük, "insanın hayvansal davranışlarının, bilgiye dayalı eylemlere dönüşmesidir" şeklinde tanımlanabilir.

İnsanı hayvandan ayıran bir diğer özelliği, düşünebilmesinin yanı sıra, bu düşünce ve duygularını ifade edebilmesidir. Nitekim insan duyguları üzerine de düşünür ve içselliğini dışavurur; bu yetisi onun bilincini berraklaştıran, birey olmasını sağlayan ve dolayısıyla onu iletişimsel bir varlık kılan özsel niteliğidir.

İnsan, bir çok duygu ve düşüncesini farklı yollar ve yöntemlerle toplumun geri kalanına ifade edebilmekte, onlara çeşitli araçlar vasıtasıyla bu düşüncelerini ulaştırabilmektedir. İnsanın bu özelliği, özgürlük kavramının, insana has ve onun bir edimi olduğunu göstermektedir. Kişinin bir duygu ya da düşüncesini paylaşacağı aracı seçebilmek ve onu kullanabilmek olanağına sahip olması, "özgürlük" kavramı açısından olmazsa olmaz bir yere sahiptir. Bu konuda Bauman'ın şu tespiti önemlidir: "…Yani dilediğini söyleyebilirsin ama sesinin hiç duyulmama ihtimali vardır. Bu yüzden özgürlük, kısıtlamaların yokluğundan daha fazlasıdır. Bir şeyler yapabilmek için kişinin imkânlara ihtiyacı vardır." (Bauman, 2018: 9)

Burada şu noktaya değinmek gereklidir ki; insana özgü olan özgürlük kavramı, teorik olarak herkesin özgür olabilmesi mümkünmüş gibi görünse de, aslında kişinin kendi çabası sonucunda erişeceği araçlara bağlı olarak, yine kendisi için bir özgürlük alanı yaratabileceğini ima eder. Bu ne demektir? Daha önce de bahsettiğimiz üzere, bireyin önceden edinmiş olduğu bilgi ve beceriler sonradan elde edeceği ya da elde etmek istediği bilgileri etkilemektedir. Bir kişinin şahsi düşünceleri, bakış açısı ya da ideolojisi sahip olmuş olduğu bilgi birikiminin bir yansımasıdır. Dolayısıyla birey, kendisini entelektüel anlamda geliştirebildiği ve kültürel yatırımları sonucu farkındalığını ortaya çıkarabildiği oranda, kendisi için bir özgürlük alanı tesis edebilir.

İnsanın kendi adına bir özgürlük alanı yaratmasında işlev kazanan mevcut bilgi ve becerileri, kendi varlığının derinliklerine inebilmesinde ve kendini ifade edebilme yeteneğini geliştirebilmesinde önemli rol oynamasının yanı sıra, Bauman'ın da dikkat çektiği gibi, kişilerin hem kendilerini gerçekleştirebilmeleri adına bilgiye erişmek için ihtiyaç duyduğu araçlara ulaşabilmesi, hem de kişinin

özgür ifadelerini toplumsal alana yayabilmesi için bazı olanakların varlığını şart koşar. Yani kişisel bilgi ve becerilerin anlamlı ve somut sonuçlar doğurabilmesi, mevcut toplumsal koşullara bağımlıdır. Dolayısıyla bu aşamada bireyi aşan durumlar söz konusu olmaktadır. Ancak bu konu çalışmanın ifade özgürlüğü ile ilgili kısmında daha sonra ayrıntılarıyla ele alınacaktır.

Düşünce özgürlüğü ise, bilgiye erişebilmek ve onu doğru kullanabilmek ile mümkündür. Kişinin edindiği bilgiler, yeni bilgilerini yaratır ve insan yeni düşüncelere bu bilgileri vasıtasıyla ulaşır. Bilgiye özgür ve kısıtlama olmaksızın erişim sağlanamazsa, düşüncenin özgür olduğundan da söz edilemez.

Bunun yanı sıra, bireyin özgürce düşünebilmesi, içinde bulunduğu toplumsal koşullarla yakından ilişkilidir. “Demokrasi kuramcılarından Montesquieu’ya göre düşünce özgürlüğü en önemli özgürlüktür. Ona göre, insan, dinamik, yaratıcı ve erdemli bir varlıktır. Fakat bu nitelikler ancak özgür bir ortamda işlerlik kazanır ve gelişir. Özgür olmayan bir ortam kuşku ve korku, belirsizlik, güvensizlik ve uyuşukluk getirir.” (Tonta, 1996: 1) Bu açıdan bakıldığında, toplumsal anlamda özgür düşüncenin önündeki en büyük engellerin doğmalar, bağnazlıklar ve önyargılar olduğu söylenebilir. Bu engelleri aşmaksa, bireylerin bilimsel veya eleştirel düşünebilme becerisi kazanarak, aydın olma sorumluluğu ile kendilerini içinde yaşadıkları toplumun özgürleşmesi sürecinin birer öznesi veya aktörü olarak var etme gayretlerine bağlıdır.

Dolayısıyla, genel anlamda herkes için özgürlüğün, ancak, kişilerin düşünce özgürlüğünün toplumsal ve yasal bir zemine oturtulması ve sosyal çevre üzerinde entelektüel sorumlulukları bulunanların da katkılarıyla birlikte toplumsal işleyişin bir parçası haline getirilmesi sonucunda varlık kazanacağı ifade edilebilir.

Daha önce de belirtildiği üzere, bilginin hem insan davranışlarının toplumsal düzeyde kabul edilebilir eylemlere dönüşmesinde, hem de düşünce özgürlüğünün gerçekleşebilmesinde oynadığı rol çok önemlidir. Bireyler açısından özgürlüğün oluşabilmesi için "bilgi" nasıl gerekli ve önemliyse, bilginin ortaya çıkabilmesi ve çoğalabilmesi için de aynı şekilde özgürlüğe gereksinim vardır. Yani bilgi ile özgürlük arasında karşılıklı bir ilişki söz konusudur.

Düşünce, insanın sahip olduğu veya olabildiği bilgiler neticesinde oluşabilmektedir. Bilgi ise insanın düşünme becerileri dâhilinde meydana gelebilmektedir. İnsanın, düşünme aracı ve amacı olarak bilgiye ve onu elde etme sürecinde ortaya çıkan ve mevcut bilgisine dayanan kimi seçimler yapma olanağına sahip olması, bilgi ve özgürlük arasındaki karşılıklı ilişkiyi gösterir. Dolayısıyla, her seçim bilgiye dayalı ve her bilgi düşünme ile olanaklı olduğuna göre; özgürlük aynı zamanda "bir tercihte bulunabilme imkânıdır". (Adugit, 2013: 68) O halde, özgürlüğün (tercihte bulunabilme imkanının) mümkün olabilmesi, kişinin - hangi inanç, ideoloji vb. görüşü içeriyor ya da destekliyor olursa olsun - her çeşit bilgiye (bilgi kaynaklarına) özgürce erişebilmesi ile yakından ilgilidir. Bu bağlamda, Yurtseven, "her ideolojinin, inancın, görüşün 'özgürlük' üstüne söylemleri farklı olsa da, bütün bu söylemlerin 'bilgi' paydasında buluştuğunu" dile getirmekte ve "bilgiden, fikirden yoksun bir özgürlüğün" mümkün olamayacağını ifade etmektedir.(Yurtseven, 2018: 237)

Toplumun özgür, eleştirel ve yaratıcı biçimde düşünebilen bireylere sahip olması, ancak toplumsal koşullar ve bu koşulların sunabildiği imkânlar sayesinde olanaklı olabilir. Bugün teknolojinin geldiği nokta itibariyle, insanlığın, bilgiyi elde etme, ona erişme ve kullanmada daha etkin ve avantajlı bir konuma sahip olduğu ortadadır. Bilgi toplumu olarak adlandırdırılan yeni toplum düzeni,

adından da anlaşıldığı üzere bilgi kavramı üzerinden şekillenmektedir. Ancak, bu yeni toplumsal yapı, bilginin metalaşmasını, yani bilginin alınır satılır bir ticaret nesnesi haline dönüşmesini de beraberinde getirmiştir. Bilgi toplumunu "kapitalist sistem ile işleyen bir yapılanmanın, bilim ve teknolojik değişimler ve iletişim teknolojilerinin yaygın kullanımı ile seyreden bir durumu" olarak yorumlayan Yamaç, toplumsal eşitsizliğin bu dönemde de varlığını sürdürdüğünü belirtmektedir. (Yamaç, 2009: 90) O halde, bilgiye sahip olanlar ve olamayanlar olarak ayrılan yeni sınıfsal yapılar, aynı zamanda özgür olanlar ve özgür olmayanlar ya da olamayanlar olarak da ayırt edilebilir. Çünkü daha önce de belirtildiği gibi, insanı özgürleştiren şey bilgidir. Dolayısıyla, bilginin özgürleşmesi, bireyi özgürleştirirken; bireyin özgürleşmesi de bilginin özgürleşmesini sağlamaktadır. Bu bağlamda, kütüphanelerin, toplumun her kesimine kâr amacı gütmeden hizmet veren kurumlar olduğu anımsanacak olursa; bilgiyi topluma eşit ve ücretsiz şekilde sunarak toplumdaki bu sınıfsal eşitsizliğin giderilmesine katkı sağlayan kütüphanelerin, toplumun özgürleşmesinde de pay sahibi olduğu, olacağı veya olması gerektiği belirtilmelidir.

Bilginin meta haline gelişi ile özgürlük meselesi hakkındaki sorunsal dışında, otorite ile özgürlük ilişkisi de başka bir problematiğe işaret etmektedir. Bilginin, toplumu yöneten ya da yönlendiren otoriteler veya iktidarlar tarafından – belki de doğru bir biçimde – bireylerin ve toplumun özgürleşimi ile ilişkili bir olgu olarak görülmesi, onun, hem iletimini hem de erişimini sağlayan kaynakların engellenmesi ya da kısıtlanması durumlarını beraberinde getirmektedir. Bauman'ın, özgürlük mücadelesinin en sembolik ve meşhur olan

belgesi “Magna Carta Libertatum”u[26], yani Büyük Özgürlük Fermanı’nı referans göstererek, özgürlüğü, “açıkça bir iktidar mücadelesi” olarak görmesi, bu durumu açıklayan en iyi ifadelerden biridir. Bauman’a göre özgürlük “üstün gücün bazı hallerinden muafiyet anlamına gelir; özgür konum onu kazananların gücünü ve onu gönülsüzce bırakmak zorunda kalanların zayıflığını ispat eder.” (Bauman, 2018: 49) Bu durumda şunu söylemek mümkündür: İktidarların toplum üzerindeki tahakkümleri o toplumun sahip olduğu ya da olabildiği bilgi (dolayısıyla özgürlük) düzeyi ölçüsünde kırılabilmeye müsaittir. Bilgi ve iktidar ilişkileri üzerine çalışmalar yürüten Foucault’a göre “iktidarın işleyişi sürekli olarak bilgi yaratır ve tersine bilgi de durmaksızın iktidar etkilerine yol açar”. Fransız Bacon ise bilginin “yönetimleri güçlendirdiğini ya da kendi ifadesiyle yöntemleri ‘etkin’ kıldığını, öte yandan yönetimlerin de bilgiyi yönettiğini” belirtmektedir. (Burke, 2018, 23) Böyle büyük bir gücü potansiyel olarak içeren ve toplumu yönetmede iktidar tarafından elverişli bir araç olarak kullanılan bilgi; tersi bir durumda, yani toplumun özgürce kullanımına ya da erişimine açık bir hale geldiği durumda, otoritenin veya iktidarın gözünde elbette bir tehdit unsuruna dönüşmekte; dolayısıyla bunun bir sonucu olarak, bireylerin hem düşüncelerinin hem de bu düşüncelerini ifade edebilmelerinin yönetici erk

[26] “Magna Carta veya Magna Carta Libertatum, 1215 yılında imzalanmış bir İngiliz belgesidir. Bu belgeyle kral ilk kez yetkilerinin kısıtlamış, halka bazı hak ve özgürlükler tanımıştır. Aslen, Papa III. Innocent, Kral John ve baronları arasında, kralın yetkileri hususunu karara bağlamak amacıyla imzalanmıştır. Kralın bazı yetkilerinden feragat etmesini, kanunlara uygun davranmasını ve hukukun, kralın arzu ve isteklerinden daha üstün olduğunu kabul etmesini zorunlu kılıyordu. Vatandaşların özgürlüklerini belirlemekten çok, toplum güçleri arasında bir denge kuran Magna Carta, kralın sınırsız yetkilerini, din adamları ve halk adına sınırlamıştır. Magna Carta’nın 39. Maddesi, fermandaki en önemli ifadelerden biridir. Bu madde sayesinde günümüz hukuk sisteminin temelleri atılmıştır: ‘Özgür hiç kimse kendi benzerleri tarafından kanunlarına göre yasal bir şekilde muhakeme edilip hüküm giymeden tutuklanmayacak, hapsedilmeyecek, mal ve mülkünden yoksun bırakılmayacak, kanun dışı ilan edilmeyecek, sürgün edilmeyecek veya hangi şekilde olursa olsun zarara uğratılmayacaktır.’” (Bauman, 2018: 49)

tarafından engellenmesiyle birlikte, bilginin, olması gereken serbest dolaşımı da sekteye uğramakta veya tamamen ortadan kalkmaktadır.

Tüm bu saptamalar ışığında düşünüldüğünde, kütüphanelerin, bilgi ve özgürlük ilişkisinin vazgeçilmez bir öğesi veya bu sürecin organik bir bileşeni konumunda olduğu açıkça ortaya çıkmaktadır. Nitekim, kütüphaneler, bilginin toplumsallaşmasını sağlamanın yanı sıra, bilgiyi eşit ve adil koşullarda topluma sunarak düşüncenin ve dolayısıyla da özgürlüğün gerçekleşmesine katkıda bulunurlar. Yurtseven'in, bilginin tarihsel gelişim/yayılım süreciyle doğrudan ilişkili olan ve bu sayede toplumun özgürleşiminde büyük rol oynayan kütüphaneleri "özgürlüğe açılan bir kapı" olarak nitelendirmesi, kütüphanelerin bilgi ve özgürlük ilişkisindeki yerini anlatması bakımından dikkat çekici bir ifadedir. (Yurtseven, 2018: 237)

Özetlenecek olursa; sosyal bir valık olan insanın, toplumsal işleyişe uygun olarak yaşamını sürdürebilmesi adına, doğal olan davranışlarını bilgiye dayalı eylemlere dönüştürmesi, onun tutsaklığını değil, aksine özgürlüğünü yansıtmaktadır. Söz konusu bu durum, insanın ve toplumun var olabilmesinin zorunlu bir koşuludur. Bilgi ise, bu varoluşun hem kaynağı, hem de devamlılığının sağlayıcısı konumundadır. Her ne kadar yaşanan toplumsal, siyasal ve ekonomik değişimler ve çeşitli gelişmeler sonucu, bilginin özgürlüğüne veya bilginin serbest dolaşımına tehdit oluşturan durumlar meydana gelse de, özgür, eleştirel ve yaratıcı düşüncelere dayalı eylemlerde bulunan bireyler bu sorunların üstesinden gelmeyi başaracaklardır ya da başarmalıdırlar. Çünkü özgürlüğe çıkan yegâne yolun bilgiden geçtiği, pek de tartışmaya yer bırakmayan açıklıkta bir realitedir. Dolayısıyla, sözü edilen bu durumlar açıkça göstermektedir ki; bilgi olmadan özgürlük, özgürlük olmadan da

bilgi var olamaz. Çünkü bu iki kavram bir bakıma birbirlerinin hem sebebi hem de sonucudur ve kütüphaneler bilgi ve özgürlüğün bu karşılıklı ilişkisi ve döngüsü içinde onsuz olmaz bir unsur olarak yer alan, bilgiyi ve özgürlüğü eş zamanlı olarak kollayan; uygulamaları ve hizmetleri aracılığıyla, bilgi ile özgürlük arasındaki; olumlu ve her ikisinin de hem niceliksel hem de niteliksel artışını mümkün kılan dengenin sürekliliğini sağlamaya gayret eden en stratejik toplumsal kurumlardır.

III.2 DÜŞÜNCE ÖZGÜRLÜĞÜ

"Söylediklerinin hiç birine katılmıyorum. Ancak onları ifade etme özgürlüğünü hayatım pahasına savunurum."

EVELYN BEATRICE HALL

Önceki bölümde, genel olarak özgürlüğün herkes için mümkün olabilmesinin, ancak kişilerin düşünce özgürlüğünün, toplumsal ve yasal bir zemine oturtularak, sosyal çevre üzerinde entelektüel sorumlulukları bulunanların da katkılarıyla birlikte toplumsal işleyişin bir parçası haline getirilmesi ile sağlanabileceği dile getirilmişti. O halde, düşünce özgürlüğü, bireyin ve aynı zamanda toplumun özgür olabilmesinin de ön koşuludur. Ancak, düşünce özgürlüğüne geçmeden önce, düşünceyi ortaya çıkaran düşünme eyleminin yapısını incelemek, bölüm açısından açıklayıcı bir giriş imkânı sunacaktır.

En genel haliyle düşünme eylemi, "kişinin öğrenme süreci içinde kazandığı kavramlar, kullandığı imgeler, düşünce ve hareketler, sözcük ve terimler gibi simgeler aracılığıyla gerçekleştirilen zihinsel faaliyet; çıkarsama, akıl yürütme, anımsama, kuşku duyma, isteme, hissetme, anlama, kavrama gibi bilinçli bir biçimde gerçekleştirdiğimiz zihinsel faaliyetlerin herhangi biri; karşılaştırmalar yapma, analiz, sentez, bağlantı kurma ve kavramlaştırma gibi işlemlerden oluşan zihinsel süreç" olarak tanımlanmaktadır. (Cevizci, 2000: 104)

Yukarıdaki tanımdan da anlaşıldığı üzere, "düşünme" insana özgü bir eylemdir ve insanın var oluşu ile düşünme arasında ayrılmaz bir ilişki söz konusudur. İnsan, varlığını düşünerek kavrar ve şekillendirir. Doğanın bir parçası olarak var olan insan, düşünme yetisi sayesinde birey olma ve kendi

yarattığı karmaşık toplumsal düzen içinde kimliğini bulma yönünde ilerlemektedir. İnsanı insan yapan düşünme yetisinin, onun varoluşsal algısını ve anlayışını biçimlendirdiğini ve ayrıca birey olarak toplumsal yaşantısı dolayımında sahip olduğu inançlarını, fikirlerini, değerlerini ve değer yargılarını belirlediğini söylemek mümkündür. Dolayısıyla, insan hem kendisi hem de etkileşim içinde olduğu toplum hakkındaki kavrayışını düşünme eylemine ve onun sonucunda edindiği bilgilere dayandırır.

Düşünme, insan için bir varoluş, bilinç ve gelişme süreciyse ve öte yandan anlamlandırmayla ilişkili bir zihinsel faaliyeti ifade etmekteyse, o halde düşünmeyi sağlayan bilişsel becerilerin edinildiği süreç, yani öğrenme süreci oldukça kritik bir noktada yeniden karşımıza çıkmaktadır.

Düşünme becerileri zihinsel faaliyetler olarak enformasyonu işlemek, bağlantı kurmak, karar vermek ve yeni düşünceler üretmek için kullanılır. Ayrıca, deneyimleri anlamlandırmak, problem çözmek, soru sormak, planlama yapmak ve enformasyonu düzenlemek için de kullanılmaktadır. Düşünme becerilerine herkes sahip olsa da, bunları etkili biçimde kullanamaz. Etkili düşünme becerileri zamanla gelişir. İyi düşünebilenler olasılıkları diğerleri ise engelleri görür. İyi düşünebilenler çeşitli unsurlar arasındaki bağlantıları kurabilir ve problemlere yeni çözümler getirebilir.

Düşünme, aynı zamanda enformasyon birimleri arasında mantıksal bir dizi yaratma sürecidir. En basit düşünme becerileri öğrenme ve hatırlamadır. Daha üst düzey düşünme becerileri ise analiz, sentez, problem çözme ve değerlendirmedir.

Yukarıdaki açıklamalar doğrultusunda düşünme eylemi ile ilgili olarak, bireysel bir niteliğe sahip olduğu ve bireyin çevre, genetik ve sonradan öğrenilmişlik durumlarının etkisiyle biçimlendiği göze çarpmaktadır. Aynı zamanda bu etkenlerin düşünce üretimine katma değer sağladığı ya da kaybettirdiği de görülmektedir.

Örneğin; dini inançlarına sıkı sıkıya bağlı bir kişinin dini sorgulaması onun için günah sınırına yaklaşması anlamına geleceği için özgür bir düşünme eylemi gerçekleştirebilmesi sorunlu görünmektedir ya da bağnaz bir çevrede yetişmiş ve iletişime kapalı bir ortamda hayatını sürdüren bir kişinin de dışarıdan radikal bir etki ile karşılaşmadığı veya bir çeşit içsel sorgulama sürecini tetikleyecek olaylar yaşamadığı sürece yeni ve farklı fikirlere açık olması genellikle beklenemez.

Dolayısıyla, düşünme biçimlerini, hem bireylerin öğrenme ve deneyimler yoluyla kazandığı düşünme becerileri, hem de doğuştan ve sonradan kazanılan bireysel farklılıklar (genetik, çevre, eğitim, vb.) etkilemektedir.

Düşünme eyleminin ürünü olan "düşünce" kavramı ise sözlükte, "uzay ve zamanın ötesinde, öznenin dışında, kendiliğinden var olan, duyularla değil, yalnızca ruhen algılanabilen asıl gerçeklik, mütalaa, fikir, ide, idea"[27] olarak tanımlanmaktadır.

Bu tanımda düşünce kavramının çok genel ve metafizik anlamda kullanıldığı görülmektedir. Ancak bu çalışma kapsamında "düşünce" kavramı, sözlükteki genel ve metafizik anlamı ile değil, somut ve nesnel anlamda, "bireyin duygu ve inançlarıyla elde ettiği, dünya görüşünü yansıtan kanıları" olarak ele

[27] http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5cd9c90f4d4e31.09236853 13.05.2019 tarihinde erişilmiştir.

alınacaktır. Dolayısıyla düşünceyi, “insana özgü olan düşünme faaliyetinin, iç ya da dış uyaranlara yanıt olarak gelişen düşünme ediminin ürünü; insanın zihinsel faaliyetleri ile dış uyaranlar arasında kurduğu bağlantının sonucu olan zihinsel ürün” (Cevizci, 2000: 103) olarak ele alan tanım çalışmamız açısından daha uygun görünmektedir.

Düşüncenin gelişmesi, toplumsal gelişme ile ilişkilidir. “Toplum gelişmezse düşünce de gelişmez. Bundan ötürü düşünceyi geliştirmek için, toplumu geliştirmek gerekir… Düşünce ve dolayısıyla insan ancak böylelikle sonsuzca ve sınırsızca gelişme olanaklarına kavuşur.” (Hançerlioğlu, 1986: 116)

Toplumsal gelişme ise bilimsel gelişme ile mümkündür. Günümüzde bilimin, toplumlar arası bir mücadele alanına dönüştüğünü söylemek yanlış olmaz. Ancak önceki bölümde de bahsedilen sebeplerden dolayı, yönetimlerin (otoritelerin /iktidarların); bilimsel çalışmalara, sağlayacak oldukları ekonomik faydalar açısından yaklaşımı ile bu çalışmalar için gereksinim duyulan ya da bu çalışmaların sonucu olarak ortaya atılan bilgilerin ya da düşüncelerin toplum tarafından sınırsızca erişilmesine ya da paylaşılmasına karşı aynı bakış açısında olduklarını söylemek güçtür. Toplumun bilgiye erişiminin engellenmesi, düşünceyi; düşüncenin engellenmesi de bilimsel gelişmeyi ve dolayısıyla toplumsal gelişmeyi etkiler. Düşünce özgürlüğü bireyler için olduğu kadar toplumlar için de elzemdir. Çünkü düşünce özgürlüğü olmayan bir toplum geri kalmaya, belki de yok olmaya mahkumdur. Dolayısıyla da bağımsız ve kendine yeten bir toplum olma vasfına ulaşamayacaktır.

Bir toplumda düşüncelerin özgür olabilmesi, bireylerin içinde bulunduğu toplumsal çevre veya ortam ile yakından ilgilidir. Düşünce özgürlüğü ancak

özgür düşünme ortamında, bilginin serbest dolaşımının mümkün olduğu bir ortamda gerçekleşebileceği için, bu çevrenin veya ortamın çoğulcu, müzakereci, hoşgörülü, demokratik, önyargıdan uzak ve tek bir yorumun diğer yorumlara mutlak biçimde baskın olmadığı bir zeminde olması gerektiği söylenebilir. Şahbaz[28], düşüncenin oluşum evresinde gerekli olan özgürlükleri şu şekilde tanımlanmıştır;

- Bilgi ve fikirleri özgürce araştırıp elde etmek,
- Serbestçe öğrenme hakkı,
- Haber alma özgürlüğü,
- Haber alma özgürlüğündeki tıkanan kanalların kaldırılmasını isteme özgürlüğü,
- Çoğulcu bir toplum yapısı,
- Farklı düşüncelerin özgürce serpilip gelişebilmesine olanak sağlayan ortamın sağlanması,
- Demokratik ve özgür bir eğitim yapılmasını isteme hakkı vb.

(Canata, 2016: 620-621)

Toplumsal koşullar ile özgür düşünce arasında, toplumsal gelişmeyi doğrudan etkileyen karşılıklı bir ilişki söz konusudur. Toplumsal koşullar, özgür düşünmenin gelişimi açısından önemli iken, özgür düşünme ile sağlanabilen bilimsel gelişmeler de toplumsal gelişme için ön koşuldur. “Düşünce özgürlüğü düşünmenin oluşması, açıklanması ve edinilmesi sürecinin kısıtlama olmadan gerçekleştiği bir iletişim ağıdır. Bu ağın herhangi bir noktasındaki bozukluk iletişimin kopmasına neden olur. Dolayısıyla bir toplumdaki düşünsel, kültürel, toplumsal vb. alanlardaki gelişmeler bu iletişimin sağlıklı olmasıyla doğru

[28] Şahbaz, İ., (2007), “Karşılaştırmalı düşünceyi açıklama özgürlüğü”, Ankara: Yetkin.

orantılıdır." (Kızılkan, 1994: 8) Tam da bu noktada, toplumsal kurumlar olan kütüphanelerin varlık sebebinin, "toplumsal gelişimi desteklemek amacıyla düşünce özgürlüğünü savunarak, bilimsel gelişmeye katkı sunmak" olduğu belirtilmelidir. Kütüphaneler, amaç ve işlevlerinin doğal bir gereği olarak bu (toplumsal gelişme - düşünce özgürlüğü - bilimsel gelişme) ilişkiler bütününe organik olarak bağlı bir konumdadır.

Düşünce özgürlüğü, yabancı literatürde "intellectual freedom" yani bire bir çevirisiyle "entelektüel özgürlük" olarak geçmektedir ancak Türkçe kaynaklarda genellikle "düşünce özgürlüğü" olarak yer alır. Bu durum, belki kavramı tam manasıyla karşılayamamak gibi bir sonuca götürmese bile, apaçık bir ifadeye tekabül ettiğini söylemek de biraz güçtür. "Intellect"[29] sözcüğü akıllı(-ca) düşünme kapasitesini ifade etmenin yanı sıra, idrak, anlayış, muhakeme etme vb. süreçleri de içine almaktadır. Dolayısıyla "düşünmek" yalnızca düşünme eylemi manasına gelmez, "eleştirel/analitik düşünme" yi de içerir.

Amerikan Kütüphane Derneği (ALA)[30] düşünce özgürlüğünü "başkalarına son derece tartışmalı gelen veya itici olabilen fikirleri bile kısıtlamaksızın, tüm bakış açılarından enformasyon arama ve alma hakkı" olarak tanımlamaktadır. Yani bir nevi sorgulama, araştırma, eleştirme ve itiraz etme (entelektüel otonomi geliştirme) gibi eylemler bütünüdür. Bu noktada şu açığa çıkmaktadır ki; "düşünce özgürlüğü" kapsamlı bir kavramdır ve içerisinde ifade özgürlüğü, bilgi edinme hakkı, din ve vicdan hürriyeti vb. özgürlükleri hatta sadece insan türünün bir üyesi olmaktan ötürü sahip olunan hakları da barındırmaktadır.

Bu bağlamda konuyla alakalı bir diğer araştırmacıya kulak verildiğinde de düşünce özgürlüğünün; kanaat özgürlüğü, ifade özgürlüğü ve bilgiye erişim

[29] "Longman Compact English Dictionary", Longman Group Limited, Harlow, England, 1985.

[30] Ayrıntılı bilgi için bkz. http://www.ala.org/advocacy/intfreedom/censorship/faq

özgürlüğünün bir bileşimi olarak görülmesi gerektiğine dikkat çekildiği görülür. (Sturges, 2016: 176) Nitekim aksini düşünmek, insanın iletişimsel bir varlık olduğu olgusunu ıskalamak anlamına gelecektir. İnsanın bilgi arama edimi sonucu sahip olduğu kanaatleri toplumun diğer üyelerine aktaramadığı bir durumda düşüncenin özgür olduğundan söz edilemeyecektir.

Bunun yanı sıra düşünce özgürlüğü yalnızca düşünme yeteneği ile sınırlı bir özgürlük değildir. Düşünce özgürlüğü ile kastedilen asıl şey düşünsel etkinliğin özgür bir eylem olarak gerçekleşmesi gerektiğini ifade etmektedir. “Bu da dış dünyanın insan zihnindeki yansıması ve düşünme sonucu varılan, düşünmenin ürünü olan görüşün özgürce açıklanması ve diğer insanların bu düşüncelere kısıtlama olmadan ulaşması ile ilgilidir.“ (Kızılkan, 1994: 8)

Ne var ki düşünce özgürlüğü kavramının ilk terimi bizi yine de zihinsel alana çeker ve kavrayışımız öncelikle bu içsel süreçlerden hareketle olgunlaşır. Bu bakımdan her şeyden önce kişinin kendi düşünsel süreçlerini serbest bırakması gerekliliği açığa çıkmaktadır. “’Düşünce özgürlüğü’ ifadesinin anlamı, kişinin muhtemelen bu iki kelimenin birleşiminden bekleyebileceklerine ilişkindir. Düşünce özgürlüğü, bireylerin, zihinlerine; anlayış veya kavrayış geliştirmek için giriştikleri arayışta ve bu bağlamda bilgi ve fikir arayışlarında rehberlik ederek, bu arayış onları her nereye götürüyorsa oraya götürmelerine izin verme özgürlüğü veya yeteneği ve hakkıdır.” (Cooper, 2010: 218)

“‘Düşünsel etkinliğin kapsamında bulunan her şey’ olarak tanımlanan düşünce ve ’tam egemenlik hakkına sahip olma’ şeklinde ifade edilen özgürlük kavramları, ancak bir araya geldikleri zaman birbirlerini gerçek anlamda tamamlamaktadır. Daha açık bir ifadeyle, insan beyninin sınırsız düşünsel

alanından gelip geçen her türlü düşünce, özgürlük kavramının doğasına uygun bir şekil ve anlamda ifade edildiği zaman bir anlam kazanır. Buna da uygun bir tanımlama ile 'düşünce özgürlüğü' (intellectual freedom) adı verilmektedir." (Gülle, 1997: 17)

Literatürde düşünce özgürlüğü ile ilgili birçok – farklı olmakla birlikte ortak noktalar da içeren - tanımlama bulunmaktadır. Bu tanımlardan bazı örnekler vermek çalışmanın seyri açısından gereklidir.

- "En basit şekliyle düşünce özgürlüğü; herkesin, herhangi bir konuda istediği şeye inanmak ve bu inanç veya düşüncelerini uygun gördüğü şekilde açıklama hakkıdır."(Kızılkan; 1988, s.159).
- "Kişinin serbestçe düşünce edinebilme, edindiği düşünce ve kanaatlerden dolayı kınanmama, bunları açıklama ve yayma hakkının dokunulmazlığı" biçiminde tanımlanmaktadır." (Çelik ve Tonta, 1996: 2)
- "İnsanın herhangi bir konuda istediği biçimde düşünme hakkıdır. Bu düşüncelerini ya da inançlarını kendince uygun gördüğü biçimde ifade edebilmesidir. Tüm iletişim araçları aracılığıyla hiçbir biçimde engellenmeden tüm bilgiye ve fikirlere ulaşabilme hakkıdır. Düşünce özgürlüğü, aklın özgürlüğü anlamına geldiği için tüm özgürlüklerin temelini oluşturur." (Sağlamtunç, 1991: 93)
- "Düşüncenin oluşumundan bütün insanlara özgürce sunuluşuna kadar geçen süreci kapsayan ve bu özelliği ile evrensel olan en çağdaş iletişim yöntemidir. Bu çağdaş iletişim yönteminin sürecini oluşturan her birim (düşüncenin üretimi, dağıtımı, sunumu) ne kadar uyumlu ve sağlıklı olursa düşünce özgürlüğü de o denli amacına ulaşır." (Gülle, 1997: 18)

Bu tanımlar doğrultusunda düşünce özgürlüğünü; “dil, din, ırk, cinsiyet vb. herhangi bir ayrıma tabi olmaksızın toplumun her kesiminden insanın, eşit ve özgür şartlarda, herhangi bir konuya ilişkin duygu, düşünce, inanç ya da kanaatlerini, başkalarının hak ve özgürlüklerine zarar vermeyecek şekilde topluma yayma, açıklama, ifade etme hakkını; yasaklama, kısıtlama, denetleme veya engellemeye maruz kalmadan kullanabilmesi” olarak tanımlamak mümkündür.

Bununla birlikte, düşünce özgürlüğünün varlığı için gerekli üç dinamikten söz edilmektedir. Bunlar sırasıyla şöyle açıklanmıştır: “Düşünce özgürlüğünün temel dinamiği, insan onurunun vazgeçilmez öğesi olmasıdır. İnsan, özgür düşüncesiyle onursal bir durum kazandıran bu yönü sayesinde, tinsel varlığını geliştirebilmektedir. Düşünce özgürlüğünün ikinci dinamiği olarak kabul edilen tinsel varlığın gelişimi için düşünce yetisinin önü hiçbir şekilde kapatılmamalı; insana özgürce öğrenebilme ortamı sağlanmalıdır. Kişinin özgürce düşünebilmesi yanında, düşüncelerini yine özgür olarak açığa vurabilmesi düşünce özgürlüğünün üçüncü dinamiğidir.” (Gülle, 1997: 20)

Dolayısıyla meseleyi şu şekilde serimlemek olanaklıdır: Düşünce özgürlüğü, türsel olarak insanın hem varoluşsal hem de bilişsel bakımdan özgünlüğünü veya ayırt edici yönünü ifade eder. Düşünmenin önündeki her engel insanın bu niteliğini yitirmesine veya tam anlamıyla açığa çıkartamamasına sebep olur. Düşüncelerin özgürce paylaşımı ya da ifadesi, yani ifade özgürlüğü yeni ve farklı düşüncelerin (dolayısıyla bilgilerin) ortaya çıkmasında ön koşuldur. Düşüncenin özgürce iface edilmiş olduğu kaynaklarda veya dokümanlarda içerilen bilginin elde edilebilirliğinin adil ve eşit bir altyapısı olmaksızın, bireylerin yeni kişisel ve toplumsal bilgileri edinmesi mümkün

olamayacaktır. O halde düşünce özgürlüğü; ifade özgürlüğü ve bilgiye erişim hakkından bağımsız düşünülemez.

"En geniş anlamıyla ifade özgürlüğü sözlü ve yazılı anlatım, sanatsal gösterim, kişisel görünüm tercihi, yürüyüş, toplantı yapma ve örgütlenme gibi özgürlüklerin tümünü içine alır. İfade özgürlüğü hakkı, bir düşünce veya kanaatin sahibi olan kişiyi -özneyi- koruyan bir haktır. Bu bağlamda da bireyin kendisini serbestçe ifade etmesini ve bu ifade edişin farklı tarzlarını korur." (Çaylı ve Depeli, 2012: 16) Bir toplumda ifade özgürlüğünün geçerli olduğunun söylenebilmesi için, kişilerin düşüncelerini özgürce açıklayabilmesinin yanı sıra, söz konusu düşüncelerini geliştirebilmeleri için gerekli olan bilgi edinme hakkının güvence altına alınması gerekmektedir.

Düşünce özgürlüğü bireylerin düşüncelerini herhangi bir zorlama veya baskı olmaksızın kendi hür iradeleriyle ifade edebilmesi olarak tanımlanırken, belirtilmesi gereken önemli bir nokta da düşüncenin özgürce ifade edilmesinin bir başkasına, başka bir özneye veya "öteki" olana yönelik bir davranış biçiminde meydana gelmesidir. Çünkü bireyin zihnindeki düşünceler dışa vurulmadığı sürece toplumsal açıdan herhangi bir problem yaratmamaktadır. John Bury bu duruma şu sözleriyle dikkat çekmektedir: "Bir kimse istediğini düşünmekten, düşüncesini açığa vurmadıkça, asla menedilemez. Onun kafasının işleyişine sınır çizen, yalnız görgü ve tecrübesi ile tahayyül kabiliyetidir." (Bury,2017: 5) Dolayısıyla insanın düşünmesine veya düşünme eylemine (doğrudan) müdahale edilemese de düşüncelerini ifade etmesinin önüne geçilebileceği belirtilmektedir.

Bu anlamda ifade özgürlüğü, bireylerin başkaları ile olan ve toplumsal ilişkiler ağı içerisinde anlam kazanan bir kavram olarak kabul edilmektedir.

Bilgiyi üreten ve tüketen açısından ifade özgürlüğünün kısıtlanması bireysel var oluş için bir engel olmanın yanında en temel insan hakkı ihlalidir. O nedenle bilginin yayımı, üretimi ve erişim ile de bağlantılı olarak bilgi edinme hakkı bir insan hakkı olarak değerlendirilmelidir. Bu noktada bireylerin ifade özgürlüğünün engellenmesi ya da zihinsel eylemlerinden doğan durumlar sonucunda hukuki yaptırımlar ile karşılaşması bu durumun yalnızca bireyi ilgilendiren bir sorun olmaktan ziyade toplumsal bir sorun haline geldiğinin de göstergesidir.

İfade özgürlüğü, tanımı itibariyle, düşüncenin herhangi bir kısıtlama, engelleme ya da tehdide maruz kalmadan serbestçe ve istenilen şekilde dile getirilebileceğini belirtmektedir. Ancak, bu özgürlüğün kısıtlanıp kısıtlanmaması konusunda tartışmalar öteden beri süregelmiştir. John Start Mill Özgürlük Üzerine (On Liberty) adlı eserinde ifade/düşünce özgürlüğünün başkalarına zarar vermediği ya da başkalarının özgürlüğünü tehdit etmediği sürece sınırlandırılmaması gerektiğini dile getirirken; buna karşı çıkan bir başka görüş, "toplum yararı açısından, düşüncenin ya da ifadenin sınırlandırılabileceğini hatta yasaklanabileceğini öngörmektedir." (Çelik ve Tonta, 1996: 2) Çalışmanın kapsamı gereği yer verilemeyecek olan bu tartışmalara, Marx'ın şu sözleriyle bir yanıt vererek bu konuyu bitirmek yerinde olacaktır: "Özgürlüğün bir biçimi reddedilirse, genel anlamda özgürlük de reddedilir ve özgürlük bir istisnaya dönüşür." (Çaylı ve Depeli, 2012: 15) Yani, özgürlük adına verilen tavizler, yeni tavizleri doğurarak özgürlüğü tamamen ortadan kaldırabilir. Bu yüzden, her bir özgürlük veya özgürlük tarz ve biçimlerinin çoğulluğu, sahip oldukları ilişkisellikte ve aynı zamanda birbirlerini tamamladıkları bir bütünlükte görülmeli ve bu perspektiften değerlendirilmelidir.

“İfade özgürlüğünün korunması ve sahiplenilmesi demokratik bir siyasal rejimin ve istikrarlı bir demokrasinin en önemli teminatıdır. Birleşmiş Milletler tarafından 1948'de kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nde akıl ve vicdan sahibi bir varlık olarak insanın kendini özgürce gerçekleştirmesine yapılan vurgu, düşünce ve ifade özgürlüğünü de içermektedir.” (Çaylı ve Depeli, 2012: 15) İfade özgürlüğünü tanımak, insanları kendi kararlarını kendi özgür iradesiyle verebilen onurlu varlıklar olarak kabul etmekle doğrudan doğruya ilgilidir. Oysa düşüncenin ifadesini yasaklamak, onun muhataplarının kendileri için iyi olanı belirleyemeyeceğini varsaymak anlamına gelmektedir. Dolayısıyla bu kabul insan onurunu inciten ve insan olma halini alçaltan bir durumun varlığına işaret etmenin yanı sıra tüm insanlık adına böyle bir utancında içselleştirilmesine sebep olmaktadır.

Düşünce özgürlüğüne yönelik herhangi bir müdahalenin nereden ve nasıl geldiğine bakılmaksızın meşrulaşması, bireyin seçme ve karar verme hakkının da gasp edilmesi anlamına gelmektedir. Bu durum birey olmayı zorlaştırmanın yanı sıra, toplumsal alanda özgürce yaşamanın temeli sayılan empati, hoşgörü ve müzakerenin yerini yaptırım, yasaklama ve engellemenin almasıyla sonuçlanır ve dolayısıyla toplumu ve bireyi yasakçı bir zihniyetin tahakkümünde oluşturulmuş yasaların boyunduruğuna sokar. Sonuç olarak, birey ve toplum gelişemez ve toplumsal bütünlük bozulur.

Düşünce özgürlüğü, ifade özgürlüğünün yanı sıra bilgiye erişim özgürlüğü ile de yakından ilişkilidir. Bilgiye erişim, toplumların uygarlaşmasında etkili bir görev üstlenmiştir. Bilgiye erişim özgürlüğü olmadan ne gerçek anlamda bilim ve teknolojide ilerleme sağlanabilir ne de sosyal ve demokratik konularda samimi ve yapıcı bir tutum sergilenebilir. Demokratik bir toplumda

insanların düşüncelerini serbestçe dile getirebilmeleri için, gereksinim duydukları bilgiye erişebilmeleri gerekmektedir. Bunu gerçekleştirebilmenin yolu, tüm vatandaşların, demokratik toplum düzenine sahip olan ülkelerde olduğu gibi, ülkemizde de “bilgiye erişimin” insan hakları açısından savunulan ve kısıtlama olmaksızın kullanılan bir hak olduğunun anlaşılması ve uygulanması ile mümkündür. Bu anlamda kütüphaneler, bilgiye erişim sürecini kesintisiz gerçekleştiren temel kurumlardan biri olması sebebiyle, düşünce özgürlüğünün savunucusu olmak, hatta tüm bu süreçlerde aktif olarak rol almak durumundadır.

III.3 BİLGİYE ERİŞİMDE SANSÜR VE MESLEKİ ETİK

Bilgiye erişim, kişinin gereksinim duyduğu veri ya da bilgilere basılı ya da elektronik bilgi kaynaklarından ulaşmak için izlediği yol ya da yöntemler bütünü olarak tanımlanabilir. Bu süreçte kullanılacak olan bilgi kaynaklarına bireylerin kolay ve sınırsız olarak ulaşabilmesi ise bilgiye erişimin vazgeçilmez bir şartıdır.

Daha önce de belirtildiği üzere, özgürlük kavramı düşünme olgusu ile içsel olarak bağlantılıdır; düşünce özgürlüğü ise, bilgiye sahip olma durumunu önsel olarak gerektirir. “Özgür insan, özgürce düşünebilen ve kanaatlerini özgürce ifade edebilen insandır. Bunun ön koşulu da çarpıtılmamış bilgiye erişim hakkıdır. Düşünce özgürlüğü ile bilgi edinme özgürlüğü arasında mutlak bir ilişki vardır. Düşünce özgürlüğünün olmazsa olmazı bilgi edinme özgürlüğüdür.” (Alaca ve Yılmaz, 2015: 94-95)

Düşünce özgürlüğü açısından, bilgiye erişimin önemi göz önüne alındığında, topluma bilgiye erişim hizmeti sunan kurumların da bu konudaki tutum ve işleyişleri dikkate değerdir. Bu anlamda, “kütüphanelerin özel bir zorunluluğu vardır. O da tüm insanlara tüm alanlarda tüm görüş açılarındaki düşünce ürünlerini sunmaktır. Düşünceler farklı ve birbirinin karşıtı bile olsa kütüphane tüm fikirlerin bulunduğu bir katalizör olarak toplumda etkin bir rol oynar.” (Subaşıoğlu, 1997: 473)

Kütüphane, arşiv ve dokümantasyon merkezi gibi bilgi merkezleri toplumun bilgiye özgürce erişmelerini sağlamak adına büyük bir sorumluk üstlenmektedirler. Kitaplar düşüncenin aktarılmasını sağlayan kadim araçlar olarak eski çağlardan beri önemini korumaktadır. Dolayısıyla, kitapların ulaşılabilir olduğu bir mekân olarak kütüphanelerin, düşünce özgürlüğünü

savunması ve bu kapsamda bilgiye erişimi sağlıklı bir şekilde yürütebilecek bir işleyişle topluma hizmet vermesi gerekmektedir.

Kızılkan, kütüphanelerin düşünce özgürlüğü açısından önemine şu sözlerle dikkat çekmektedir: “Demokrasinin işlevselliği ve yerleşmesi kişi özgürlüğüne dayanır. Düşünce özgürlüğü kişi özgürlüğünün temelidir. Ancak, çok yönlü bilgilendirilmiş ve eğitilmiş insanlar doğru seçim yapar ve kendi hareketlerinin sorumluluğunu yüklenirler. Bu nedenle, bireyin her çeşit bakış açısını inceleme, araştırma ve kıyaslama hakkı olması gerekir. Kütüphane bunu sağlayacak en iyi ortamdır.” (Kızılkan, 1988: 160)

Düşünce özgürlüğünün temelinde bilgiye erişim özgürlüğü yatmaktadır. Bilgiye erişim özgürlüğünü sağlama ve koruma kütüphanelerin temel amacıdır. Kütüphaneler bu amacı gerçekleştirme yolunda şu ilkeleri gerçekleştirmeyi taahhüt etmektedir:

- Tüm kayıtlı bilgiler içeriğine önyargısızca yaklaşarak herkese sunulmalı;
- Erişimi kısıtlanmaksızın ve ayrım yapmadan bilgi herkese eşitçe sunulmalı;
- Kullanıcının kişilik hakları korunmalı, bireyler toplumca benimsenmeyen görüşleri izlemekte özgür olmalı ve ne okudukları açıklanmamalıdır;
- Kullanıcıların ne yaptıklarıyla ilgili olarak bir kanaat, düşünce ileri sürülmemeli ve etkide bulunulmamalıdır. (Çelik ve Tonta, 1996: 6)

Kütüphaneciliğin temel işlevlerinden biri olan bilgiye erişim hizmetlerinde karşılaşılan en temel sorun ise sansürdür. Bilgiye özgürce erişmeyi engelleyen sansür, bu bakımdan düşünce özgürlüğünün de ana problemidir. O halde, asli görevi toplumun bilgiye erişmesini sağlamak olan kütüphanecilerin sansür

konusundaki tavır ve davranışlarının meslek etiği ilkeleri ile bağdaşıp bağdaşmadığını ya da bu konuda mesleki kurum ve kuruluşların yaptığı çalışmalar ve üzerlerine düşen görevlerin neler olduğunu incelemek; düşünce özgürlüğünü savunmak ve kütüphanenin üstlendiği mesleki etik sorumluluğa işaret etmek açısından önemlidir. Sansürün kütüphane ile olan ilişkisine geçmeden önce, sansür hakkında genel bir kavrayış oluşması adına bazı açıklamalar yapmak yararlı olacaktır.

Fransızca, *censure* kelimesinin kökenine dayanan sansür kavramı; "ayıplama, ahlak denetimi, ahlak polisi; basında içerik kontrolü"[31] anlamlarında kullanılmaktadır. Genel olarak, bir şeye erişimin engellenmesi, kısıtlanması ya da yasaklanması olarak nitelendirilebilen sansür, insanın bilgiye erişme arzusuyla birlikte yol almaktadır. Toplumsal gelişim, insanlığın ortaya koyduğu bilgi birikiminin bir sonucudur. Ne var ki mevcut yönetici üst sınıfların kendi varlıklarını koşulsuz sürdürebilmesi, bilgiye yalnızca onların sahip olması ya da bilginin onların denetiminde olmasını, toplumun alt sınıflarında ise bilgiye ancak kısıtlı erişiminin olması veya hiç erişiminin olmayışı sayesinde mümkün olmaktadır.

Bugüne kadar var olan tüm iktidarların sansürü bir baskı aracı olarak, kendilerine muhalefet etmeyen ve kendi istedikleri gibi biçimlendirebildikleri bir toplum yaratmak ya da otoriteye boyun eğmeyenleri susturmak için kullandıkları söylenebilir. Bu açıdan sansür insanlık tarihi açısından – insanlığın tarihini genel olarak yöneten ve yönetilen sınıfların oluşturduğu bir tarih olarak ele alırsak - oldukça uzun bir geçmişe sahiptir.

[31] Ayrıntılı bilgi için bkz. https://www.nisanyansozluk.com/?k=sans%C3%BCr

"Platon, entelektüel, dini ve sanatsal nedenlerle sansürü formüle etmiş ilk düşünürdür. Günümüzde sansür geçmişe oranla, hükümetler, dini otoriteler, şirketler ve hatta demokratik yapılanmalar içinde bile artarak uygulanmaktadır. Sansür tarih boyunca toplum içinde yayılan fikirlerin kontrol altına alınması için otoriteler tarafından uygulanan bir yöntem olmuştur. 20. yüzyıl boyunca kitaplar, tiyatro oyunları, filmler, televizyon ve radyo programları, haber programları ve diğer materyaller sakıncalı ve saldırgan fikirler yaydıkları gerekçesiyle yasaklanmıştı. Sansür için bulunan gerekçeler; sapkınlık, müstehcenlik, kışkırtıcılık ve hainlikti. Sansür bu ön yargılarla birlikte sosyal üç yapı (aile, din, devlet) altında meşrulaşmıştı." (Canata, 2016: 190)

Kütüphanecilik açısından ise sansür, "her türlü düşün ve sanat ürününün, siyaset, din, dil ve açık saçıklık açısından sakıncalı olduğu gerekçesi ile üretiminin, dağıtımının, ödünç verilmesinin veya satılmasının yasaklanması ve engellenmesi" olarak tanımlanmaktadır. (Kızılkan, 1988: 161)

Bir diğer tanımlamaya göre ise kütüphanecilik alanı açısından sansürün iki farklı türden edimlerin bir sonucu olarak ortaya çıktığı görülür ve bu zeminde tanımlanır: "Sansür, belirli materyalleri bir koleksiyonun dışında bırakmak veya materyalleri korkudan, baskıdan, ayrımcılıktan veya kimi diğer güçlerden dolayı koleksiyondan kasten çıkarmak gibi hem pasif hem de aktif engelleri kapsayan genel bir engellemedir." (Childs, 2017: 61)[32]

[32] Sansürün kullanıcıya dayatılan bu dışsal formunun yanı sıra kullanıcının kendisinde kökleşmiş bir biçiminin de olduğu unutulmamalıdır. Nitekim kütüphane hizmetlerinde kullanıcı mahremiyeti sağlanmadığında, bireyin tüm bilgi arama faaliyeti gözetlenebilir hale gelmektedir. Oto-sansür olarak adlandırılan bu olgu, bilgi toplumu olabilmenin ve böylece bireylere bilgi aracılığıyla özerklik kazandırılmasının ne denli önemli olduğuna işaret etmektedir. "Oto-sansür, bireyin okuma ve iletişim yoluyla keşfedecek olduğu şeylere sınır çeker. Bir kişi gözetimin –*veya*

“Kütüphanecilik mesleğinin özünde toplumun bireylerine düşünce özgürlüğünü sağlama sorumluluğu vardır. Kütüphaneler kanalıyla, herhangi bir konudaki tüm görüşleri içeren bilgiler, bunlara gereksinme duyan herkese yaş, ırk, cinsiyet, dil, din, ulus, toplumsal ya da politik düşünceleri konusunda hiçbir ayrım yapılmadan sunulur.” (Sağlamtunç, 1991: 93) Bu bağlamda, düşünce özgürlüğünün olmadığı ya da çeşitli ölçülerde kısıtlandığı bir yerde, bireylerin bilgi becerilerini ve entelektüel farkındalıklarını geliştirmek için gereksindikleri bilgileri içeren kaynaklara erişemeyecekleri açıktır. Bu kaynakları kütüphane kullanıcılarına sunamayacak olan bir kütüphane kurumunun da bilgiye serbest erişim sağlama sorumluluğunun gereğini yerine getirmesi olanaklı görünmemektir. Dolayısıyla, hem kütüphanelerin yönetim ve hizmetleri, hem de bu hizmetleri topluma sunan kütüphane personelleri düşünce özgürlüğüne bağlı ve onu savunan bir konumda bulunmalıdır. Sonuç olarak, düşünce özgürlüğüne saygı ve bağlılık duyan kütüphanelerin, hizmetlerini, yukarıda anılan ilkesel tutumlara dayalı olarak, mesleki etik ilkelere uygun bir biçimde yürütmesi gerekliliği tartışmaya açık bir konu olmaktan uzaktır.

Mesleki etik konusu bağlamında, Yılmaz, meslek etiği kavramını “etiğin temel belirleyicisi olarak kaynaklık ettiği ve bir mesleği icra ederken insanın değerini korumak adına etik açıdan genel olarak yapılması ve yapılmaması gerekenlere ilişkin ilke, norm, kural ve değer yargıları” olarak tanımlamaktadır.(Yılmaz, 2009: 2)

---

denetimin- farkında olmasa bile, kendi koşullarına ilişkin anlayışı zayıflatıldığı için özerklik kısıtlanmıştır.” (Childs, 2017: 63)

Yukarıdaki tanımdan hareketle düşünüldüğünde, etik[33] veya özel olarak mesleki etik kavramının; bir işin uygulanması sürecinde, olması ve olmaması gerekene ilişkin olarak, profesyonellerin uymakla mükellef oldukları kimi normatif belirleyicilerin olduğunu ifade ettiği anlaşılmaktadır. Bu anlamda, kütüphanecilik mesleğinin uğraş alanı bilgidir ve profesyonel sorumluluğu gereği, bilgi ile birey/toplum arasında bir köprü vazifesi görmekte ve kullanıcıların veya bilgiye ihtiyaç duyanların herhangi bir engelle karşılaşmadan bilgiye erişmelerini sağlamakla yükümlüdür. Kütüphanelerin bu görevi icraları esnasında, istenilen bilgilerin kullanıcılara hiçbir ayrım gözetmeden, eşit ve doğru bir şekilde ulaştırılması, olması veya yapılması gerekeni; bu olanağa sahip olmasına karşın istenilen bilgilerin çeşitli sebeplerden ötürü kullanıcıya ulaştırılmaması ya da engellenmesi ise olmaması veya yapılmaması gerekeni ifade etmektedir. Dolayısıyla, ilk durum etik davranışa, ikinci durumsa etik olmayan davranışa tekabül etmektedir.

Bunun yanı sıra; bilgiye erişimde mesleki etik açısından, bilgi kaynaklarının yalnızca erişime sunulması sürecinde değil, bu kaynakların erişime açılmasından önceki süreçleri de, yani bilgi kaynağının seçimi, elde edilmesi, organizasyonu ve korunması edimlerini de içine alacak şekilde, gerçekleştirilen tüm işlemlerde söz konusu etik tutuma uygun davranılması gerekmektedir.

Elbette ki, kütüphanecilik alanının mesleki etik kapsamındaki konuları bilgiye erişim ile sınırlı değildir. Bunun yanı sıra; derme (koleksiyon) geliştirme,

[33] Etik genel olarak; ahlak felsefesi; felsefenin, ‘ödev’, ‘yükümlülük’, ‘sorumluluk’, ‘gereklilik’, ‘erdem’ gibi kavramları analiz eden, ‘doğruluk’ ya da ‘yanlışlıkla’ ‘iyi’ ve ‘kötü’yle ilgili ahlaki yargıları ele alan, ‘ahlaki eylem’in doğasını soruşturan ve iyi bir yaşamın nasıl olması gerektiğini açıklamaya çalışan dalı. (Cevizci, 2000: 121)

bilginin düzenlenmesi (kataloglama-sınıflama) süreci, ödünç verme işlemleri, danışma (referans) hizmetleri gibi birçok konu da kütüphaneciliğin etik ilkeleri açısından değerlendirilmesi gereken önemli noktalardır.

Öte yandan, çağımız koşullarında, bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler kütüphaneciliğin problem alanının, derme geliştirme ve bilgi kaynaklarına erişimde sansürleme gibi geleneksel sorunların yanı sıra, fikrî mülkiyet hakları, kullanıcı gizliliği, tam ve doğru bilgiye erişim ve farklı kullanıcı gruplarına hizmet verme gibi etik sorunları da içerecek şekilde genişlemesine yol açmıştır. Dolayısıyla, ele alınan mesleki etik meselesinin, kütüphanenin kurumsal olarak üstenmiş olduğu ilkesel tutumun teorik yanının ötesinde; soyut bir biçimde ifade edilmiş olan bu ilkelerin kütüphane pratiğindeki uygulamalarda da hayata geçirilerek somutlaştırılması gerekliliğini de içerdiği belirtilmelidir.

Bu açıdan düşünüldüğünde, kütüphanelerin demokratik bilgi toplumunun tamamlayıcı ve esaslı bir unsuru olarak, bilgiye erişimde karşılaşılan sansüre ilişkin mesleki etik ilkelere kategorik olarak - yani koşulsuz olarak ve her durumda - sahip çıkmasının ve bunları uygulamada somut olarak gerçekleştirerek düşünce özgürlüğünün meşru ve yerleşik kılınmasında ne kadar stratejik bir işlevi olduğu daha iyi anlaşılmaktadır.

Düşünce özgürlüğü ancak toplumların demokratik, eşit ve adil bir şekilde bir arada yaşadığı ortamlarda mümkündür ve kütüphaneler bu ortamın sağlanmasında etkili kurumlardır. Farklı düşüncelerin toplum nezdinde hoşgörü ve saygı çerçevesinde kabul görebilmesi ve ifade edilebilmesi, kütüphanelerin kullanıcılarına hiçbir ayrım gözetmeden eşit ve demokratik bir anlayışla hizmet vermesi sayesinde gerçekleşebilir. Ancak kütüphanelerin demokratik bir şekilde

hizmet vermeleri ve bu hizmetleri sürdürebilmeleri, kütüphanelerde görev alan personelin tutum ve davranışlarıyla da yakından ilişkilidir.

Bu bakımdan, yani kütüphanecilerin bu genel ilkesel tutumu hayata geçirmeleri açısından, Kütüphanecilik ve Bilgibilim alanında ulusal ve uluslararası düzeyde birçok kurum ve kuruluş tarafından yayınlanmış olan; kütüphanecilerin sağladıkları bilgi hizmetlerini gerçekleştirmeleri sürecinde onlara rehberlik edecek ve yol gösterecek norm, kural ve davranışları içeren mesleki etik kurallar bulunmaktadır.

Bu kuruluşlardan Amerikan Kütüphane Derneği'nin (American Library Association / ALA) "Kütüphane Haklar Bildirgesi"nde (Library Bill of Rights), tüm kütüphanelerin bilgi ve düşünce forumları olduğu belirtilerek, kütüphanelerin ve kütüphanecilerin düşünce özgürlüğü ve sansür konularındaki görev ve sorumlulukları maddeler halinde şu şekilde ifade edilmektedir: (ALA, 1996)

I. Kitaplar ve diğer kütüphane kaynakları, kütüphanenin hizmet verdiği topluluktaki tüm insanların ilgisi, bilgileri ve aydınlanması için sağlanmalıdır. Yaratımlarına katkıda bulunanların kökeni, geçmişi veya görüşleri nedeniyle materyaller dışlanmamalıdır.

II. Kütüphaneler, güncel ve tarihi konulardaki tüm bakış açılarını sunan materyaller ve bilgiler sağlamalıdır. Taraflı ve dogmatik bir biçimde değerlendirilerek uygun bulunmaması nedeniyle materyaller yasaklanmamalı veya kaldırılmamalıdır.

III. Kütüphaneler, bilgi ve aydınlanma sağlama sorumluluğunun yerine getirilmesinde sansüre meydan okumalıdır.

IV. Kütüphaneler, özgür ifadenin ve fikirlere serbest erişimin kısıtlanmasına direnen ilgili tüm kişi ve gruplarla işbirliği yapmalıdır.

V. Bir kişinin kütüphaneyi kullanma hakkı; kökeni, yaşı, geçmişi veya görüşleri nedeniyle reddedilmemeli veya kısıtlanmamalıdır.

VI. Sergi alanlarını ve toplantı odalarını halkın kullanımına açık kılan kütüphaneler, bu imkanları kullanmak isteyen bireylerin veya grupların inanç veya ilişkilerine bakmaksızın, bu tür tesisleri eşit bir şekilde kullanılabilir kılmalıdır.

VII. Kökeni, yaşı, geçmişi veya görüşleri ne olursa olsun tüm insanlar, kütüphane kullanımlarında mahremiyet ve gizlilik hakkına sahiptir. Kütüphaneler, kişisel olarak tanımlanabilir bilgiler de dahil olmak üzere tüm kütüphane kullanım verilerini güvence altına alarak, kişileri bu konuda eğitmeli ve onların kişisel gizliliğini/mahremiyetini savunmalı ve korumalıdır.

ALA'nın Kütüphane Haklar Bildirgesi'nde düşünce özgürlüğü ve sansür konusunda mesleki etiğe ilişkin öncelikli kaygıları 7 maddede toparladığı görülmektedir. Dikkat edilecek olursa, bildirgenin bütünlüğü göz önünde bulundurulduğunda, temelde üç başlık altında incelenebilecek bir metin olduğu anlaşılacaktır. Buna göre, ilk iki maddede, bilgi kaynağı veya bu kaynağın yaratıcısı veya yazarı üzerinden, kütüphane hizmetlerini gerçekleştirecek olan personelin takınması gereken tutum/tutumları açıklanmaktadır. 3. ve 4. maddelerde, kütüphanelerin genel olarak sansür olgusu karşısındaki kurumsal tavrının ne/nasıl olması gerektiğine bir vurgu yapılmıştır. Son üç maddede ise kullanıcılardan hareketle, yine kütüphane hizmetlerinin sunulması sürecinde kullanıcılara yönelik sahip olunması gereken ilkesel tutumlara yer verilmiştir.

Sırasıyla açımlayacak olursak, Bildirge'de öncelikle; tüm kaynakların, yaratıcılarının etnik bakımdan kökeni, geçmişte yapmış oldukları veya siyasi, dinî, ideolojik vb. fikirlerine bakılmaksızın her bir kullanıcının erişimine açık olması gerekliliği; buna bağlı olarak da, her türlü bakış açısına yer veren bilgileri içeren çeşitli dokümanların, yukarıdaki sebeplere benzer bahanelerle yasaklanmaması ve kaldırılmaması gerekliliği, uygulamada sahip olunması gerekli ilkesel bir tutum olarak ortaya konulmaktadır.

3. ve 4. Maddelerde ise, kütüphanenin sansür karşısındaki kurumsal konumuna atıfta bulunularak, yasaklamalar karşısında asla geri adım atılmaması, kısıtlamaya meslek etiğine dayalı sebeplerle karşı çıkılması ve açık erişim ile ifade özgürlüğüne getirilmek istenen yasaklamalara direnen diğer kişi ve yapılarla ortak bir tavrın oluşturulmasının gerekliliği kurumsal bir yükümlülük olarak ifade edilmektedir.

Son üç maddede ise kullanıcı odaklı olarak sıralanan açıklamalarda, nasıl ki ilk iki maddede, eser sahibinin kökeni, geçmişi ve görüşleri dikkate alınmaksızın, eserin herhangi bir önyargılı ve dogmatik yaklaşımla erişime kapatılmaması gerektiği hatırlatılmışsa; burada da kullanıcının kökeni, geçmişi ve görüşleri dikkate alınmaksızın her tür kaynağa erişiminin eşit ve adil bir şekilde sağlanmasının önemine değinilmektedir. Öte yandan kütüphanelerin sahip olduğu tesisler gibi fiziksel mekânların ve hizmetlerin, kişilerin inanç ve ilişkileri ne olursa olsun her tür kullanıcının ve kullanıcı grubunun kullanımına açık olmasının gerekliliği dile getirilmektedir. Ve nihayet kullanıcıların gizlilik ve mahremiyet haklarının korunması da kütüphanelerin sahip olması gereken etik sorumluluklar arasında önemle vurgulanmaktadır.

Genel olarak değerlendirildiğinde, ALA'nın Kütüphane Haklar Bildirgesi'nin; bilginin edinilmesi, seçilmesi, korunması ve bireylere ve topluma serbestçe aktarılmasıyla yükümlü olan; aynı zamanda demokratik bilgi toplumunun esaslı gereklerinden biri olarak kişisel bilgi ile toplumsal bilgi arasındaki döngünün sağlıklı bir şekilde işlemesini sağlamakla yükümlü olan kütüphanelere ve kütüphanecilere; düşünce özgürlüğüne karşı çeşitli uygulamalarla getirilmek istenen sansürün her türlüsünün, hem teoride hem de pratikte karşısında olmak ve sınıfsal, siyasal, dinî vb. kimliğinin ne olduğuna bakmaksızın, hem bilginin yaratıcısının hem de bilgiyi talep eden kullanıcının haklarını korumak ve savunmak sorumluluğunu yüklediği görülmektedir.

Burada özellikle dikkat edilmesi gereken ve belki de daha kritik olan şey, ALA'nın bu bildirgede özel olarak sansürü, ama daha önemlisi, genel olarak iktidarın veya - çoğunluğun hegemonyasına dayalı sistemlerde – toplumun sansürü mümkün kılan ve meşrulaştıran yerleşik ve mutlak inançlarını, dogmalarını, tabularını karşısına alıyor olmasıdır. Ve bu tutumu, ancak bilginin serbest dolaşımı ve aksamadan işleyen kişisel–toplumsal bilgi döngüsü sayesinde gelişebilecek olan eleştirel ve yaratıcı düşünce lehine ve bireylerin, yani eser sahiplerinin ve kullanıcıların hakları adına ortaya koyuyor olması dikkate değerdir.

Uluslararası Kütüphane Dernekleri ve Kurumları Federasyonu'nun (International Federation of Library Associations and Institutions / IFLA) "Kütüphaneciler ve Diğer Bilişim Çalışanları Için IFLA Etik Kuralları" adıyla yayınladiği belgede ifade edilen etik kurallardan "bilgiye erişim ve sansür ile ilgili olan" maddeler şu şekilde belirtilmiştir: (IFLA, 2012)

- Kütüphanecilerin ve diğer bilişim çalışanlarının temel görevi, kişisel gelişim, eğitim, kültürel zenginleşme, eğlence, ekonomik aktivite ve demokratik katılımın yaygınlaştırılması hususlarında bilginin erişilebilir olmasını sağlamaktır.
- Kütüphaneciler ve diğer bilişim çalışanları, devletler, hükümetler, dinî ve sivil toplum kuruluşları aracılığıyla bilgiye ve fikirlere erişimi sansür yoluyla engelleyen yaptırımları reddeder.
- Topluma hizmet sunan kütüphaneciler ve diğer bilişim çalışanları, dermelerine erişim sağlayabilecek her yolu sağlamalı ve hizmetlerini kullanıcıya ücretsiz sunma yollarını aramalıdır. Üyelik ve yönetim ücretlerinin kaçınılmaz olduğu durumlarda, ücretler mümkün olduğu kadar alt seviyede tutulmalı ve sosyal olarak dezavantajlı konumda bulunan bireyleri dışlamayacak pratik sonuçlar üretmelidir.
- Kütüphaneciler ve diğer bilişim çalışanları, dermelerinin ve hizmetlerinin varlığını muhtemel kullanıcılara duyurmalı ve kullanıcıları teşvik etmelidir.
- Kütüphaneciler ve diğer bilişim çalışanları, materyale erişmeyi sağlayan en etkili yolları kullanmalıdır. Kütüphaneciler, bu amaçla kütüphanelerin web sitelerini ve diğer bilgi kurumlarının veri tabanlarını uluslararası erişilebilirlik standartları doğrultusunda tarayabilmeli ve bilgiye erişebilmenin bazı engellerle kısıtlanıp kısıtlanmadığını kesinleştirmelidir.

IFLA'nın bilgiye erişim ve sansür ile ilgili olarak ortaya koymuş olduğu açıklamalara bakıldığında, yukarıda ele alınmış olan ALA'nın Haklar Bildirgesi'nde olduğu gibi üç temel konu üzerinde yoğunlaşıldığı veya üç nokta üzerinde önemle durulduğu görülmektedir.

Bu üç temel mesele kısaca şöyle özetlenebilir: Sansüre koşulsuz biçimde karşı çıkmak, düşünce özgürlüğünü savunmak ve sansüre direnen diğer

yapılarla işbirliği içinde olmak; kaynakları – yaratıcısı kim veya hangi görüşten olursa olsun – her türlü bilgiyi içerecek şekilde erişime açık kılmak ve bilgiyi talep edenin yani kullanıcının kim olduğuna veya hangi görüşte olduğuna bakılmaksızın kaynaklardan eşit ve adil bir biçimde yararlanmasını sağlamak ve onun kişisel gizlilik ve mahremiyet hakkına sahip çıkmak.

Görüldüğü gibi, mesleki etik ilkelerin iki farklı kuruluş tarafından ortaya koyulduğu metinlerde öne çıkan üç öncelikli kaygı vardır. Birincisi teorik olarak bir ilkesel tutuma sahip olmayı ifade ederken; ikinci ve üçüncüsü bu ilkesel tutumun pratikteki uygulamalarda nasıl somutlaştırılacağına yönelik öneriler içerir. İkinci ve üçüncü öneriler – her ikisi de pratiğe ilişkin olmakla birlikte – bir noktada ayrılırlar. İkincisi kaynak veya materyal odaklı iken; üçüncüsü kullanıcı odaklıdır. Şöyle ki, ikinci öneri kaynakların eser sahibinin kim olduğuna bakılmaksızın erişime açık sunuluşuyla ilkesel tutumun gereğini yapma yönünde bir öneri iken; üçüncü öneri ise, bu ilkesel tutumun kullanıcıların kim olduğuna bakılmaksızın bilgiye eşit ve adil erişim ve de gizlilik ve mahremiyet haklarına sahip olduklarına ilişkindir.

Bu saptamalar ışığında, IFLA'nın erişim ve sansür konusundaki etik kurallarına dönecek olursak: Öncelikle, kütüphanelerin kurumsal ve kuramsal olarak düşünce özgürlüğünün yanında ve sansürün tavizsiz bir şekilde karşısında olmasının ilkesel bir gereklilik olduğu ifade edilir. 2. maddedeki "bilgiye ve fikirlere erişimi sansür yoluyla engelleyen yaptırımları reddeder" ifadesi buna işaret eder. İlk maddedeki "demokratik katılımın yaygınlaştırılması hususlarında bilginin erişilebilir olmasını sağlamak" biçimindeki ifade ise, kaynak odaklıdır ve materyallerin her türlü bilgiyi – yani muhtemelen sansürlenmesi arzu edilecek olan bilgiyi de - içerecek kapsamda, herhangi bir

kısıtlamaya gitmeksizin sunulmasına ilişkindir. 3., 4. ve 5. maddelerde ise kullanıcı odaklı önerilerin bir yorumlanışı söz konusudur.

Bu noktada, ALA'nın - yukarıda yapılmış olan ayrım ve ona bağlı olarak ifade edilmiş olan üç temel meseleden ilki hatırlanacak olursa – teorik bir ilkesel tutum olarak sansüre koşulsuz olarak karşı çıkmanın, demokratik bilgi toplumunun varlığı ve sürekliliği açısından ne kadar vazgeçilmez bir role sahip olduğunu ve bu rolü mesleki bir yükümlülük olarak açıkça üstlendiklerini ifade ettiği etik yönetmeliğine değinmek yararlı olacaktır.

Amerikan Kütüphane Derneği (American Library Association / ALA), "Etik ikilemler, değerler çelişki içinde olduğunda ortaya çıkar" yargısından hareketle ortaya koyduğu (Code of Ethics) Etik Yönetmeliği'nin bağlı oldukları değerleri ifade ettiğini belirterek, değişen bilgi ortamında mesleğin gerektirdiği sorumlulukları üstleneceklerini taahhüt etmektedir.

"Bizler bilginin seçimi, düzenlenmesi, korunması ve yayılmasını önemli ölçüde etkiler veya kontrol ederiz. Tüm yurttaşların bilinçli olduğu bir topluma dayanan politik bir sistemde, düşünce özgürlüğü ve bilgiye erişim özgürlüğü konusunda açıkça kararlı olan bir mesleğin üyeleriyiz. Mevcut ve gelecek nesillere bilgi ve fikirlerin serbest akışını sağlama konusunda özel bir yükümlülüğe sahibiz." (ALA, 2008)

Yönetmeliğin ilk üç maddesinde yer alan, "düşünce özgürlüğü ilkelerini destekler ve kütüphane kaynaklarını sansürlemeye yönelik tüm çabalara direniriz; yerinde ve yararlı bir şekilde düzenlenmiş kaynaklar aracılığıyla tüm kütüphane kullanıcılarına en üst düzeyde hizmet; adil hizmet politikaları; eşitlikçi erişim; ve tüm taleplere kesin, tarafsız ve seviyeli yanıtlar sağlarız; her bir kütüphane kullanıcısını özel yaşam ve gizlilik hakkını savunuruz" gibi

ifadelerden de anlaşılacağı gibi, ALA, Etik Yönetmelik'te de, yukarıda sözü edilmiş olan üç temel kaygı üzerinde durmaktadır.

Ülkemizde ise, Türk kütüphanecilerini mesleki bir çatı altında toplamak ve haklarını arayabilecekleri, sorunlarını tartışabilecekleri ve çözüm arayabilecekleri bir ortam yaratmak amacıyla 19 Kasım 1949 yılında Adnan Ötüken öncülüğünde kurulmuş olan Türk Kütüphaneciler Derneği'nin (TKD), bilgi hizmetleri alanında çalışanlara, sorumlulukları konusunda yardımcı olması ve rehberlik etmesi için 1996 yılında hazırladığı, "Mesleki Etik İlkeleri" belgesinde, uyulması gereken norm, kural ve davranışları içeren ve bilgiye erişim ve sansür konularıyla ile ilgili olan ilkeler şu şekilde belirlenmiştir:

- İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi ve diğer uluslararası sözleşmelerle, Türk Kütüphaneciler Derneği (TKD) Düşünce Özgürlüğü Bildirisi'nde yer alan bilgiye erişim hakkını, toplumun tüm bireyleri için savunur ve gereklerini yerine getirmeye çalışırlar.
- Düşün ve sanat ürünlerine yönelik sansüre karşı çıkar ve düşünce özgürlüğünü savunurlar.
- Kullanıcılara hiçbir ayrım gözetmeksizin eşit davranırlar.
- Doğru ve yeterli bilgiyi zamanında sunarak, görevini mesleğe değer katacak biçimde gerçekleştirirler.
- Kullanıcıların yaptığı araştırmaların, ödünç aldığı ve/veya yararlandıkları bilgi kaynaklarının neler olduğunun gizliliğini garanti eder, onların kişisel bilgilerini yasal gereklilik dışında kimseyle paylaşmazlar. (TKD, 2010)

Bilgiye erişim ve sansür konuslarında TKD'nin saptamış olduğu mesleki etik ilkeler değerlendirildiğinde de yine – yukarıda sözü edilmiş olan – üç temel noktada yoğunlaşıldığı görülmektedir: Kurumsal ve teorik veya kuramsal

anlamda sansüre karşı tavizsiz ve koşulsuz ilkesel tutum, bu tutumun pratikte hayata geçirilmesi sürecinde kaynak odaklı uygulamalar ve kullanıcı odaklı uygulamalar hakkında olması gerekene ilişkin öneriler.

İlk iki maddedeki, "bilgiye erişim hakkını, toplumun tüm bireyleri için savunur ve gereklerini yerine getirmeye çalışırlar", "sansüre karşı çıkar ve düşünce özgürlüğünü savunurlar" biçimindeki ifadelerden, TKD'nin, sansür karşısındaki kategorik karşı çıkışı ilkesel bir tutum olarak benimsediği anlaşılmaktadır. 4. maddede, kaynak odaklı kaygının taşındığı ve "doğru ve yeterli" bilginin sunulmasının, yani ayrım yapmaksızın ve kısıtlamaksızın her türlü bilgiyi içeren kaynağa erişimin sağlanmasıyla mesleki etiğin uygulamadaki somutlaşmasına önem verildiği görülür. 3. ve 5. maddelerde, ilkesel tutumun kullanıcı açısından hayata geçirilmesine örnek olarak, kullanıcılara eşit davranılması ve gizlilik ve mahremiyet haklarının korunmasına değinilir.

ALA'nın, IFLA'nın ve TKD'nin, bilgiye erişim ve sansür konularında ortaya koymuş olduğu, sahip olunması ve uyulması veya uygulanması gereken meslek etiği ilkelerinin yer aldığı bu metinlerin bir bütünlük içerisinde değerlendirilmesi, çalışmanın bu bölümündeki temel izleğin daha iyi anlaşılması açısından yararlı olacaktır.

Bu üç ayrı kuruluşun bu metinler özelinde, üzerinde durduğu temel mesele, bilgiye erişim ve sansür konularında kütüphanenin rolünün ne olması gerektiğini veya kütüphaneye düşen sorumluluğu ifade eden mesleki etik ilkeleri anlaşılır bir biçimde tek tek ortaya koymaktır. Ne var ki, açıklamaların benzerlikleri ve farklılıkları dikkate alınmaksızın incelenmesi kafa karışıklığına ve belki de bazı tekrarlara düşmeye sebep olabilir. Bu nedenle, yukarıda, metinlerin maddde madde analizinden hareketle yapılmış olan soyutlama veya

genellemede gösterilmiş olduğu gibi, bu metinlerin bütünlüğünden çıkarsanabilecek olan üç temel mesele vardır.

Buna göre; kütüphaneler ve kütüphaneciler, koşullar nasıl olursa olsun, ilkesel olarak sansüre karşı olmak, bu yaklaşımda olanlarla işbirliği yapmak ve bilgiye serbest erişimi mümkün kılan düşünce özgürlüğünü tavizsiz bir biçimde savunmakla yükümlüdür. Dahası bu yükümlüğünü pratikte yerine getirmek veya hayata geçirmek adına; yaratıcısının kimliğine ve görüşlerine aldırmaksızın "her türlü kaynağı" serbest erişime açık bir biçimde tutmakla ve bu kaynaklara, kimliğine ve görüşlerine bakmaksızın "her türlü kullanıcının" eşit ve adil bir şekilde erişimini sağlamak ve kullanıcıların gizlilik ve mahremiyet haklarını korumakla da yükümlüdür.

Ancak ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşların, bilgi hizmetleri alanında çalışanlar için hazırlamış olduğu bu mesleki etik ilkelerin uygulanması, verilen bilgi hizmetlerinin ve toplumsal konsensüsün düşünce özgürlüğü çerçevesinde inşası açısından yeterli değildir. Kütüphaneciler, yalnızca topluma hizmet vermez, ayrıca topluma örnek olurlar. Dolayısıyla, kütüphanecilerin düşünce özgürlüğü ve sansür konularındaki tavrı ve bakış açısı, bunu destekleyip desteklememesi, toplumun bu konulardaki değişim ve dönüşümünde etkendir. Toplumsal alanda düşünce özgürlüğünün yaygınlaşması ve kalıcılığının sağlanması, kütüphanecilerin, mesleklerini hakkıyla yerine getirilebilmeleri için, uymaları gereken bu etik ilkeleri içselleştirmeleri ve onlara sahip çıkmaları ile mümkündür. Subaşıoğlu'nun deyimiyle, meslek etiği ancak "meslek elemanlarınca benimsendiği ve korunduğu sürece yürürlükte kalabilir." (Subaşıoğlu, 1997: 469)

III.4 ÖZGÜRLÜK BİLDİRGELERİ VE KÜTÜPHANELER

Özgürlük ve otorite arasındaki çekişme çok eski çağlardan bu yana süre gelen bir mücadeledir. Dolayısıyla geçmişten bugüne verilmiş olan bu özgürlük mücadeleleri sonucunda, kişilerin temel hak ve özgürlüklerinin korunması ve güvence altına alınması için birçok "özgürlük bildirgesi" hazırlanmak durumunda kalınmıştır. İnsanlığın hak ve özgürlükleri açısından büyük kazanımlarının eseri olan bu bildirgelerin en önemli olanlarına kısaca göz atmakta bu bölümün amaçları açısından fayda vardır.

"İnsanlık tarihinin bilinen en eski insan hakları bildirgesi *Hammurabi Kanunları*'dır. Dünyanın ilk metropolisi olan Babil kralı Hammurabi (MÖ.1795-1750)'nin adıyla anılan bu kanunlar bir yönetici tarafından halka ilan edilen en eski kanun olarak bilinmektedir." (Aktan ve Vural 2004: 4) Kısasa kısas ilkesince düzenlenmiş olan bu yasalar, işlenen suçlara göre olmak kaydıyla, suçlu kişilere çok büyük yaptırım ve cezalar uygulamayı öngörmekteydi. Yalancı şahitlerin ölüm cezasına çarptırılmaları veya suçlanan kişilerin suçlu olmadıklarını kanıtlamaları için Fırat nehrine atılmaları gibi günümüz hukuk kurallarından çok farklı ve evrensel hukuka uygun olmayan bir yapıya sahip olsalar da, bu kanunlarda tanınan kimi hak ve özgürlükler ve bunların korunmasına dönük düzenlemeler dolayısıyla *"Hammurabi Kanunları"* önemli özgürlük bildirgeleri arasında sayılmaktadır.

Öte yandan, daha önce de değinilmiş olan, 19 Haziran 1215 yılında yayımlanan ve İngiltere Kralı John'un yetkilerini sınırlandıran *"Magna Carta" (Magna Charta Libertatum)* batı dünyasının verdiği özgürlük mücadelelerinin ilk kazanımıdır. Tarihteki ilk yazılı özgürlük belgesi olması sebebiyle de ayrıca öneme sahiptir. Bildirgede yer alan şu ifadeler, kralın yetkilerinin

sınırlandırıldığını ve bu yetkilerin bir kısmının baronlara verildiğini bildirmesinin yanı sıra halkın da bazı hak ve özgürlüklere sahip olduğunu göstermektedir: "Her şeyden önce, Tanrı'nın önünde diz çöktük ve bizim ve varislerimiz için İngiliz Kilisesi'nin sonsuza dek özgür olduğunu, haklarına eksiksiz bir şekilde, özgürlüklerine de kısıtlanmadan sahip olması gerektiğini bu sözleşme ile teyit ettik… Bu sözleşmeye biz uyacağız; varislerimiz de sonsuza kadar samimiyetle bu sözleşmeye uyacaklardır… Tüm özgürlüklere bizim ve varislerimizin sahip olmasını ve olmaya devam etmesini krallığımızın bütün özgür insanlarına kabul ettirdik. Bu bizim ve varislerimiz tarafından onlara ve onların varislerine de kabul ettirilmiş sayılmalıdır." (Aktan ve Vural, 2004: 39)

Özgürlük mücadeleleri açısından 26 Temmuz 1581'de yayımlanan *"Hollanda Bağımsızlık Bildirisi" (Dutch Declaration of Independence)* de önemli belgelerden bir tanesidir. Bildiride, "Halk prens için değil, tersine prens halk için yaratılmıştır; çünkü halk olmasa prens de olmazdı. Prens uyruklarını hak ve adalete uyarak yönetmeli, onları bir baba evlatlarını nasıl severse öyle sevmeli, bir çoban sürüsünü nasıl güderse, aynen öyle bağlılıkla gütmelidir. Eğer böyle davranmaz, köle muamelesi yaparsa, bir tirandır artık o." biçiminde ifadeler yer almaktadır. (Aktan ve Vural, 2004: 45) Bu bağlamda, kralın halka hizmet için var olduğunu ve ona karşı sorumlu olduğunu, eğer halka karşı sorumluluğunu yerine getirmezse, yetkileri elinden alınarak yeni bir kral seçileceği de belirtilmektedir. Bu bildiri, demokratik anlayışın gelişmesini sağlaması bakımından önemli hukuki metinlerden biri olarak kabul edilmektedir.

Yine demokrasi ve insan hakları açısından çok önemli bir bildiri olan *"Habeas Corpus"* 1679 yılında İngiltere'de yayımlanmıştır. "Bu bildiri keyfî gözaltılar ve tutuklamaların kaldırılması, yargısız infazlara son verilmesi ve

suçlu olduğu iddia edilen kimseye ve yakınlarına önce suçunun tebliğ edilmesini şart koşmaktadır." (Aktan ve Vural, 2004: 6) Kişinin işlediği bir suç dolayısıyla özgürlüğünden mahrum bırakılabilmesinin hukuki yaptırımının yargıçlar tarafından belirlemesi olarak tanımlanan *"Habeas Corpus"* kuralı esasen, tacın (kralın) hiçbir emrinin mahkemeden üstün olamayacağını ifade etmektedir. Bu bakımdan "Habeas Corpus" modern hukuk sisteminin de temelini oluşturmaktadır.

Bahsedilen bu bildirilerin yanı sıra, 1689 yılında *"İngiltere İnsan Hakları Bildirisi" (Bill of Rights)*, 12 Haziran 1776 yılında ABD'de *"Virginia İnsan Hakları Bildirisi" (Virginia Bill of Rights)*, 14 Temmuz 1776'da *"Amerikan Bağımsızlık Bildirisi" (American Declaration of Independence)* ve 3 Eylül 1791'de *"Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi" (La Déclaration des droits de l'Homme et du citoyen)* kişi hak ve özgürlükleri bakımından yayımlanmış olan önemli belgelerdir. Bu belgeler, insanlığın 20. yüzyıla dek vermiş olduğu özgürlük mücadelelerinin en çarpıcı eserleridir. Aynı zamanda, günümüz hukuk devleti ve demokrasisinin temellerini oluşturması bakımından da ayrıca değerlidirler.

Elbette ki özgürlük, hiçbir çağda düşünce özgürlüğünden bağımsız olarak değerlendirilmemiştir. Bunun yanı sıra, özgürlüklerin temelinde, düşünce özgürlüğünün bulunduğu şüphesizdir. Çünkü düşünemeyen halklar, kendileri için neyin iyi neyin kötü olduğunun ayırdına varamayarak otoritelerin zulmü altında ezilmeye veya bunu yapabilme becerisine sahip olmasına rağmen istemediği ya da karşı olduğunu düşündüğü şeyleri ifade etme hakkına sahip olamayan halklar susturulmaya mahkûmdur. Bu bakımdan, özgürlük mücadelelerinin büyük kazanımları olan özgürlük bildirgelerinde düşünce özgürlüğünün özellikle belirtilmesi, bunun temel bir insan hakkı olarak

tanımlanmasını ve algılanmasını sağlamaktadır. Bu bildirilerin en önemlilerinden bazıları anılmaya değerdir.

3 Eylül 1791'de *"Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi (La Déclaration des droits de l'Homme et du citoyen)*'nin 11. maddesinde "düşüncelerin ve inançların serbest iletimi insanın en değerli haklarındandır. Bu nedenle her yurttaş serbestçe konuşabilir, yazabilir ve yayınlayabilir, ancak bu özgürlüğün yasada belirlenen kötüye kullanılması hallerinden sorumlu olur." (Aktan ve Vural, 2004: 95) ifadesi yer almaktadır.

"1789 tarihli *'İnsan ve Vatandaş Hakları Bildirisi' (Declaration of Rights Man and of the Citizen)* nin 10. ve son maddesine göre, 'hiç kimse fikirlerinden dolayı, bunlar dinsel dahi olsalar, tedirgin edilemez, yeter ki açığa vurulmaları kanunla kurulan kamu düzenini bozmasın' denmektedir." (Besimoğlu ve Korkut, 2011: 210)

15 Aralık 1791 yılında yayımlanan *"Amerikan Haklar Bildirgesinin"* 1. maddesinde *"*Kongre, din kurumuna saygı göstermeyen, dinin serbestçe uygulanmasını engelleyen ya da ifade ve basın hürriyetini ortadan kaldıran veya barışçı bir şekilde toplantı yapma hakkını ve şikâyetlerinin düzeltilmesi için hükümete dilekçe verme hakkını engelleyen hiçbir kanunu çıkaramaz" (Aktan ve Vural, 2004: 97) ifadesi yer almaktadır.

1849 yılında hazırlanan *"Alman halkının temel hakları Alman İmparatorluğunun Anayasası Bölüm VI" 'nın 4. m*addesi 143. bendinde "Her Alman düşüncelerini sözlü, yazılı, basılı ya da resimle serbest bir şekilde ifade etme hakkına sahiptir. Basın özgürlüğü hiçbir koşul altında ve hiçbir çerçevede kısıtlanamaz, sansür, ayrıcalık, güvenlik düzenlemeleri, devlet direktifleri,

matbaacılar ya da kitapçılar üzerine getirilecek kısıtlamalar, postalamanın yasaklanması ve serbest trafiği engelleyecek diğer herhangi bir mâni ile geciktirilemez, engellenemez" (Aktan ve Vural, 2004: 109) denilmektedir.

10 Aralık 1948 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nca kabul ve ilan edilen *"İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi' (Declaration of Universal Human Rights)'nin* 19. maddesine göre; *"*Herkes, düşünce ve ifade özgürlüğü hakkına sahiptir; bu hak, düşüncelerinden ötürü rahatsız edilmemek, haberleri ve düşünceleri istenilen araçlarla aramak, elde etmek ve yaymak özgürlüklerini içermektedir."(Besimoğlu ve Korkut, 2011: 210)

4 Kasım 1950 yılında Roma'da Avrupa Konseyi tarafından hazırlanıp imzalanan *"Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi" 'nin (European Convention of Human Rights)* 9. maddesinde "Herkes düşünce, vicdan ve din özgürlüğüne sahiptir." Ve 10. maddesinde "Herkes ifade özgürlüğüne sahiptir. Bu hak, kamu makamlarının müdahalesi olmaksızın ve ülke sınırları gözetilmeksizin, kanaat özgürlüğünü ve haber ve görüş alma ve de verme özgürlüğünü de kapsar" (Danıştay, 2010) ifadelerine yer verilmiştir.

Yukarıdaki uluslararası bildirgelerde de belirtildiği üzere, düşünce özgürlüğü, insanın doğal olarak sahip olduğu temel haklarından biridir ve kişinin hiçbir kısıtlamaya uğramadan, herhangi bir konudaki düşüncesini, evrensel hukuk normları dâhilinde olmak kaydıyla, kamusal alanda ifade edebilmesi hakkına sahip olduğu anlamına gelir. Bunun yanı sıra, bu hak kişinin bilgi, haber ya da görüş alabilme ya da paylaşabilme özgürlüğünü de içermektedir.

Bu açıdan bakıldığında, toplumsal işlevleri gereği düşünce özgürlüğünü savunmakla yükümlü olan kütüphane kurumları önem kazanmaktadır.

Kütüphanecilik mesleğinin özünde kim olduğuna, geçmişine, sahip olduğu inanç, kanaat ve görüşlere bakılmaksızın toplumun her ferdine veya her toplumsal gruba, bilgi edinme özgürlüğüne dayalı olarak, bilgiye serbest erişim hakkını sağlama ve bu hakkı koruma sorumluluğu vardır. Kütüphaneler aracılığıyla, herhangi bir konudaki tüm farklı görüşleri içeren bilgilerin, bu bilgilere gereksinim duyan kişilere yaş, ırk, cinsiyet, dil, din, ulus ya da politik düşünceleri konusunda hiçbir ayırıma tabi tutulmadan sunulması gerekmektedir. Kütüphanenin düşünce özgürlüğü açısından, hatta demokratik bilgi toplumunun varlığı açısından kritik rolü de bu noktada ortaya çıkmaktadır. Ancak istediği bilgiye kısıtlanmadan ulaşabilen bireyler demokratik ve özgür bir toplum oluşturabilirler ve ancak kütüphanenin kişisel bilgi – toplumsal bilgi döngüsünün işlerliğini sağlaması sayesinde edinilen bilgi becerilerine sahip olan bireyler bilgi toplumunu meydana getirebilirler.

Kütüphane kurumu sahip olduğu bilgi kaynaklarını dolayısıyla her türlü bilgiyi bireylerin erişimine açmakla sorumludur. Bilginin üretiminin ve paylaşımının veya bilgiye erişimin siyasi, ideolojik, ticari, dinsel ya da ahlaksal nedenlerle kütüphane tarafından yasaklanması veya kısıtlanması sansür anlamına gelmektedir ki bu durum kütüphane kurumunun bilginin toplumsallaşma kanallarını engellemesi ve böylelikle kendi varlık koşulunu ortadan kaldırma teşebbüsünde bulunması anlamını taşır. Başka bir deyişle, bir toplumsal hizmet kurumu olarak kütüphane, kendi çalışma nesnesine sansür uygulayarak esasen sahip olduğu toplumsal amacı baltalamış ve iktidar veya gelenek tarafından araçsallaştırılmış olur. Bu nedenle düşünce özgürlüğünü savunmak, kütüphane kurumu için bir varlık sebebi olmasının yanı sıra bir zorunluluktur da.

Kütüphane ve bilgibilim alanında çalışmalar yapan ve mesleki yasa ve yönetmeliklerin oluşturulmasında görev alan – önceki bölümde bilgiye erişim ve sansür konusundaki mesleki etik ilkeler bağlamında kimi bildiri ve yönetmeliklerine değinilmiş olan - birçok ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluş bulunmaktadır. Bu kurum ve kuruluşların düşünce özgürlüğü hakkında hazırlamış oldukları bildirilerden ön plana çıkanlar çalışmanın kapsamı içerisinde değerlendirilecektir.

Bunlar IFLA'nın "Kütüphaneler ve Düşünce Özgürlüğü" konulu bildirisi, ALA'nın Okuma Özgürlüğü Bildirisi ve TKD'nin Düşünce Özgürlüğü Bildirgesi'dir. Bu dökümanların yorumlanmasında da, bir önceki bölümde ALA'nın "Kütüphane Haklar Bildirgesi", IFLA'nın "Kütüphaneciler ve Diğer Bilişim Çalışanları Için IFLA Etik Kuralları" ve TKD'nin "Mesleki Etik İlkeleri" belgelerinin analizinde kullanılmış olan, üç temel başlık altında değerlendirme ve yorumlama şablonu; maddeler arasındaki benzerlik ve farklılıkların fark edilmesi bakımından; ayrıca metinlerin bütünlüğü göz önüne alındığında, ele alınmış olan meselenin esasen ne olduğunun anlaşılması açısından yararlı olacaktır.

Anımsanacak olursa, "bilgiye erişim, sansür ve mesleki etik" bağlamında yukarıda ele alınmış olan üç bildiride de öne çıkan temel izlek üçlü sınıflama altında daha anlaşılır kılınmıştı. Bu bölümde incelenecek olan bildirilerdeki öncelikli kaygı farklı bir bağlamda, yani "düşünce özgürlüğü ve kütüphaneler" bağlamında dile getirilmiş olsa da, aşağıdaki analizlerde, aynı üçlü tasnifin bu dokümanlara da uygulanabileceği görülecektir.

IFLA'nın "Kütüphaneler ve Düşünce Özgürlüğü" (Libraries and Intellectual Freedom)[34] konulu bildirisine göre;

- Kütüphaneler bilgilere, düşüncelere ve yaratıcı eserlere erişim sağlarlar. Bilgi, düşünce ve kültüre açılan kapılar olarak hizmet verirler.
- Kütüphaneler hem bireylere hem de gruplara yaşam boyu öğrenme, bağımsız karar alma ve kültürel gelişim yönünde gerekli desteği sağlarlar.
- Kütüphaneler, düşünce özgürlüğünün gelişmesi ve korunmasına katkıda bulunurlar ve temel demokratik değerler ile evrensel insan haklarının korunmasına yardımcı olurlar.
- Kütüphaneler bilginin ve düşünsel faaliyetin ifadelerine erişimi hem garanti etme hem de kolaylaştırma sorumluluğuna sahiptirler. Bu maksatla, kütüphaneler, toplumun çoğulluğunu ve çeşitliliğini yansıtan en geniş çeşitlilikteki materyalleri edinmeli, muhafaza etmeli ve erişilebilir kılmalıdırlar.
- Kütüphaneler, kütüphane materyalleri ve hizmetlerinin seçimi ve elde edilebilirliğinin; siyasi, ahlaki ve dini görüşlere değil, mesleki değerlendirmelere tabi olduğunu garanti etmelidirler.
- Kütüphaneler bilgiyi özgürce edinmeli, organize etmeli ve yaymalı, ayrıca sansürün her türlüsüne karşı koymalıdırlar.
- Kütüphaneler materyalleri, imkânları ve hizmetleri tüm kullanıcılar için eşit bir biçimde erişilebilir kılmalıdırlar. Irk, inanç, cinsiyet, yaş veya herhangi bir başka nedenden ötürü ayrımcılık olmamalıdır.

[34] https://www.ifla.org/about-faife

- Kütüphane kullanıcıları kişisel gizlilik ve anonim olma (ismini gizleme) hakkına sahip olmalıdır. Kütüphaneciler ve diğer kütüphane çalışanları kullanıcıların kimliğini veya yararlandıkları materyalleri, üçüncü kişilere açıklamamalıdırlar.
- Kamu kaynaklarıyla finanse edilen ve halkın erişimine açık kütüphaneler düşünce özgürlüğü ilkelerini savunmalıdırlar.
- Bu tür kütüphanelerdeki kütüphaneciler ve diğer çalışanlar bu ilkeleri savunma yükümlüğüne sahiptirler.
- Kütüphaneciler ve diğer profesyonel kütüphane çalışanları, hem işverenlerine hem de kullanıcılarına karşı sorumluluklarını yerine getirmelidirler. Bu sorumlulukların çatışması durumunda, kullanıcıya karşı olan yükümlülük öncelikli olmalıdır.

Kütüphaneler ile düşünce özgürlüğü arasındaki ilişkiye yönelik olarak IFLA tarafından yayınlanan yukarıdaki bildiride, 11 maddede listelenmiş olan bu açıklamalar genel bir bakışla incelendiğinde, yine üç temel kaygının ortaya çıktığı anlaşılmaktadır.

Kütüphanelerin, kurumsal ve kuramsal olarak, sansür karşısında hiçbir şarta bağı kalmaksızın muhalif bir konumda olması gerektiğini ifade eden ilkesel tutum, 6. maddede, “sansürün her türlüsüne karşı koymalıdırlar” cümlesiyle ortaya koyulmaktadır. Ayrıca 3. maddedeki, “demokratik değerler ile evrensel insan haklarının korunmasına yardımcı olurlar” cümlesiyle, kütüphanelerin sansür karşısında konumlanma sorumluluğunun yanı sıra savunmak durumunda olduğu kimi değerlerin ve hakların da olduğu hatırlatılmaktadır. 9. ve 10 maddelerde ise, kütüphanecilerin, bu demokratik değerlerin ve insan haklarının en vazgeçilmezlerinden biri olarak doğrudan doğruya “düşünce özgürlüğü ilkelerini” savunma yükümlülüğüne sahip oldukları belirtilmektedir.

Bu dört maddede üzerinde durulan temel mesele, önceki bölümde ele alınan bildiri incelemelerinde yapılmış olan üçlü tasnifin ilk ayağında dile getirilmiş olan tutumdur. Yani her ne koşulda olursa olsun, ilkesel bir tutum olarak, sansüre karşı çıkmak ve düşünce özgürlüğünü savunmak, ayrıca bu temel insan hakkının korunması konusunda sorumluluk almak gerekliliğine yapılan vurguya işaret etmektedir.

Teorik olarak ödünsüz biçimde sahip olunan bu ilkesel tutumun pratikte nasıl somutlaştırılabileceği konusunda, tasnifin iki ayağı daha olduğu belirtilmişti: Bunlar; bilgi kaynağı odaklı öneriler ile kullanıcı odaklı önerilerdir.

Bilgi kaynağı ya da eser odaklı yaklaşımda ön plana çıkan, kütüphanelerin, yaratıcısına veya içeriğine bakmaksızın her türlü bilgi kaynağını serbestçe edinme ve erişime açma sorumluluğudur. Bu hizmet sırasında herhangi bir nedenle herhangi bir bilgi kaynağının erişiminin yasaklanması veya kısıtlanması, mesleki açıdan kabul edilemez bir edim olarak addedilir. 1. ve 6. maddede bu kaynakların özgürce edinimi ve erişime açılması sorumluluğu belirtilmiştir. Ama daha önemlisi, 4. maddede, bu erişimi hem garanti etme hem de kolaylaştırma görevine değinilmekte; ayrıca, kütüphanenin kaynak seçiminde, “toplumun çoğulluğunu ve çeşitliliğini” yansıtacak ölçüde geniş bir skalayı hedeflemesi gerektiği ifade edilmektedir. İlkesel tutumun bilgi kaynağı bağlamında somutlaşmasının bu adımında, kaynakların ve hizmetlerin seçimi ve erişime açılmasında “siyasi, ahlaki veya dinî görüşlerin değil, mesleki değerlendirmelerin” belirleyici olması gerektiğini vurgulayan 5. madde bu konudaki en hassas noktayı dile getirmektedir. Bu noktada, bilgi kaynaklarının seçimi ve erişiminde herhangi bir sansür girişiminin uygulamada önlenmesi yükümlülüğüne dikkat çekilmektedir.

Sonuç olarak, sansüre karşı ilkesel tutumun, kaynak seçimi ve kaynağın erişime açılması bağlamında hayata geçirilmesi sürecinde, kütüphane hizmetleri pratiği içerisinde nasıl bir yol izleneceğini ifade eden bu dört maddede dile getirilen esas mesele; serbestçe edinilen ve her insana hitap edebilecek kapsamda bir içeriğe sahip olan tüm kaynakların, yani her türlü bilginin ve her türlü düşüncenin, herhangi bir yasaklama veya kısıtlamaya gidilmeksizin erişime açılmasının, kütüphanenin ve kütüphanecilerin aslî sorumluluklarından biri olduğuna ilişkindir.

Kullanıcı odaklı yaklaşımda ise, sansür karşısındaki ilkesel tutumun kütüphane hizmetleri aracılığıyla hayat geçirilmesi konusunda, ihtiyaç duyulan bilgi kaynaklarının herkes için, yani kim olduğuna, geçmişine veya görüşlerine bakılmaksızın her kullanıcı için eşit ve adil biçimde erişime açılması ve ayrıca kullanıcıların gizlilik ve mahremiyet haklarının korunması olarak ifade edilen yükümlülük 7. ve 8. maddelerde belirtilmektedir. Nitekim kullanıcının kimliği, inancı, görüşleri veya geçmişi nedeniyle bilgiye erişimin kısıtlanması veya kullanıcının kişisel bilgilerinin başka kişi ve kurumlarla paylaşılması, doğrudan doğruya düşünce özgürlüğüne aykırı ve sansüre karşı ilkesel tutuma sığmayan bir uygulama olacaktır. Ayrıca 2. maddede, bireylere ve gruplara yaşam boyu öğrenme, bağımsız karar alma ve kültürel gelişme açısından destek veren bir kurum olarak tanımlanan kütüphanenin önemli işlevlerinden birini de ortadan kaldırmış olacaktır. Öte yandan, 11. maddede kütüphanecilerin üstlerine ve kullanıcılara karşı sahip oldukları sorumlulukların çatışması durumunda kullanıcı lehinde hareket etmeleri gerektiğine yönelik uyarı dikkate değerdir. Bu öneri, kütüphanecilere, gerçekleştirdikleri hizmetlerin her şeyden önce toplum yararına ve toplum için olduğunu; ayrıca, her türlü sansürün, düşünce özgürlüğünü hedef almakla, toplumsal özgürlüğe yönelik bir müdahale anlamına gelmesinden

ötürü, kullanıcının bilgiye erişim hakkını ne pahasına olursa olsun daima korumakla yükümlü olduklarını anımsatmaktadır.

Sonuçta, bu dört maddede ifade edilenler dikkate alındığında, koşulsuz olarak sansürün karşısında olup özgürlükten yana olmanın, kaynak seçimi ve sağlanan erişim ile birlikte değerlendirildiğinde, kütüphaneye ve kütüphanecilere yüklediği sorumluluğun doğrudan doğruya kullanıcı ile ilgili olduğu görülmektedir.

Bildirinin bütünlüğü gözetildiğinde, üçlü sınıflandırma üzerinden serimlenen maddelerde, sansüre karşıtlık ve özgürlük savunusu ilkesel bir tutum olarak göze çarpmakta ve bu tutumun kaynak ve kullanıcı açısından iki farklı başlıkta ele alınan kütüphane hizmetleri aracılığıyla sahada nasıl uygulanması gerektiğine ilişkin önerilerin ortaya koyulduğu anlaşılmaktadır.

"Kütüphane Haklar Bildirgesi" (Library Bill of Rights) ve "Okuma Özgürlüğü Bildirisi" (The Freedom to Read) ALA'nın öne çıkan önemli metinlerindendir. Kütüphane Haklar Bildirgesi bir önceki bölümde detaylı olarak incelendiği ve yorumlandığı için, çalışmanın bu bölümünde Okuma Özgürlüğü Bildirisi'ne yer vermek yerinde olacaktır. Nitekim Haklar Bildirgesi'nin içeriği Okuma Özgürlüğü Bildirisi'nde de özü itibarı ile yer almaktadır.

Bildiride, maddelere geçmeden hemen önce, "Okuma özgürlüğü anayasa ile güvence altına alınmıştır. Özgür insanlığa inananlar, temel hakların bu anayasal güvencelerine dayanacak ve bu haklara eşlik eden sorumlulukları yerine getirecektir. Bu nedenle bu önerileri onaylıyoruz." ifadeleri bulunmaktadır:

- Yayıncıların ve kütüphanecilerin, geleneksel olmayan, popüler olmayan veya çoğunluk tarafından tehlikeli olarak kabul edilenler de dahil olmak

üzere, en geniş görüş ve ifade çeşitliliğini erişilebilir kılması kamu yararınadır.

- Yayıncıların, kütüphanecilerin ve kitapçıların, erişilebilir kıldıkları her düşünceyi veya ifadeyi uygun bulmaları gerekmez. Nelerin yayınlanması veya dağıtılması gerektiğinin belirlenmesinde bir standart olarak kendi siyasi, ahlaki veya estetik görüşlerini belirleyici yapmaları durumunda kamu yararı ile çatışma olacaktır.
- Yayıncıların veya kütüphanecilerin; yazarların kişisel geçmişlerine veya siyasi ilişkilerine dayanarak kitaplara erişimi yasaklamaları kamu yararına aykırıdır.
- Toplumumuzda, başkalarının beğenisini baskı altında tutmaya, yetişkinlerin yeniyetmeler için uygun görülen okuma materyaliyle yetinmesine ya da yazarların sanatsal ifadelere ulaşma gayretlerini kısıtlamaya yönelik çabalara yer yoktur.
- Bir okuyucuyu, herhangi bir ifadeyi veya yazarını yıkıcı veya tehlikeli olarak nitelendiren bir etiketle (yaftayla) ilgili bir önyargıyı kabul etmeye zorlamak kamu yararına değildir.
- Halkın okuma özgürlüğünün koruyucusu olarak, yayıncıların ve kütüphanecilerin sorumluluğu; kendi standartlarını veya beğenilerini bütünüyle topluma empoze etmek isteyen bireyler veya gruplar tarafından ve de kamusal bilgiye kamusal erişimi kısıtlamak veya engellemek istediğinde devlet tarafından bu özgürlüğe el uzatılmasına itiraz etmektir (karşı koymaktır).
- Düşüncenin ve ifadenin niteliğini ve çeşitliliğini zenginleştiren kitaplar sunarak okuma özgürlüğüne anlam kazandırmak yayıncıların ve kütüphanecilerin sorumluluğudur. (ALA, 2004)

Bildiride ilk dikkat çeken madde 6. maddedir. Burada açıkça kütüphanecilerin, “kamusal bilgiye kamusal erişimi kısıtlamak veya engellemek” gibi bir girişim karşısında, bu girişimin öznesi devlet olsa dahi itiraz etmek, karşı koymak ve direnmekle yükümlü oldukları ifade edilir. Yani düşünce özgürlüğü lehine, kategorik olarak sansür karşıtı olmak biçimindeki ilkesel tutum, devleti karşısına almak pahasına ve belki de sonrasında ortaya çıkabilecek olan bedeli ödemeyi göze alarak sahip çıkılması gereken bir tutum olarak belirtilmektedir.

Sansür karşısındaki bu ödün vermez tutumun “kaynak” seçimi ve “kullanıcı” erişiminin sağlanması bakımından uygulamada ne şekilde ortaya koyulacağına ilişkin ise pek çok farklı açıdan ve kaynak ve kullanıcı odaklı yaklaşımı bir arada içeren birçok öneri sunulmaktadır. Örneğin 1. ve 7. maddelerde, “okuma özgürlüğüne anlam kazandırmak” adına “geleneksel olmayan, popüler olmayan veya çoğunluk tarafından tehlikeli olarak kabul edilenler de dâhil olmak üzere” şeklinde açıklanan bir tutumun, kaynak seçimi ve bu kaynakların erişilebilir kılınması sürecinde belirleyici olması gerektiği belirtilmektedir. Burada dikkat çekilen mesele, kütüphanenin hem “her türlü kaynağı” sunmakla hem de “her türlü kullanıcı”ya hitap edebilmekle yükümlü olduğuna ilişkindir.

Ayrıca, bir başka açıdan, erişime açılacak olan kaynağın belirlenmesinde, kütüphanecilerin, “erişilebilir kıldıkları her düşünceyi veya ifadeyi uygun bulmaları gerekmez” uyarısına bağlı olarak hareket etmeleri ve eser sahibinin kimliği ve görüşleri dolayısıyla erişim konusunda herhangi bir yasaklama yoluna gidilmemesi gerektiği 2. ve 3. maddelerde açıkça belirtilir. Yani kendi görüşlerine aykırı olsa da veya eser sahibinin “uygun bulunmayan” görüşlerini içerse de her türlü kaynağın erişiminin sağlanması, kütüphanecinin

ilkece sansür karşıtı olma ve düşünce özgürlüğünü koruma yükümlülüğünün bir gereği olarak ele alınmaktadır.

Bu saptamaların bir bakıma tamamlayıcısı olan 5. maddede ise, kullanıcıyı herhangi bir düşünce veya yazar hakkında önyargılı bir tutum takınmaya teşvik etmenin de sansürün bir başka biçimi olduğuna işaret edilmektedir. Nihayet 4. maddede, kullanıcıların beğeni veya görüşlerini kaynak seçimi aracılığıyla bilinçli olarak baskıcı bir biçimde yönlendirme ve biçimlendirme gayretinin, dolaylı olarak da olsa düşünce özgürlüğünü yok sayan ve sansürü belli belirsiz uygulayan edimler olduğu ima edilmektedir.

Görüldüğü gibi, bildirinin bütününe bakıldığında, bilgiye erişimin kısıtlanmasına yönelik her girişime itiraz etmeyi kütüphanecinin sorumluluğu olarak tanımlayan 6. maddede ilkesel olarak sansür karşıtlığı ve özgürlükten yana olma yükümlülüğüne dikkat çekilmekte; diğer maddelerde ise kaynak ve kullanıcı odaklı yaklaşımların iç içe geçtiği belirlemeler aracılığıyla, ilkesel tutumun pratikteki karşılığının ne şekilde gerçekleştirilmesi gerektiğine ilişkin öneriler sunulmaktadır.

TKD'nin "Düşünce Özgürlüğü Bildirgesi" 'nde, düşünce özgürlüğü: Demokrasinin temeli ve vazgeçilmez insan haklarından birisi olarak kabul edilmektedir. Bu özgürlüğün, aynı zamanda, kütüphanelerin varlık koşulu olduğu dile getirilmekte ve bilgi hizmetlerinin aşağıda belirtilen ilkeler doğrultusunda gerçekleştirilmesi gerektiği savunulmaktadır. Buna göre, TKD, "Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, Avrupa Konseyi İnsan Haklarının ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi, aynı kuruluş tarafından ilan edilen İfade ve Bilgi Özgürlüğü Bildirgesi, IFLA (Uluslararası Kütüphane Dernekleri ve Kuruluşları Federasyonu) Düşünce Özgürlüğü Bildirgesi ve TKD Meslek Ahlakı İlkeleri'nde belirtildiği biçimiyle

düşünce özgürlüğünü savunur, destekler ve geliştirmek için aşağıdaki ilkeleri benimser.” (TKD, 2008)

1- Bilgi merkezleri, politika geliştirme ve uygulamada düşünce özgürlüğü odaklı yaklaşımları benimsemelidir.

2- Çağdaş bir toplumda, bireylerin, her türlü bilgiye eşit ve özgürce erişim hakkı vardır. Bilgi merkezleri, bu hakkın en iyi biçimde kullanılmasına olanak ve fırsat sağlar. Kişilerin, bilgi merkezindeki düşünce ürünlerinden yararlanmaları politik, dinsel, ulusal, ahlaki, ticari, ırksal, etnik köken, cinsiyet ve benzeri nedenlerle engellenemez.

3- Bilgi merkezleri, toplumsal sorumlulukları gereği bütün düşüncelerin açıklanması, yayımlanması ve yararlanmaya sunulmasından yana tavır alır, sansüre karşı çıkar ve bu konuda ilgili diğer kişi ve kuruluşlarla işbirliği yapar.

4- Bilgi merkezlerine kaynak seçimi, kişisel tercihlere göre yapılmamalı, mesleki ilkeler çerçevesinde gerçekleştirilmelidir. Bilgi kaynakları, içeriğinden, yazarı ya da yayıncısının düşünce, inanç veya görüşünden dolayı dışlanmamalıdır.

5- Bilgi merkezi çalışanları, teknik işlemler ve kullanıcı hizmetlerinde sansür olarak kabul edilen, bilgi kaynaklarına erişimi engelleyici veya kısıtlayıcı davranış ve uygulamalardan kaçınırlar.

6- Bilgi merkezleri, amaç ve işlevleri doğrultusunda, sergi ve toplantı salonu gibi olanaklarını gereksinim duyan kişi ve gruplara ayrım gözetmeksizin sunar.

7- Bilgi merkezi çalışanları, TKD Düşünce Özgürlüğü Bildirgesi’nde yer alan ilkelere uygun davranmalıdırlar. Onlar, bundan dolayı haksız işlem ve

uygulamalarla karşı karşıya bırakılamaz ve yöneticileri tarafından aykırı davranmaya zorlanamazlar.

8- Bilgi merkezlerinde kullanıcıların özel yaşam gizliliğine saygı duyulur. Bu nedenle, kullanıcıların kimliği ve yararlandığı bilgi kaynakları üçüncü kişilere açıklanmaz. (TKD, 2008)

Ele alınacak olan bu son bildirgenin de, daha önceki bildirilerin analizinde teorik bir çerçeve işlevi görmüş olan üçlü tasnife dayalı olarak yorumlanması, bu bölümde ve bir önceki bölümde değerlendirmesi yapılan bildirilerle birlikte göz önüne alınmasını sağlayarak, çalışmanın bu son bölümünde bütünlüklü bir perspektifin oluşmasına katkıda bulunacaktır.

Bildirgenin ilk maddesinde – çalışmada kullanılan üçlü tasnifi doğrularcasına - kütüphanelerin hem teorik olarak düşünce özgürlüğü ilkesinden yana olmasının hem de pratikte bu ilkeyi hayata geçirecek uygulamaları gerçekleştirmesinin gerekliliğine işaret edilmektedir.

Her türlü düşüncenin ifade edilebilmesinden ve bu ifadelere erişilebilmesinden yana olmayı toplumsal bir sorumluluk olarak tarif eden 3. maddede, sansüre koşulsuz karşıtlık ve düşünce özgürlüğü savunucusu olmak olarak anlaşılan ilkesel tutum, kütüphanenin sansüre karşı çıkma ve aynı tutumda olan diğer kişi ve kurumlarla işbirliği yapma sorumluluğu hatırlatılarak ortaya koyulmaktadır. Öte yandan, 5. maddede, kütüphanecilerin, bilgiye erişimi kısıtlayan uygulamalardan, bu tür uygulamaların sansüre karşılık gelmesi sebebiyle kaçınmaları gerektiği ifade edilmektedir. Böylece ilkesel olarak sansürün her türlüsüne karşı olmak, kurumsal olduğu kadar, kütüphaneciler açısından, kişisel bir yükümlülük olarak tarif edilmiştir.

Kaynak odaklı yaklaşımın ortaya koyulduğu 4. maddede, kaynak seçiminin mesleki etik ilkeler uyarınca gerçekleştirilmesi ve her türlü içeriğin kim tarafından üretildiğine bakılmaksızın erişime açılması; ayrıca her ne sebeple olursa olsun bu erişimin kısıtlanmaması gerektiği anımsatılmaktadır.

Kullanıcı odaklı yaklaşım üç madde halinde dile getirilmektedir. Kullanıcının kim olduğundan ve görüşlerinden bağımsız olarak eşit ve adil bir biçimde her türlü kaynağa serbestçe erişme ve ayrıca gizlilik ve mahremiyet hakkına sahip olduğu 2. ve 8. maddelerde dile getirilmektedir. 6. maddede ise, kütüphanelerin, sahip oldukları fiziksel imkânları ayrım gözetmen ihtiyaç duyan her kişi ve gruba sunma yükümlülüğünde olduğu belirtilmektedir. 7. madde ise bir bakıma, kütüphanecileri koşulsuz olarak sansüre karşı olma ve düşünce özgürlüğünü savunma konusunda cesaretlendiren ve teşvik eden bir teminat niteliği taşımaktadır.

Sonuç olarak maddeler halinde serimlenmiş olan temel mesele, yukarıda ele alınmış olan diğer bildirilerde olduğu gibi, kütüphanenin ve kütüphanecilerin teorik olarak sansüre karşı olmalarının ve özgürlükten yana tavır almalarının yanı sıra bu ilkesel tutumu kütüphane hizmetleri aracılığıyla somutlaştırmalarının da vazgeçilmez bir mesleki sorumluluk olduğuna ilişkindir. Bu bağlamda, bahsedilen sorumluluğun yerine getirilmesinde, yani sözü edilen ilkesel tutumun hayata geçirilmesinde benimsenmesi ve kaçınılması gereken davranışlara ve uygulamalara işaret edilmiştir.

Sonuçta, bölümün bütünlüğü dikkate alındığında, ulusal ve uluslararası kütüphane ve bilgi hizmetleri kuruluşlarının hazırlamış olduğu ve son iki alt bölümde incelenmiş olan metinlerde, çalışmanın hipotezi açısından özellikle öne çıkan üç temel mesele olduğu görülmektedir.

Öncelikle, kütüphanelerin kurumsal ve kütüphanecilerin ise kişisel biçimde olmak üzere, kategorik olarak ve tavizsiz bir şekilde sansüre karşı çıkmaları ve düşünce özgürlüğünü her koşulda savunmaları teorik olarak sahip olmaları gereken bir mesleki ilke veya ilkesel bir tutum biçiminde belirlenmiştir. Bu ilkenin pratikte ne şekilde hayata geçirileceği ise kaynağa ve kullanıcıya ilişkin iki ayrı başlıkta – kütüphane ve bilgi hizmeti çalışanlarının mesleki etik yükümlülükleri bakımından - ele alınmaktadır.

Derme geliştirme sürecinde ise kaynakların “herkese” hitap edebilecek çeşitliliğe sahip olmasının gözetilmesi; kaynakların, eser sahiplerinin “kim olduklarına” veya “geçmişlerine” bakılmaksızın ve ayrıca kişisel yargılara veya önyargılara değil mesleki değerlendirmelere göre belirlenmesi gerekliliği vurgulanmaktadır.

Kullanıcı ile ilgili olarak ise her şeyden önce, “kim olduklarına” ve “geçmişlerine” bakılmaksızın bilgiye erişme, gizlilik ve mahremiyet haklarının olduğunun, dolayısıyla kütüphanenin her türlü imkânından faydalanabilmelerinin sağlanması gerektiğinin unutulmaması ve bu bilinç ve farkındalıkla hareket ederek, kaynak seçiminde olduğu gibi, imkân ve erişim sağlama konusunda da, sansüre kapı aralayan hiçbir kısıtlamaya gidilmemesi ve her tür girişime direnilmesi yönündeki etik öneriler sunulmaktadır.

Bu bakımdan düşünce özgürlüğünün, kütüphane ve bilgi hizmetleri çalışanları tarafından ilkesel olarak savunulması ile pratikte kaynak seçimi ve kullanıcının serbest erişimi bakımından gerçekleştirilmesi koşuluyla; bir toplumsal hizmet kurumu olarak kütüphanenin bizzat sahip olduğu toplumsal işlevi yerine getirmesini, yani bilginin toplumsal iletişimini sağlamasını olanaklı kılan en temel unsurdur.

IV. BÖLÜM: SONUÇ VE ÖNERİLER

Bugün insanlığın teoride ve pratikte sahip olduğu her türlü maddi ve manevi kazanım, zihinsel ve düşünsel açıdan bilişsel süreçlere ya da genel olarak akla dayalı etkinlikler aracılığıyla meydana gelmiş olan kolektif bilgi birikimiyle elde edilmiştir. Yüzlerce yıllık geçmişinde insan, var olabilmek, doğaya egemen olabilmek ve kendini aşabilmek adına verdiği mücadelesini bilginin sunduğu olanaklara dayanarak kazanmış ve kazanmaya devam etmektedir.

Ancak süregelen bu mücadelesinde insan tek başına değildir. Sosyal bir varlık olarak yarattığı toplumsal düzen içerisindeki aile, kültür, din, ekonomi, siyaset, hukuk, eğitim vb. birçok toplumsal yapı ona bu yolda destek sağlamıştır.

Ayrıca, geçmişten bu yana yaşanan birçok bilimsel ve teknolojik gelişme sonucunda insanlığın ortak mirası olan bilgi birikiminin kayıt altına alınabilmesi ve bu sayede kişisel bilgilerin toplumsal bilgiye dönüştürülebilmesiyle tüm bu bilgi birikiminin topluma mal olmasının önünü açmıştır.

Bilim ve teknikte yaşanan çığır açıcı gelişmeler aynı zamanda toplumları ve dolayısıyla da toplumsal yapıları da etkileyerek köklü değişiklikler meydana getirmiştir. Tarım toplumundan sanayi toplumuna, sanayi toplumundan bugün içinde yaşadığımız bilgi toplumuna geçiş bu teknolojik gelişmelerin bir tezahürüdür.

Ekonomisi bilgiye dayanan bu yeni toplumsal yapının gereği olarak “bilgi” ön plana çıkmış ve ticari bir nesne haline dönüşmüştür. Bu durum aynı zamanda onu elinde tutanlar için bir gelişme ve zenginleşme fırsatı yaratmasına karşın; onu elde edemeyenler için geri kalmışlık ve ekonomik zafiyeti de

beraberinde taşımıştır. Dolayısıyla, toplumlar için gelecekte yer alabilmenin, bilginin toplumsal iletişimini sağlamakla mümkün olacağı açıktır. Çünkü bu anlamda bilginin, paylaşıldıkça artan bir olgu olduğu söylenebilir.

Günümüzün teknolojik ve ekonomik gelişmelerinin yanı sıra bilgi miktarındaki büyük artış, onun hem elde edilebilirliğini hem de kullanılabilirliğini etkilemiştir. Bu durum bilginin profesyonel anlamda organizasyonunu zorunlu kılmanın yanı sıra, bireylerin bu bilgi yığını içerisinde ihtiyacı duyduğu bilgiye erişimi konusunda bazı bilgi ve becerileri kazanmasını da gerekli hale getirmiştir.

Kütüphanecilik mesleği, bilgi toplumunun inşasında, bilginin toplumsal iletişiminden sorumludur ve bireylerin bilgiye erişimini sağlamak adına her türlü hizmeti sunmayı görev edinmiştir. Kütüphane hizmetleriyle, bilgi kullanılabilir ve erişilebilir kılınmaktadır ve böylece bilgi akış sürecinin (yani kişisel bilgi - toplumsal bilgi döngüsünün) kesintisiz şekilde yürütülmesi sağlanmaktadır. Ayrıca, toplumun her kesiminin eşit ve adil bir şekilde ihtiyaç duyduğu bilgi kaynaklarından yararlanması sağlanarak toplumsal gelişme desteklenmektedir.

Bunun yanı sıra kütüphaneler eğitsel bir sorumluluğa da sahiptir. Bu bakımdan bilgiye erişim ile ilgili sorunların çözümüne yönelik olarak ortaya çıkan yaşam boyu öğrenme, eleştirel ve yaratıcı düşünme, öğrenmeyi öğrenme ve bilgi (enformasyon) okuryazarlığı gibi becerilerin topluma kazandırılmasını sağlamak için de uğraş vermektedirler.

Toplum, birbirleriyle bire bir aynı özelliklere sahip bireylerden ya da homojen sosyal gruplardan oluşmamaktadır. İçerisinde etnik, ulusal, sınıfsal, dinsel, kültürel gibi farklılıkları barındırır. Dolayısıyla, toplumun her kesimine eşit ve adil bilgi hizmeti sunmakla yükümlü olan kütüphane kurumlarının, bilgiye

erişim bakımından yaşanabilecek her türlü olumsuzluğun bertaraf edilmesinde de etkin biçimde çözüm ve destek sağlaması gerekmektedir.

Bilgi toplumunun gelişiminin, bilginin toplumsallaşması süreci ile doğrudan alakalı olduğu daha önce belirtilmişti. Bu süreci etkileyen ve dolayısıyla toplumsal gelişmeyi sekteye uğratan birçok etkenden söz edilebilmektedir. Bunların başında kapitalist toplum koşullarında bilginin metaya dönüşerek tekellerin sahipliğinde kalması ve bunun nihai sonucu olarak da bilginin herkesçe erişilebilir olmasının engellenmesi olgusu gözlemlenmektedir. Dolayısıyla bu durum toplumsal eşitsizliğin artmasına ve sınıflar arasındaki uçurumun açılmasına neden olarak toplumsal sorunlara sebep olmaktadır.

Kütüphaneler kâr amacı gütmeyen kurumlardır ve topluma ücretsiz bilgi hizmeti sunarak sosyal dengeyi sağlamaya çalışırlar ve toplumda huzur ve refahın tesis edilmesinde önemli rol oynarlar. Dolayısıyla kütüphanelerin bu çabası aynı zamanda bilginin toplumsallaşması sürecine de katkı sunmaktadır.

Bilginin toplumsallaşma sürecini etkileyen bir başka etken ise bilginin sahipliği ile ilgilidir. Çalışmamızda daha önce bilginin toplumsal alanda yayılabilmesi için toplumsal bir değer olarak kabul görmesi gerektiği belirtilmişti. Bugüne kadar üretilmiş olan tüm bilgiler evrensel olarak tüm insanlığın mülkiyetindedir. Ancak yeni toplumsal ve ekonomik düzenle birlikte ortaya çıkan bilginin metalaşması sorunu, bilginin sahipliği konusunda da bir çıkmaza dönüşmüş ve bilginin kamusal veya toplumsal olarak serbest dolaşımı ve erişilebilirlik niteliğini korumak güçleşmiştir. Bu durum bilginin özgürce paylaşılmasının yanı sıra erişiminin de kısıtlanmasına sebep olmuştur.

Kütüphaneler, topluma ücretsiz bilgi hizmeti sağlayarak, bilginin kamusal niteliğini sürdürmesine yardımcı olmanın yanı sıra telif hakları ve fikri mülkiyet

konularında eser sahiplerini koruyan ve açık erişim (Open Access) gibi girişimleri destekleyerek toplumsal alanda bilginin eşit ve adil dağılmasına yardımcı olan bir pozisyonda yer almaktadırlar.

Ne var ki bilginin toplumsallaşma süreci sadece bilginin yayımı ve sahipliği gibi teknik boyutlarla alakalı bir problematiğe sahip değildir. Meselenin daha derin boyutlarında, bilginin, düşünce özgürlüğü ile ilişkisi yatmaktadır.

İnsan ancak bilirse özgür olabilir. Bilgi olmadan özgür düşünceden söz edilemez. Dolayısıyla bilginin erişimi ve paylaşımı düşünce özgürlüğü açısından hayati öneme sahiptir. Bunun yanı sıra düşünce özgürlüğü düşüncelerin ifade edilmesinden de bağımsız olamaz çünkü düşüncenin ve dolayısıyla bilginin kişinin zihninde kaldığı müddetçe toplumsal alandaki iletişimi sağlanamaz. O halde düşünce özgürlüğü; ifade özgürlüğü ve bilgiye erişim hakkından ayrı değerlendirilemez.

Bilginin ya da düşüncelerin toplumsal alanda yayılabilmesi, toplumsal koşullarla ve bu açıdan devletin topluma sunduğu özgürlük alanı ile de yakından ilgilidir. Çünkü özgür olmayan bireyler ya da toplumlar özgür, eleştirel ve yaratıcı biçimde düşünemezler ve dolayısıyla bilginin üretimi sekteye uğrar. Bu bağlamda, sansür uygulamaları; serbest bilgi akışı ve özgür düşünce karşısında, ister devlet eliyle iktidarın kendi amaçları için kullanılsın, ister bu engelleme ve kısıtlamalar aracılığı ile gerçekleştirilsin düşünce özgürlüğüne yapılan saldırılar anlamını taşırlar ve nihayetinde yine devletin kendisine, kurumlarına ve onun varlık koşulu olan topluma zarar verirler. Yeni ve özgür düşünceler veya bilgiler ışığında gerçekleşen bilimsel ve toplumsal gelişmeler durma noktasına geldiğinde hem devlet için hem de toplum için tehlike çanları

çalmaya başlamış demektir. O halde düşünce özgürlüğünün, her toplumun yaşamsal bir gereksinimi olduğu söylenebilir.

Kütüphaneler bilgi ve özgürlüğün bu karşılıklı ilişkisi ve döngüsü içinde olmazsa olmaz bir öğe olarak yer almaktadır. Bilgi ve özgürlük arasındaki ilişkide bir köprü görevi üstlenen kütüphaneler, kullanıcılarına eşit ve adil olarak, mesleki etik ilkelere uygun şekilde sunduğu bilgi hizmetleri aracılığıyla bu ilişkinin sürekliliğini sağlamaya çalışan ve koruyan yegane toplumsal kurumlardır. Sansürün her formuna karşı takındığı tavır ve verdiği mücadeleler ile özgür düşünen bir toplum yaratımında bilimsel gelişime katma değer sağlayan; toplumun özgür, eleştirel ve yaratıcı düşünebilen, öğrenmeyi yaşamboyu süren bir etkinlik haline getirerek kendi kendine öğrenen, empati kurabilen ve farklı fikirlere hoşgörü ve saygı çerçevesinde yaklaşabilen bireylerden meydana gelmesi için çalışan; ulusal ve uluslararası anlamda modeniteyi ve demokratik gelişmeyi destekleyen kütüphane kurumları özgür düşüncenin savunucusu ve koruyucusu olmakla mükelleftir. Aksi halde, nasıl ki toplum için devletin varlık sebebi ona hizmet etmek ve toplumsal refahı sağlamak ise ve bunları topluma sağlamayan bir devletin varlık koşulu ortadan kalmakta ise; varlık sebebi, toplumun her kesimine hiç bir ayrım gözetmeden, hızlı, güvenilir, ekonomik, tam ve doğru bilgi hizmeti sunmak olan kütüphanelerin de varlık amacı ortadan kalkacaktır.

Özet biçiminde olmak üzere genel bir değerlendirme yapılacak olursa: Kişisel bilgi - toplumsal bilgi döngüsünde düşünce özgürlüğünün olmadığı bir durumda kütüphanelerin bilginin toplumsal iletişimindeki rolllerini gerçekleştiremeyeceklerini belirtmiştik. Bu bakımdan, bilginin toplumsallaşması sürecinde ortaya çıkan sorunların - yani bilginin serbest dolaşımı ve erişiminin

engellenmesine dayalı olarak ortaya çıkan problemlerin - çözümlenmesinde ve bu sürecin hem daha hızlı ve ekonomik hem de yerel ve küresel ölçekte farklılık ve çeşitlilik içeren insan kitlelerine yönelik olarak gerçekleştirilmesinde bireylere sağladıkları bilgi hizmetleriyle oldukça stratejik bir konumda olan kütüphanelerin, bilginin toplumsal iletişiminde organik bir işleve sahip olduğu; ve ayrıca tüm bu sürecin organik bir bileşeni olarak düşünce özgürlüğünün vazgeçilmez bir önemde olduğu görülmüştür.

Bunun yanı sıra, bilginin, özgür düşünce ve bu düşüncelerin hiçbir kısıtlama olmaksızın ifade edilebilmesiyle ortaya çıkabileceği ve yaygınlaşabileceğinden hareketle; bilginin toplumsal iletişiminin, ancak, misyonu topluma en radikal ve marjinal fikirleri barındırsa bile her türlü bilgi kaynağını başkalarının hak ve özgürlüklerine zarar vermemek koşuluyla hiçbir sınırlama, kısıtlama, engelleme vb. olmaksızın, kullanıcılar arasında hiç bir ayrım yapmadan fırsat eşitliği ilkesine uygun olarak etik ilkeler doğrultusunda hizmet sunmayı içeren ve dolayısıyla özgür düşünceyi savunan ve koruyan kütüphanelerin varlığı ile mümkün olabileceği ortaya koyulmuştur.

Ancak çalışmanın ikinci bölümün son kısmında irdelenmiş olan Popper'ın üç dünya teorisi ve nesnel bilgi kavrayışı ile Ziman'ın kamusal bilgi anlayışı arasındaki, zamanla dönemsel olarak değişen yani konjonktürel bir yapıda olan konsensüs kavramından kaynaklanan farklılık göstermektedir ki; kütüphane ve bilgi hizmetleri iki temel anlayış üzerinden şekillenmektedir. Ziman'ın kamusal bilgi anlayışı çerçevesince kamusal bilginin zaman içerisinde güncelliğini yitiren ve değişen bir bilgi olması, diğer yandan Popper'ın dünya III olarak nitelendirdiği nesnel bilgilerin ise tüm kültürel miras olarak algılanan ve değişimden ziyade kümülatif şekilde çoğalan ve çeşitlenen bir niteliğe sahip olduğu

düşünüldüğünde, kütüphane hizmet politikaları açısından bir tercihte bulunma durumu söz konusu olmaktadır. Dolayısıyla, Ziman'ın kamusal bilgisine dayalı bir politika izleyen kütüphaneler her ne kadar tam olarak sansür niteliği taşımasa da bilgi kaynakları arasında seçim yapma, ayıklama vb. tercihlerde öznel bakış açılarını yansıtan bir derme geliştirecek; öte yandan, Popper'ın dünya III görüşüne dayanan bir kütüphane hizmet politikası ise bilgi kaynaklarının seçimi ve ayıklanması veya elenmesinden ziyade biriktirilmesi ve korunmasına yönelik bir işleyişe sahip olacak ve düşünce özgürlüğü ve sansür açılarından değerlendirmede bulunarak dermesini mesleki etik yükümlülüklere daha uygun bir şekilde oluşturmuş olacaktır.

Bunun yanı sıra, günümüz bilgi iletişim teknolojileri sayesinde yalnızca kütüphane dermesi ile değil, fiziki sınırlılıkları aşan bir düzeye ulaşmış olan bilgi kaynaklarına erişebilmek için kişiselleştirilmiş bilgi hizmetleri sunabilmek de yine düşünce özgürlüğünün yanında olmak ve sansürü hiçbir şartta ve koşulda kabul etmemek ile mümkündür. Dolayısıyla, toplumun bilgi edinme sürecinde büyük rol oynayan kütüphanecilerin mesleki yükümlülüklerinin de ötesinde, hayat görüşü ve ahlaki tutum temelinde düşünce özgürlüğünü savunmaları gerekmektedir.

Son tahlilde, ülkemizde de düşünce özgürlüğünden yana ve sansüre karşı tavizsiz bir tutuma sahip olmakla sorumlu olan kütüphanelerin, Popper'ın dünya III görüşü temelinde bilgi hizmetleri sunmaları ve politikalarını bu temel üzerine kurmaları gerektiği önerilmektedir.

Öte yandan çalışmanın özgün katkılarından biri, kütüphane ve bilgibilim alanında düşünce özgürlüğü ve mesleki etik konularında hazırlanmış olan birçok metnin üçlü sacayağı şeklinde bir temele dayanarak analiz edilmiş

olmasıdır. Bunlar, bilginin toplumsal iletişiminde kütüphanelerin gerçek işlevini yerine getirebilmesi ve kütüphanecilerin etik ve felsefi bir kavrayışa sahip olabilmesi için yukarıda da bahsedildiği gibi biri teorik ikisi pratik olmak üzere üç başlıkta değerlendirilebilecek olan bir sorumluluğa sahip olunması gerektiğini gözler önüne sermiştir. Buna göre kütüphaneciler her şeyden önce prensipte ve kategorik olarak sansüre karşı ve özgürlükten yana ilkesel bir tutuma sahip olmalıdır. Pratik açıdan ise bu etik ve felsefi tutum, bir yandan seçim kriterleri diğer yandan ise kullanıcı gereksinimleri bağlamında somutlaştırılmalıdır. Yani daha açık bir ifadeyle; kütüphanecilerin, düşünce özgürlüğü ve sansür konularında yüksek farkındalığa sahip olarak ve bunu bir yaşam şekli haline getirerek topluma örnek teşkil eden bir yerde konumlanması gerektiğinin yanı sıra; hem koleksiyon geliştirme hem de kullanıcı hizmetleri açısından düşünce özgürlüğünü savunarak ve sansürün her çeşidine koşulsuz olarak karşı durarak, varlık nedenleri olan toplumun bilgi ihtiyacını karşılamak amacıyla sundukları hizmetleri bu ilkelere bağlı bir şekilde yerine getirmeleri gerektiği vurgulanmıştır.

Ayrıca, değişen sosyo-ekonomik koşulların yarattığı toplumsal değişmelerin ve gelişen yeni teknolojilerin, düşünce özgürlüğü bağlamında bilgi hizmetleri üzerinde yaratabileceği etkiler sebebiyle yakından takip edilmesi, sözü edilen bu ilke ve prensiplerin revizyonu açısından önemlidir. Dolayısıyla bilginin ya da düşüncenin özgürlüğü meselesi bir süreç işidir. Kütüphaneler ve/veya kütüphaneciler bu sürecin devamlılığını ve koruyuculuğunu üstlenmektedirler. Ve bunu sağlayabilmeleri için de öncelikle onların özgür olmaları gerekmektedir. Aksi halde kütüphaneler kişisel bilgi – toplumsal bilgi döngüsündeki ya da bir başka deyişle bilginin toplumsal iletişimindeki kritik rollerini gerçekleştiremeyeceklerdir.

KAYNAKÇA

Adugit, Yavuz, (2013), **Özgürlüğün Kısa Tarihi**, Kocaeli Üniversitesi Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi, Güz, sayı: 16, 63-93.

Aktan, Can ve Vural, İ. Yaşar, (2004), **Hammurabi Kanunları'ndan Magna Charta'ya; Özgürlük Bildirgeleri**, Konya: Çizgi Kitabevi.

Alaca, Erdinç ve Yılmaz, Bülent, (2015), **Halk Kütüphaneciliğinde Sansür ve Düşünce Özgürlüğü Konusunda Kullanıcı Algısı Üzerine Bir Araştırma**l, Uluslararası Kütüphane ve Bilgibilim Felsefesi Sempozyumu: Etik: Kuram ve Uygulama, 3-5 Eylül, Kastamonu içinde (87-102), İstanbul: Hiperlink.

Aldemir, Ahmet, (2003), **Bilgiye Erişimde Yeni Yaklaşım: Bilgi Okuryazarlığı**, Bilgiye Erişimde Değişen Yollar ve II. Tıbbi Bilgi Yönetimi ve Teknolojileri Sempozyumu, 25- 27 Eylül 2003, Ankara, Başkent Üniversitesi.

American Library Association, (1996), **Library Bill of Rights**, by the ALA Council. (Çevrimiçi) Elektronik Adres: http://www.ala.org/advocacy/intfreedom/librarybill [12.05.2019 tarihinde erişildi.]

American Library Association, (2004), **The Freedom to Read Statement**, by the ALA Council. (Çevrimiçi) Elektronik Adres: http://www.ala.org/advocacy/intfreedom/freedomreadstatement [08.02.2019 tarihinde erişildi.]

American Library Association, (2008), **Code of Ethics**, by the ALA Council. (Çevrimiçi) Elektronik Adres: http://www.ala.org/tools/ethics [10.02.2019 tarihinde erişildi.]

Arklan, Ümit ve Taşdemir, Erdem, (2008), **Bilgi Toplumu ve İletişim: Bilginin Yayılması Sürecinde Kitle İletişim Araçları ve İnternet**, Selçuk Üniversitesi Dergileri, cilt:5, sayı: 3, Konya.

Aslan, Selma, (1998), **Halk Kütüphanelerinin Toplumsal Rolü**, Türk Kütüphaneciliği (12) 4, 306-312.

Atılgan, Doğan, (1993), **IFLA Uluslararası Kütüphane Dernekleri ve Kurumları Federasyonu**, Türk Kütüphaneciliği (7) 4, 247-250.

Atılgan, Doğan, (2004), **Bilimsel Bilgiye Erişimin Önemi ve Türkiye'de Eğitim Araştırmaları Veri Tabanı**, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümünün Kuruluşunun 50. Yılı Anısına Armağan, içinde (28-33), Ankara.

Atılgan, Doğan, (2006), **İletişim Teknolojileri Çağında Değişen Bilgi Hizmetleri**, 1. Uluslararası Bilgi Hizmetleri Sempozyumu: İletişim. 25-26 Mayıs 2006 İstanbul, Bildiriler içinde (237-246), Yayına Hazırlayanlar: Ayşe Üstün, Ümit Konya. İstanbul: Türk Kütüphaneciler Derneği, 2007.

Atılgan, Doğan, (2009), **Bilgi Yönetimi Kavramı ve Gelişimi**, Türk Kütüphaneciliği (23) 1, 201-212.

Bal, Hüseyin, (2004), **Bilginin Felsefi ve Sosyolojik Boyutları**, Fakülte Kitabevi Yayınları: 49, Sosyoloji Dizisi: 6, Isparta.

Başaran, İbrahim Ethem, (2005), **Eğitim Psikolojisi: Gelişim, Öğrenme ve Ortam**, Nobel Yayın Dağıtım, İstanbul.

Bayraktar, Köksal, (2004), **Bilgi edinme hakkı ve sır kavramı**, İstanbul, Kazancı Hukuk Dergisi, sayı: 3.

Bauman, Zygmunt, (2018), **Özgürlük**, Çev.: Kübra Eren, Ayrıntı Yayınları: 919, İnceleme Dizisi: 267, İstanbul.

Bell, Daniel, (1973), **The Coming of the Post Industrial Society: A Venture in Social Forecasting**, New York: Basic Books.

Besimoğlu, Can ve Korkut, Şelale, (2011), **Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Öğrencilerinin Düşünce Özgürlüğü Konusundaki Görüşleri Üzerine Bir Araştırma**, Türk Kütüphaneciliği (25) 2, 205-237.

Binbaşıoğlu, Cavit, (1992), **Eğitim Psikolojisi**, Kadıoğlu Matbaası, 8. basım, Ankara.

Burke, Peter, (2001), **Gutenberg'den Diderot'ya Bilginin Toplumsal Tarihi: Groningen Üniversitesi'ndeki (Hollanda) Vonhoff Konferanslarının ilk dizisinden**, Çeviren: Mete Tunçay, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

Burke, Peter, (2018), **Bilgi Tarihi Nedir?**, Işık Yayınları: 60, Bilimsel Kitaplar Serisi: 20, Çeviren: Turgay Sivrikaya, İstanbul.

Bury, John Bagnell, (2017), **Düşünme ve Konuşma Özgürlüğü**, Maviçatı Yayınları: İstanbul.

Canata, Fatih, (2016), **Düşünce Özgürlüğü ve İnternet Sansürü: İstanbul Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü 4. Sınıf Öğrencileri Üzerine Betimsel Bir Araştırma**, Türk Kütüphaneciliği (30) 4, 619-639.

Canatan, Kadir, (2013), **İbn-i Haldun Perspektifinden Bilgi Sosyolojisi**, Açılım kitap, İstanbul.

Cevizci, Ahmet, (2000), **Paradigma Felsefe Terimleri Sözlüğü**, 14. Paradigma kitabı, Felsefe dizisi 8. Kitap, Engin Yayıncılık, İstanbul.

Childs, Laura, (2017), **To Uphold and Resist: Protecting Intellectual Freedom Through Progressive Librarianship**, The Serials Librarian, 73:1, 87-67.

Cooper, Jessica L., (2010), **Intellectual Freedom and Censorship in the Library**, Community & Junior College Libraries, 16:4, 218-224.

Council of Europe, (2010), **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi**, (11. ve 14. Protokoller ile değiştirilen metin) Avrupa Antlaşmaları Serisi No:5. (Çevrimiçi) Elektronik Adresi: http://www.danistay.gov.tr/upload/avrupainsanhaklarisozlesmesi.pdf

Cüceloğlu, Doğan, (1994), **İyi Düşün Doğru Karar Ver**, İstanbul: Sistem Yayıncılık.

Çakın, İrfan, (1986), **Kütüphanenin Toplumsal Konumu ve İşlevleri**, Türkiye Kütüphaneciler Derneği Bildirisi (35) 1, 8-16.

Çalışkan, Behlül, (2009), **Enformasyonun Metalaşması Üzerine**, Marmara İletişim Dergisi, sayı: 15, İstanbul.

Çaylı, Emek ve Depeli, Gülsüm, (2012), **İfade Özgürlüğünün On Yılı 2001-2011**, IPS İletişim Vakfı Yayınları: 15, İstanbul.

Çelik, Ahmet ve Tonta, Yaşar, (1996), **Düşünce Özgürlüğü, Bilgi Edinme Özgürlüğü ve Bilgi Hizmetleri**, Türk Kütüphaneciliği Derneği: Ankara: 1-13.

Davenport, Thomas H. ve Prusak, Lavrence, (2001), **İş Dünyasında Bilgi Yönetimi**, Çeviren: Günhan Günay, İstanbul: Rota.

Dawkins, Richard, (2002), **Kör Saatçi**, Çeviren: F. Halatçı, Ankara: Tübitak.

Erdoğan, Mustafa, (2001), **Demokratik Toplumda İfade Özgürlüğü: Özgürlükçü Bir Perspektif**, Liberal Düşünce, Sayı: 24, Ankara, 8-13.

Fenerci, Tülay, (2003), **Kütüphanecilik ve Disiplinlerarası Niteliği**, Türk Kütüphaneciliği 17, 283-293.

Gülle, M. Tayfun, (1997), **Türkiye'de Düşünce Özgürlüğü Sorununun Halk Kütüphanelerine Yansıması**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Gürdal, Oya, (1991), **Enformasyon: Terminolojik Yaklaşım**, Türk Kütüphaneciliği (5) 3, 116-121.

Gürdal, Oya, (2000), **Tekstil Endüstrisinde Enformasyon Olgusu**, Türk Kütüphaneciler Derneği, Ankara.

Gürdal, Oya, (2003), **İnternette Bilgi Erişim ve Bilgi Erişim Kaynakları**, Ankara Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı Bülteni, Ankara: Sayı:27, 1-4.

Gürdal, Oya, (2004), **Bilgi Toplumu Geçitinde "Öğrenen Toplum", "Öğrenmeyi Öğrenme", "Okuryazarlık", Olgusu ve Kütüphanelerin Katkısı**, First International Conference on Inovations in Learning for the Future: E-Learning, İstanbul, Turkey, October 26-27, Proceedings, Yayına Hazırlayanlar: Mesut Yalvaç ve Sevinç Gülseçen, içinde (657-673), İstanbul: İstanbul Üniversitesi.

Gürdal Tamdoğan, Oya, (2006), **Enformasyon Okuryazarlığı: "Değer" Yaratma Fırsatı**, Türkiye'de Bilgi Hizmetleri ve Yeni Yaklaşımlar: 42. Kütüphane Haftası Bildirileri (27 Mart-2 Nisan) içinde (101-130). Hazırlayanlar: Ebru Kaya, Erol Yılmaz. Ankara: Türk Kütüphanecileri Derneği.

Gürdal, Tamdoğan Oya, (2009), **Enformasyon Zincirinde Bilgi Erişim Sistemleri, Bilgi Erişim Sürecinde Kütüphane Kurumu ve Diğer Bilgi Merkezleri**, Türk Kütüphaneciliği (23)1, 151-168.

Hançerlioğlu, Orhan, (1970), **Felsefe Sözlüğü**, Remzi Kitabevi, İstanbul.

Hançerlioğlu, Orhan, (1986), **Toplumbilim Sözlüğü**, Remzi Kitabevi, İstanbul.

İyigüngör, Vildan, (2015), **Karl Popper ve Jürgen Habermas'ın Üç Dünya Teorileri Üzerine Bir Değerlendirme**, Marmara İletişim Dergisi / Marmara Journal of Communication • Yıl / Year: 2015 • Sayı / Issue: 23 ss/pp. 49-59 • ISSN: 1300-4050 • DOI: 10.17829/midr.20152316042

Kaya, H. Eylem, (2018), **Yaşam Boyu Öğrenme ve Küresel Dinamikleri**, Nobel Bilimsel Eserler No: 127, İstanbul.

Kemp, D. Alasdair, (1976), **The Nature of Knowledge: An Introduction for Librarians**, London: Clive Bingley.

Keseroğlu, Hasan, (2010), **Bilginin Bilgisi: Kütüphane ve Bilgibilim Kuramı Sorunsalı**, Türk Kütüphaneciliği (24)4, 685-704.

Kızılkan, Zafer, (1988), **Düşünce Özgürlüğü ve Kütüphanecilik**, Türk Kütüphaneciliği (2) 4: 159-165.

Kızılkan, Zafer, (1994), **Düşünce Özgürlüğü ve Türkiye'de Kütüphanecilik Eğitimi**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kurbanoğlu, Serap, (2010), **Bilgi Okuryazarlığı: Kavramsal Bir Analiz**, Türk Kütüphaneciliği (24) 4, 723-747.

Kutvan, Ali Bülent, (2011), **Bilgi Yönetimi, Bilginin Toplumsallaştırılması ve Bir Toplumsal Bellek Projesi Olarak "İndex Periyodik Yayınlar Veri tabanı" Üzerine Bir İnceleme**, Academic Journal of Information Technology, ISSN: 1309-1581.

Külcü, Özgür, (2000), **Kuramsal Bilginin Oluşumu ve Toplumsal Bilgiye Dönüşümünde Epistemoloji Bilgi Hizmetleri İlişkisi**, Türk Kütüphanecilği (14) 4, 386-411.

Külcü, Özgür, (2017), **Tarihsel Süreçte Bilgi Kuramının Gelişimi ve Bilgi Hizmetleri, Dijital Çağda Bilginin Güvenilirliği, Korunması ve Erişilebilirliği Sorunsalı**, Bilgi ve Belge Yönetimi: Kuramsal Yaklaşımlar (Yayına Hazırlayanlar: Bülent Yılmaz, Turgay Baş, Semanur Öztemiz, Meltem Dişli vd.) Hiperlink Yayınları: 156, İstanbul.

Külcü, Özgür, (2018), **Bilgi Kuramı ve Bilgi Yönetimi: Kuramsal Bilginin Oluşumu ve Toplumsal Bilgiye Dönüşümü**, Hiperlink Yayınları: 208, İstanbul.

Mccarthy, E. Doyle, (2002), **Bilgi Kültürü: Yeni Bilgi Sosyolojisi**, İstanbul: Çiviyazıları.

Nair, Güney, (2008), **Sosyolojik Açıdan: Bilgi Toplumu ve Türkiye**, Gündoğan Yayınları: 08.241, Sosyoloji ve Siyaset Dizisi: 02.56, İstanbul.

O'brien, M. ve Rugen, L., (2001), **Teaching Literacy in the Turning Points School Turning Points: Transforming Middleschools**, Boston, MA: Center for Collaborative Education.

Önen, Ergun, (2002), **Geçmişten Günümüze Özgürlük**, İKÜ Hukuk Fakültesi Dergisi, cilt.1, sayı:1-2.

Özenç Uçak, Nazan, (2010), **Bilgi Çok Yüzlü Bir Kavram**, Türk Kütüphaneciliği (24) 4, 705-722.

Rukancı, Fatih ve Anameriç, Hakan, (2004), **Bilgi Toplumu ve Toplumun Bilgilenmesinde Kütüphanelerin Etkisi**, Kütüphaneciliğin Destanı Uluslararası Sempozyumu 21-24 Ekim 2004, Ankara, Bildiriler içinde (330-339).

Sağlamtunç, Tülin, (1991), **Kütüphanecilik Açısından Düşünce Özgürlüğü ve Sansür**, Türk Kütüphaneciliği, (5) 3, 93-99.

Selçuk, Ziya, (2010), **Eğitim Psikolojisi**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.

Senemoğlu, Nuray, (2012), **Gelişim, Öğrenme ve Öğretim: Kuramdan Uygulamaya**, Pegem Akademi, 21. basım, Ankara.

Senemoğlu, Nuray, **İlköğretimde Etkili Öğretme ve Öğrenme Öğretmen El Kitabı: Öğrenmenin Oluşumu, Öğretme model, strateji ve teknikleri**, (Çevrimiçi) Elektronik Adres: https://www.nuraysenemoglu.com/FileUpload/bs678778/File/modul1_ogrenmenin_olusumu.pdf [10.01.2019 tarihinde erişildi.]

Sturges, Paul, (2016), **Intellectual Freedom, Libraries and Democracy**, LIBRI; 66(3): 167-177.

Subaşıoğlu, Fatoş, (1997), **Kütüphanecilik Mesleğine Etiksel Bir Yaklaşım**, Türk Kütüphaneciliği (11) 2, 467-478.

Tekeli, İlhan, (2002), **Bilgi Toplumuna Geçerken Farklılaşan Bilgiye İlişkin Kavram Alanı Üzerine Bazı Saptamalar**, Yayına Hazırlayanlar: İ. Tekeli, S. Ç. Özoğlu, B. Akşit, G. Irzık, A. İnam, Bilgi Toplumuna Geçiş: Sorunlar, Görüşler, Yorumlar, Eleştiriler ve Tartışmalar içinde 15-46, Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları 3, Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi.

The International Federation of Library Associations and Institutions, (2012), **Code of Ethics for Librarians and Other Information Workers**, by the IFLA/FAIFE. (Çevrimiçi) Elektronik Adres: https://www.ifla.org/publications/node/11092 [18.03.2019 tarihinde erişilmiştir.]

The International Federation of Library Associations and Institutions, (1999), **Statement on Libraries and Intellectual Freedom**, by the IFLA/FAIFE.

(Çevrimiçi) Elektronik Adres: https://www.ifla.org/publications/ifla-statement-on-libraries-and-intellectual-freedom [24.03.2019 tarihinde erişilmiştir.]

Tolan, Barlas, (1985), **Ben ve Toplum**, Sosyal Psikoloji-1, Teori Yay., Ankara.

Tonta, Yaşar, (2001), **Bilgi Erişim Sorunu**, Editörler: Tülay Fenerci ve Oya Gürdal, 21. Yüzyıla Girerken Enformasyon Olgusu: Ulusal Sempozyum Bildirileri, 19-20 Nisan 2001, Türk Kütüphaneciler Derneği, Ankara, 198-206.

Türk Kütüphaneciler Derneği, (2010), **Mesleki Etik İlkeleri**, TKD. (Çevrimiçi) Elektronik Adres: http://kutuphaneci.org.tr/bildirgeler/mesleki-etik-ilkeleri/ [07.05.2019 tarihinde erişildi.]

Türk Kütüphaneciler Derneği, (2008), **Düşünce Özgürlüğü Bildirgesi**, TKD. (Çevrimiçi) Elektronik Adres: http://37.230.106.98/~kutuphaneciorg/wpcontent/uploads/Dusunce_Ozgurlugu_Bildirgesi-724x1024.jpg [12.05.2019 tarihinde erişildi.]

Uçak, Nazan, (2000), **Bilgi Üzerine Kuramsal Bir Yaklaşım**, Bilgi Dünyası (1) 1,143-159.

Uçak, Özenç Nazan, (2010), **Bilgi Çok Yüzlü Bir Kavram**, Türk Kütüphaneciliği (24) 4, 705-722.

Uysal, Ahmet ve Tezci, Erdoğan, (2004), **Küreselleşen Dünyada Eğitimin Yeni Önceliği: Düşünmeyi Öğrenme**, Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları, 167-173.

Yamaç, Kadri, (2009), **Bilgi Toplumu ve Üniversiteler**, Eflatun Yayınevi, Ankara.

Yıldız, Hakan ve Uçak Özenç, Nazan, (2014), **Bireyselden Ortak Bilgi Davranışına**, Bilgi Dünyası, (15)1, 1-26.

Yılmaz, Bülent, (1998), **Bilgi Toplumu: Eleştirel Bir Yaklaşım**, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (15) 1, 147-158.

Yılmaz, Malik, (2009), **Öğrenme ve Bilgi İlişkisi**, Gazi Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi, cilt: 29, sayı: 1, 173-191.

Yumuşak, İbrahim Güran ve Aydın, Murat, (2005), **Bilgi Kamusal Bir Mal mıdır?**, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (10) 2, 104-122.

ÖZET

Çağımızda bilgi daha önce hiç olmadığı kadar önemli bir toplumsal role sahiptir. Öyle ki, neo-liberal yaklaşımın tarihin sonunu ilan ederek yeni dünya düzenini tarif ettiği ve biçimlendirdiği anlamda, artık içerisinde var olduğumuz sosyal yapı, bilgi toplumu olarak adlandırılmaktadır. Dolayısıyla bilgi kavramı veya olgusu, mevcut toplumsal düzenin belirleyici ve tanımlayıcı unsuru olarak değerlendirilmektedir.

Nasıl ki tarım toplumu tarımsal üretime, sanayi toplumu endüstriyel üretime bağlı olarak tanımlanıyordu ise; bilgi toplumu da üretim ve tüketim süreçlerinde bilginin belirleyici olduğu bir yapı olarak anlaşılmaktadır. Dolayısıyla bu yeni toplum düzeni, bireylerden yeni beceriler talep etmektedir. Toplumsal gelişme artık tarımsal emeğe veya sınai üretime değil, bilginin eleştirel ve yaratıcı biçimde geliştirilmesine, serbestçe erişimine dayanmaktadır.

Bu bağlamda kütüphanelerin, bilgi toplumunun talep ettiği yeni becerileri, yani yeni bilgi becerilerini - eleştirel düşünceyi, yaratıcılığı, yaşam boyu öğrenme kavrayışını – bireylere kazandırmaya yönelik bir sorumluluğu olduğu ve bunu da ancak bilginin serbest dolaşımını ve bireylerin bilgiye özgürce erişimini sağlayarak yerine getirebileceği görülmektedir. Dolayısıyla, kişisel bilgi-toplumsal bilgi döngüsünün, başka bir ifadeyle, bilginin toplumsal iletişiminin, ancak düşünce özgürlüğünün meşru ve kabul görmüş olduğu koşullarda mümkün olduğu anlaşılmaktadır.

Bu bağlamda kütüphanelerin ve kütüphanecilerin, sansüre koşulsuz biçimde direnmelerinin ve öte yandan her koşulda düşünce özgürlüğünden yana olmalarının günümüz toplumsal yaşayışı açısından ne denli kritik olduğu ortaya çıkmaktadır.

SUMMARY

In our age, knowledge has an important social role as never before. In fact, the social structure in which the neo-liberal approach describes and shapes the new world order by announcing the end of history is called the information society. Therefore, the concept or phenomenon of knowledge is considered as the determining and defining element of existing social order.

Just as the agricultural society was defined by agricultural production and industrial society depending on industrial production; the information society is understood as a structure in which information is determinative in processes of production and consumption. Therefore, this new social order demands new skills from individuals. Social development is no longer based on agricultural labor or industrial production, rather on the critical and creative development of knowledge and on free access.

In this context, it can be seen that libraries have a responsibility to bring new skills that are demanded by the information society, new knowledge skills - critical thinking, creativity, understanding of lifelong learning - to individuals, and only by providing free movement of knowledge and free access to knowledge. Thus, it is understood that the personal knowledge - social knowledge cycle, in other words, the social communication of knowledge is only possible under the conditions that the intelectual freedom is legitimate and accepted.

In this context, it is revealed how critical that libraries and librarians are unconditionally resisting to censorship and, on the other hand, being in favor of intelectual freedom under all circumstances is for today's social life.